

LEVÉLTÁRI SZEMLE

68. évfolyam

2018. 2. szám

450 Ft

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata (vitairat)
- Nem életpályamodell: temetkezési vállalkozóból levéltárvezető - Reszegi Lajos „életei”
- Deák Ferenc és az evangélikus tanintézetek diáktársaságainak betiltása elleni tiltakozás, 1845–1849
- Az Év Levéltári Kiadványa 2017

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVÉLTÁRI-SZEMLE

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

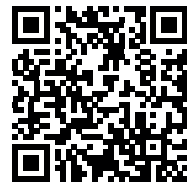
Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle közlési és hivatkozási szabályzata a 2018. 3. lapszámtól megváltozik. Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy tanulmányuk elkészítésénél már az új szabályzatot vegyék figyelembe, amely a Levéltári Szemle 2018. 1. számában, illetve az archivportálon érhető el.

www.archivportal.hu/leveltari-szemle

A borítón:

Illusztráció a 35–51. oldalon található tanulmányhoz

Levéltári Szemle
68. évfolyam ■ 2018. 2. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Hermann István	
Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata	5

MŰHELYMUNKÁK

Szálkai Tamás	
Nem életpályamodell: temetkezési vállalkozóból megbízott levéltárvezető – Reszegi Lajos „életei”	35
Molnár András	
Deák Ferenc és az evangélikus tanintézetek diáktársaságainak betiltása elleni tiltakozás, 1845–1849	52

KILÁTÓ

B. Stenge Csaba	
Kutatóút Irakban, 2017. szeptember 15–19.	70

HÍREK

Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből (Világi Dávid)	79
Az Év Levéltári Kiadványa 2017 (Világi Dávid)	87
Közkinccsé lett családi ereklyék (Erős Krisztina)	91

IN MEMORIAM

Lichneckert András 1951–2017 (Jakab Réka)	98
Kovácsné Éltés Éva 1962–2018 (Konrád Aranka)	101

Szerzőink

B. Stenge Csaba, levéltár-igazgató

- Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

Erős Krisztina, segédlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

Hermann István, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

Jakab Réka, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

Konrád Aranka, könyvtárvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Molnár András, levéltár-igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

Világi Dávid, levéltárvezető

- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára

Hermann István

Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata

Az életpályamodell megszületése

A levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata címet viselő vitaanyag története a 2015. év második felében kezdődött, amikor a Magyar Levéltárosok Egyesülete meghívást kapott az Emberi Erőforrások Minisztériumától egy, a kulturális-művészeti ágazat egészét felölelő egyeztetésen való részvételre. Az egyesületet Haraszti Viktor képviselte a megbeszélésen, amely a folytatás ígéretével zárult, de a folytatásra ebben a formában a későbbiekben nem került sor.

2016 elején a kérdéskör szóba került a Levéltári Kollégium ülésén is, ahol a kollégium úgy döntött, hogy az életpályamodell tervezetének elkészítése nem feladata a testületnek, azonban fontos lenne a levéltárakra is vonatkozó foglalkoztatási kérdéseket meghatározó jogszabályok áttekintése és változtatásokra történő javaslatok megtétele. E célból egy ad hoc bizottság felállítását is kezdeményezte a kollégium.

2016 márciusában a minisztérium Közgyűjteményi Főosztálya levélben fordult a Magyar Levéltárosok Egyesületéhez, amelyben felkérte az egyesületet, hogy a levéltári szakmában megvalósítandó életpályamodell koncepciójának első változatát együttműködésben a társszervezetekkel készítse el és május 31-ig nyújtsa be a minisztériumnak.

Tyekvicska Árpád elnök a levelet követően kért fel arra, hogy – egyeztetve a múzeumi és könyvtári szakterület képviselőivel – készítsem elő azt a tervezetet, amelyet egy MLE szakmai nap keretében szélesebb körben is megvitattunk. A szakmai napra 2016 májusában került sor. Az előzetesen kiküldött anyagot az MLE választmányának tagjai, a társegyesületek képviselői, illetve a megjelent érdeklődők véleményezték. Ezt követően a választmány – a múzeumi szakmai szervezetekhez hasonlóan – azt a döntést hozta, hogy a minisztériumnak az elkészített anyagot ne küldjük meg, hanem egy levélben jelezzük az anyag elkészültét, illetve azt, hogy bármifajta életpálya bevezetését megelőzően a közalkalmazotti bértábla rendezéséről kell tárgyalásokat kezdeni.

Ezt követően hosszabb ideig nem történt semmi előrelépés az ügyben, a minisztériumtól nem kapott választ az egyesület a levélre. 2017 nyarán az MLE

ismételten elővette a témát, amikor is a vándorgyűlés zárónapján plenáris ülésen nyílt lehetőség az életpályamodellhez való hozzászólásra. A csekély érdeklődést kiváltó eseményt követően az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára írásban tett észrevételeket a vitaanyaggal kapcsolatban.

Főszerkesztő asszony kérésére azért teszem közzé az elkészült és több apróbb változtatáson is átesett vitaanyagot a Levéltári Szemle hasábjain, hát ha megindul a kérdésről egy párbeszéd a szakmán belül. Meggyőződésem, hogy az életpályamodellről való gondolkodás több szempontból is hasznos. Az erről való beszélgetések során egyrészt kialakulhatnak szakmai elképzelések, netalán konszenzus a 21. századi levéltárak feladatairól, az ott dolgozók képzettségi és képességbeli követelményeiről, előmeneteli lehetőségéről, pályaképéről; másrészt a világosan kirajzolódó, szakmán kívül is képviselhető önkép talán hozzájárulhat ahhoz, hogy előrelépjunk a társadalmi elfogadottság és nem utolsó sorban a méltányos bérezés terén.

VITAANYAG

I. Bevezetés

I.1. Egységes kulturális életpálya / közgyűjteményi életpálya

A korábbi, minisztérium által kezdeményezett egyeztetések, illetve az elmúlt hetekben a minisztérium egyik szervezeti egysége által az ország jelentősebb közgyűjteményeinek véleményezésre megküldött koncepció aláhúzza, hogy a kulturális területen – a közgyűjtemények mellett beleértve ebbe a művészeti, közművelődési területet is – egységes életpályamodell elkészítését tervezik.

Eldöntendő kérdésként merül fel a szakma előtt, hogy együttműködésben a közgyűjteményi terület másik két szakterületével, illetve a művészeti területekkel kíván-e lobbizni azért, hogy a kulturális életpálya két egymástól elkülönülő ágon valósuljon meg: A) közgyűjteményi, B) művészeti ágon.

A két ágon megvalósuló életpálya előnye lehet, hogy nem keveri össze az egymással nehezen egyeztethető területeket, s ez szakmai szempontok alapján feltétlenül indokolt. A közgyűjteményi terület tekintetében azonban hátrányként jelenhet meg, hogy a művészeti területek lobbijere jóval a közgyűjtemények fölött áll (legjobb példa erre az MMA tevékenysége), s a két terület elválasztása egyúttal a feltételrendszer elválását is jelenti, ami például kihathat a juttatások területére is.

I.2. Levéltáros életpálya

A minisztérium által az MLE részére küldött felkérőlevél egyértelműen a levéltáros életpályamodell tervezetének megalkotására kérte fel az egyesületet, így – a korábban jelzettek ellenére is – a továbbiakban kizárólag e szűk mezsgyén haladunk tovább, figyelembe véve azonban a múzeumok és a könyvtárak hasonló koncepcióit is, hiszen várhatóan a beérkező anyagok felhasználásával készül majd el az egységes életpályamodell.

A vitaanyag elkészítése során az életpályát a levéltárak és a bennük dolgozó munkatársak számára ideális szakmai előmenetelt és továbbfejlődési lehetőséget garantáló keretrendszernek tekintettük. Ez azt jelenti, hogy figyelembe véve a levéltárak jelenlegi – ideálisnak semmiképpen nem tekinthető – infrastrukturális helyzetét, személyi és anyagi ellátottságát, egyfajta szakmailag az ideálshoz közelítő modellt kívántunk készíteni. Tettük ezt annak a tudatában, hogy a jelenlegi bérszínvonal mellett az életpálya sokak szemében jogosan csupán a bérrendezéshez vezető egyetlen járható útként jelenik meg.

I.3. Szakmai dolgozók életpályája / valamennyi levéltári dolgozó életpályája

A pedagógus életpályamodell bevezetésének tapasztalatai azt mutatják, hogy a szakmai (pedagógus munkakörben) dolgozók kiemelése jelentős feszültségforrás az ágazaton belül. Ennek beismerését mutatja, hogy a kormányzat az iskolákban nem pedagógus munkakörben dolgozó munkatársak kompenzációjára kényszerült.

Fontos kérdés annak megvitatása, hogy a szakma kizárólag a szakmai munkakörben foglalkoztatottak részére, vagy pedig valamennyi levéltári dolgozó részére kívánja az életpályát megalkotni, illetve bevezettetni.

Erről a kérdéstről információink szerint a többi közgyűjteményi területen is vita folyik. A kormányzat várható álláspontja e téren a pedagógus életpálya tapasztalatai alapján kérdésesnek tűnik, bár a minisztérium által megküldött koncepció kizárólag a szakmai munkatársakkal számolt.

A csak a szakmai munkatársak számára bevezetett életpálya hátránya a minden bizonnyal megjelenő feszültségforrás, amelynek csak egy jelentős területe a bérfeszültség, de nem szabad elhanyagolni a megbecsültség, a rangsorba állítás kérdéskörét sem. Előnye, hogy szakmailag tiszta helyzetet teremt, azaz nem foglalkozik olyan szakterületekkel (pénzügy, munkaügy, karbantartás, stb.)

amely a kulturális ágazaton túlmutat, s így felmerülhet ágazatokon felüli szabályozásának kérdése (ez utóbbi azonban már olyan egyrészt számszerűleg óriási, másrészt gyökeresen eltérő feltételekkel foglalkoztatott kört ölelne fel, amely biztosan nem hozható közös nevezőre).

A valamennyi levéltári dolgozót felölelő életpálya előnye, hogy az intézményrendszeren belüli feszültségeket nem növeli, kiszámítható és átlátható helyzetet eredményez a munkatársak számára munkakörtől függetlenül, hátránya viszont, hogy nem levéltárszakmai elemeket is beemel az életpályába.

1.4. A koncepcionális nehézségek

Az eddig bevezetett életpályákkal érintett szakterületekhez képest a kulturális terület sok szempontból tagoltabb, bonyolultabb. Mindez nehezíti az egységes életpályamodell kidolgozását. Az alábbi szempontok valamennyi közgyűjteménytípusra érvényesek.

- A) Többféle fenntartó léte (pl. állam, önkormányzatok, egyházak, alapítványok).
- B) Az ellátandó feladatok tekintetében is meghatározó intézménytípusok léte (közlevéltár, szaklevéltár, nyilvános magánlevéltár).
- C) Az intézményméret rendkívül eltérő nagysága (1-2 fős levéltáraktól az MNL-ig).

A fentiek ellenére alapvető fontosságú, hogy valamennyi levéltári intézmény és annak dolgozói részesei legyenek az életpályának, hiszen az intézmények közötti átjárhatóság biztosítása ezt megköveteli.

Kilépve a levéltári szakterületről szükséges figyelembe venni azt is, hogy elsősorban a közgyűjteményi terület más területeihez, másodsorban az oktatási intézményekhez is kapcsolódnia kell a levéltáros életpályának, hiszen az ezeken a területeken működő intézmények esetében is felmerül az átjárhatóság biztosítása.

Egy évtizedes könyvtári / múzeumi / tanári gyakorlattal rendelkező pályázó levéltári területre történő felvétele esetén egyrészt nyilvánvaló a levéltárszakmai ismeretek és gyakorlat hiánya, másrészt belátható, hogy sem előmeneteli, sem anyagi oldalról nem kezelhető pályakezdőként az illető. Ez utóbbi esetben a szakma merev zártsága következtében a szakmai utánpótlás egy talán speciális, de rendkívül fontos útja szűnne meg.

A fentihez hasonló kérdés a levéltári munkakörcsoportok közötti átjárhatóság biztosítása, azaz például egy középfokú szakmai végzettséghez kötött

munkakörből megfelelő végzettség megszerzése esetén a felsőfokú szakmai munkakörbe történő átlépés esetének szabályozása.

I.5. Az életpálya állomásai és a vezetői megbízások összefüggése

A minisztérium által véleményezésre kiküldött koncepcióban elkülönülten – de az átjárhatóság biztosításával – szerepelt az életpályán belül három alrendszer, (1) a normál szakmai, (2) a vezetői menedzseri, (3) a tudományos kutatói. Ezzel az elkülönítéssel nem értünk egyet, ugyanakkor szükséges kitérni a vezetői megbízások kérdésére.

Véleményünk szerint a vezetői megbízásnak egyik fontos, semmi esetre sem nélkülözhető eleme a szakmai képzettség és tapasztalat, ugyanakkor ez csupán egyik részlemét jelenti azoknak a képességeknek, amelyek a vezetői megbízás ellátásához szükségesek. Emiatt azt gondoljuk, hogy a vezetői megbízás nem lehet közvetlenül része az életpályának, attól azonban csak részben független. A vezetői megbízás nem köthető tehát az életpálya egyes állomása-ihoz, a vezetői megbízás elnyerése és az életpálya közötti kapcsolat legfeljebb a gyakornoki idő letöltése, és azt követő meghatározott gyakorlat lehet, ami jelenleg is előírt. A vezetői megbízás másik aspektusa, hogy a vezető esetében is biztosítani kell az életpályán történő előmenetel lehetőségét, azonban – figyelembe véve a vezetői feladatokkal együttjáró időbeli leterheltséget, ami csökkenti a szigorúan vett szakmai feladatokra fordítható időt – részben eltérő feltételeket kell meghatározni az előmenetel feltételeként.

I.6. Az életpálya bevezetésekor dolgozó kollégák besorolása

Egyszeri, az életpálya bevezetéséhez kapcsolódó probléma a bevezetés pillanatában dolgozó munkatársak besorolása az életpálya egyes állomásaiba. Ennek nem megfelelő szabályozása – a pedagógus életpálya bevezetésének tapasztalata alapján – jelentős konfliktusforrás lehet. Ennek két oka van, egyrészt hangsúlyos a bérek és az életpálya állomásainak összekapcsolódása, másrészt a szakmai elismertség kérdése.

Az életpálya bevezetésekor a levéltárakban dolgozó munkatársakat a levéltári rendszerben eltöltött gyakorlati idejük, illetve a levéltári életpálya tekintetében figyelembeveendő egyéb munkahelyeken eltöltött idő függvényében automatikusan kell besorolni. Ezt követően van lehetőség az adott állomásnak a követelményrendszerét felmenő rendszerben alkalmazni a besorolt munkatársakra.

I.7. Az életpálya bevezetéséhez szükséges feltételek

Az életpálya bevezetése szükségszerűen együttjár a továbblépés feltételrendszerének kialakításával és működtetésével. A feltételrendszer kialakítása jogszabály-alkotási kérdés, míg a működtetése egyrészt szakmai, másrészt finansziális kérdésként jelenik meg.

A levéltári rendszerben jelenleg nem adottak a feltételek az életpálya működtetésére. Nincs anyagi forrás egy ilyen rendszer működtetéséhez, illetve nem állnak rendelkezésre a személyi–infrastrukturális feltételek sem. Az életpálya bevezetése tehát a bérrendezésen túlmenően is jelentős többletforrást igényel.

I.7.1. A levéltári szakértők hálózata

Az életpálya működtetéséhez szükséges feladatokat célszerű egy levéltári szakértői hálózatra terhelni. Ennek jogszabályi feltételei jelenleg elméletileg adottak, azonban sem bemeneti követelményeket nem támasztanak a levéltári szakterületen működő kulturális szakértők számára, sem feladatokat nem határoznak meg, s ennek következtében természetesen anyagi ellentételezés sem jelenik meg. A szakértői rendszer átalakítását követően közülük kerülhet ki azoknak a köre, akik az életpálya egyes elemeinek működtetését végzik:

- A) tanfolyamok akkreditációja
- B) vizsgáztatás
- C) az életpálya egyes állomásai közötti továbblépési feltételek meglétének ellenőrzése
- D) az életpálya egyes állomásai közötti továbblépés jóváhagyása

I.7.2. A Levéltári Kollégium

Az egyes bizottságok (pl. akkreditációs bizottság, vizsgabizottság, stb.) a Levéltári Kollégium szervezetén belül működhetnek, tagjait a miniszter a kollégium javaslata alapján nevezheti ki meghatározott időre a levéltári terület szakértői közül. A bizottságok számára mind infrastrukturális, mind anyagi feltételeket biztosítani kell a zavartalan működéshez.

I.7.3. A levéltári szakfelügyelet

A levéltári szakfelügyelet mint a minisztérium által működtetett felügyeleti szerv feladata az életpálya működésének ellenőrzése, a szakértői hálózat fel-

ügyelete. Ehhez mind anyagi, mind személyi tekintetben többletforrásra van szüksége a szakfelügyeletnek.

I.7.4. Infrastrukturális fejlesztés

Az életpálya működtetéséhez létre kell hozni egy olyan online alkalmazást, amelyen keresztül az életpálya menedzselhető (munkavállalói és szakértői oldalról egyaránt). Ennek biztosítani kell a folyamatos fenntartását.

II. A jogszabályi környezet

Az alábbi vázlat elkészítése során abból indultunk ki, hogy a jelenlegi jogszabályi környezet előírásai – megfelelő változtatásokkal egységes rendszerbe foglalva – alkalmasak a levéltári dolgozók életpályájának leírására. Az érintett szabályozási területek és jogszabályhelyek – a teljesség igénye nélkül – a következők:

A) a gyakornoki időre, képzésre vonatkozó szabályok

- *A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény 22. § (9) bekezdés*
- *A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezéséről szóló 150/1992. (XI. 20.) Kormányrendelet 4. §*

B) a közalkalmazottak minősítésére vonatkozó szabályok

- *A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény 40. §*

C) a levéltári munkakörökre vonatkozó szabályok

- *A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezéséről szóló 150/1992. (XI. 20.) Kormányrendelet 1. melléklet 3. pont*
- *A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 94. § (1) bekezdés*
- *Az egyes kulturális közalkalmazotti munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési és egyéb feltételekről szóló 2/1993. (I. 30.) MKM rendelet melléklete*

- D) a kulturális szakemberek hétéves továbbképzésére vonatkozó szabályok
- *A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 94. § (4) bekezdés*
  - *A kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról szóló 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet*
- E) a kulturális szakértőkre vonatkozó szabályok
- *A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 95/A. §*
  - *A kulturális szakértői tevékenység folytatásának feltételeiről és a kulturális szakértői nyilvántartás vezetéséről szóló 19/2010. (IV. 23.) OKM rendelet*
- F) a levéltári szakfelügyeletre vonatkozó szabályok
- *A Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002. (II. 27.) NKÖM rendelet*

III. A levéltári munkakörök áttekintése

A munkakörök struktúrája

A levéltárakban foglalkoztatott munkatársak esetében a munkakörök munkakörcsoportokba rendezhetők. Munkakörcsoport alatt azoknak a munkaköröknek az összességét értjük, amelyekben dolgozó munkatársak egyrészt egy-egy speciális szakmai feladatot (pl. levéltárosi, könyvtárosi, restaurátori) látnak el, másrészt azonos szintű végzettségi követelménnyel rendelkeznek (pl. szakirányú egyetemi végzettség).

A) Szakmai munkakörök

- a) felsőfokú szakirányú egyetemi végzettséghez (BA, MA) kötött munkakör-csoportok
  - aa) levéltáros munkakörcsoport
  - ab) levéltári könyvtáros munkakörcsoport
  - ac) levéltár-pedagógus munkakörcsoport
  - ad) levéltári restaurátor munkakörcsoport
  - ae) levéltári informatikus munkakörcsoport

- b) közép- és felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörcsoportok
  - ba) levéltári kezelő munkakörcsoport
  - bb) levéltári adatrögzítő munkakörcsoport
  - bc) levéltári könyvtári kezelő munkakörcsoport
  - bd) levéltári közművelődési asszisztens munkakörcsoport
  - be) levéltári fotós (reprográfia) munkakörcsoport
  - bf) levéltári könyvkötő (restaurátor műhely) munkakörcsoport
  - bg) levéltári rendszergazda munkakörcsoport
- B) Nem szakmai munkakörök
  - a) felsőfokú szakirányú egyetemi végzettséghez (BA, MA) kötött munkakörcsoportok
  - b) közép- és felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörcsoportok
  - c) végzettséghez nem kötött munkakörcsoportok

A nem szakmai munkaköröket jelen vázlat keretében nem részletezzük, azokat attól függően szükséges beemelni az életpálya keretébe, hogy döntés születik az életpálya rájuk történő kiterjesztésének szándékáról.

IV. Az életpálya általános elvei

IV.1. Az életpálya állomásai

Abból kiindulva, hogy a levéltári munkakörök esetében, különösen a felsőfokú végzettséget megkövetelő szakmai munkakörök esetében reálisan számolni lehet a pályakezdetttől a nyugdíjig való folyamatos levéltári szolgálattal, az életpálya állomásait mennyiségben és időtartamban úgy kell meghatározni, hogy az reálisan lefedje a munkatársak teljes aktív életszakaszát (cca. 40-45 évet), ugyanakkor a rendszerbe később bekerülők számára is valós előmeneteli lehetőséget biztosítson.

A folyamatos előmenetel biztosítása érdekében az életpálya állomásait a szakirányú egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoportok esetében 1+3+1 bontásban, míg a közép- és felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörcsoportok esetében 1+2+1 bontásban képzeljük el. A továbblépés egyetlen állomásból sem automatikus (értve ez alatt, hogy meghatározott gyakorlati idő elteltével valaki automatikusan jut egy felsőbb szintre).

Az első állomás mindkét esetben az adott munkakörhöz kapcsolódó gyakornoki állomást jelenti, amely azért különül el a többitől, mert az abból való továbblépés meghatározott időn belül kötelező a munkavállalónak.

Az ezt követő 3, illetve 2 állomás jelenti az életpályának azokat az elemeit, amelyek rendszerszerűen minden munkatárs számára bejárhatók, azonban esetükben a továbblépés nem kötelező, illetve a továbblépésnek felső időhatára nincsen.

A +1 állomás olyan kiemelt állomása az életpályának, amelybe történő belépés csak speciális esetekben lehetséges. Ennek az állomásnak a célja, hogy lehetőséget biztosítson a legkiemelkedőbb szakmai életművek elismerésére, s ezáltal a szakmai előmenetel ösztönzőjeként szolgáljon – rossz analógiával élve: ők lehetnének a „nemzet levéltárosai”. Ebben az esetben el tudunk képzelni egyfajta „kvótát”, amely szerint akár százalékosan, akár számszerűen meghatározandó, hány személy egyidejű elismerésére van lehetőség, vagy olyan speciális feltételek meghatározását, mint például az egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoportok esetében az akadémiai doktori cím.

IV.2. A továbblépés általános feltételei

A továbblépés feltételei munkakörcsoportonként és állomásonként különbözőek. Alapvetően a következő feltételek kombinációjával számolunk a magasabb állomásba lépéshez:

- A) az előző állomáson minimálisan eltöltendő idő
- B) szakmai feladatok dokumentált elvégzése
- C) továbbképzési pontok összegyűjtése
- D) vizsga letétele
- E) végzettségi követelmények előírása
- F) vezetői minősítés

IV.2.1. Az előző állomáson minimálisan eltöltendő idő

Ennek meghatározásakor a III.1. A) pontjában említett a) és b) alpontok alá tartozó munkakörcsoportok esetében alpontonként azonos minimumkövetelményeket kell megállapítani. A gyakorlati idő mérése a kinevezések segítségével egyszerűen megoldható, illetve jelenleg is történik a munkaügyön.

A tervezet MLE választmányi és Levéltári Kollégiumi vitája során az egyik leginkább vitatott pontot az életpálya egyes állomásain minimálisan eltöltendő gyakorlati idő jelentette. Itt újra fel kell hívni arra a figyelmet, hogy az idő-

tartamokat úgy kell meghatározni, hogy maga az életpályamodell ne legyen komolytalan azáltal, hogy 6-7 éves gyakorlattal el lehessen jutni az életpálya utolsó állomására. Ugyanakkor lényeges az a szempont is, hogy még aktív, szakmai tudásuk és energiájuk teljében lévő személyek megfelelő megbecsülésben részesülhessenek az egyes állomásokon való előrejutás által.

IV.2.2. Szakmai feladatok dokumentált elvégzése

Az egyes állomásokon minimálisan elvárt időn kívül ezen keresztül tartjuk lehetségesnek egy-egy munkatárs szakmai gyakorlatának mérését. A legnagyobb jelentősége ennek a gyakornoki időben van, azonban a többi állomás esetében is relevánsnak tartjuk a gyakorlat illetően mérését.

Az egyes munkakörcsoportok esetében külön-külön kell meghatározni, hogy mely szakmai feladatok elvégzése szükséges az előmenetelhez. A feladat elvégzésének dokumentálásához elegendőnek kell lenni a jogszabályok, illetve a szakmai gyakorlat által megkövetelt dokumentációnak (pl. rendezés esetén a levéltáros által összeállított rendezési terv; szervellenőrzés esetén a jegyzőkönyv, stb.)

A dokumentáció folyamatos gyűjtése és összeállítása az adott munkatárs feladata.

IV.2.3. Továbbképzési pontok összegyűjtése

Az életpályának nézetünk szerint az anyagi megbecsülés növekedésén túl alapvető célja és lehetősége a munkatársak szakmai kompetenciáinak folyamatos fejlesztése, tudásuk bővítése. Ehhez újra kell gondolni a továbbképzések rendszerét, erősíteni kell annak levéltárszakmai oldalát. Az ún. hétéves továbbképzések állami támogatásának megszűnése óta nem beszélhetünk rendszerszinten szakmai továbbképzésekről. Időről időre – elsősorban pályázati források bevonásával – van lehetőség munkatársak beiskolázására, azonban ezek esetinek tekinthetők.

A továbbképzési pontrendszer bevezetése több szemponttal is indokolható. Az életpálya 2. állomásától kezdődően nem kötelező ugyan a továbblépés, az ezt az utat választó munkatársak esetében is elvárható azonban, hogy szakmai továbbfejlődésükre figyeljenek, illetve egy esetleges későbbi továbblépésre irányuló döntésük esetén a korábbi évek munkája is dokumentálható és a továbblépéshez beszámítható legyen. A pontrendszer másik előnye, hogy lehetővé teszi a továbbképzések körének kiszélesítését, illetve a továbbképzéseken részt vevő valamennyi szereplő, tehát az azt tartók elismerését is.

Az összegyűjtendő pontokat két oldalról is meg kell határozni. Egyrészt az egyes munkakörcsoportok sajátosságait figyelembe véve az életpálya adott állomásáról történő továbblépéshez szükséges összesített pontszámot, másrészt az egyes állomáson lévő munkatársak számára évente teljesítendő minimális pontszámot kell megadni. A kettő közötti arányt úgy kell meghatározni, hogy az adott állomásról való továbblépéshez szükséges pontszámot az évi minimumot teljesítők a minimálisan eltöltendő idő másfélszerese alatt szerezzék meg.

A továbbképzések közé beemelendőnek tartjuk a levéltárak által szervezett szakmai konferenciákat is, sőt, azt gondoljuk, hogy a továbbképzések gerincét ezeknek kell adni. Erősíteni kell a levéltárszakmai kérdések megvitatását előtérbe helyező rendezvényeket a történeti kutatások bemutatását megvalósítókkal szemben. Elérendő célként az 50-50%-ot jelölhetjük meg. A pontrendszer bevezetésének feltétele, hogy az intézmények által szervezett konferenciák „akkreditálva” legyenek. Ezt az akkreditációt belső szakmai kérdésként kell kezelni, és egy levéltári szakmai testületre kell bízni (lásd később).

A pontrendszer részeként képzeljük el a publikációkat is, beleértve ebbe a továbbképzéseken (konferenciákon) történő előadások megtartását is. Ezen a területen is erősíteni kell a levéltárszakmai publikációk arányát.

A pontrendszer bevezetésének három alapvető feltételeként kell megnevezni a finanszírozás megoldását (részben a továbbképzések megszervezéséhez, lebonyolításához, részben pedig az akkreditációhoz kapcsolódó költségek fedezését), a pontrendszer nyilvántartásának célszerűen központi informatikai megoldását, valamint az akkreditációhoz szükséges szakmai feltételek kialakítását.

IV.2.4. Vizsga letétele

Véleményünk szerint a sok szakmában általános „szakvizsga” gyakorlata átvehető, s elvárható, hogy a szakmai munkakörökben foglalkoztatottak aktív életükben egy alkalommal képesítő- vagy szakvizsgán számot adjanak – elsősorban gyakorlati téren megszerzett – tudásukról.

A szakirányú egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoportok esetében álláspontunk szerint az életpálya kezdetéhez, a gyakornoki idő lezárásához célszerű kötni a szakvizsgát, míg a közép- és felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörök esetében az életpálya derekához, a 3. állomásba történő belépéshez. (Utóbbiak esetében ez gyakorlatilag most is létezik, amennyiben pl. a levéltári kezelő – segédlevéltáros munkakörre gondolunk.)

IV.2.5. Végzettségi követelmények előírása

Ez a követelmény elsősorban a levéltári munkakörbe történő felvételnél jelenik meg (melyik munkakörcsoporthoz milyen bemeneti feltétel tartozik). Ugyanakkor az egyetemi végzettség két szintje (BA/MA) vagy a felsőfokú szakképesítések megléte lehetőséget ad arra, hogy a végzettséget az életpálya későbbi állomásai esetében is követelményként határozzuk meg.

A szakirányú egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoportok esetében például végig gondolandó, hogy BA végzettséggel, amely elegendő lehet a munkakörcsoportba történő felvételre, a gyakornoki idő megkezdésére, vajon ugyanígy elegendő-e az adott munkakörcsoport 3. vagy 4. állomására történő belépésre is. (Ez jelenleg is hasonlóképp működik, amennyiben főiskolai végzettséggel a főlevéltáros munkakör nem tölthető be.)

IV.2.6. Vezetői minősítés

A vezetői minősítés egy olyan szakmai visszajelzés, amely segíti a munkavállalót a reális szakmai önértékelés kialakításában, szakmai továbbfejlődése irányainak kijelölésében. A munkavállaló felett álló vezetők (szakmai vezetők, munkahelyi vezető) ismereteinek figyelembe vétele nélkülözhetetlen összetevője kell legyen az életpályán történő előmenetelnek. A minősítés alapját a közalkalmazotti minősítési eljárás képezi.

A vezetői minősítés rendszerét úgy kell átalakítani, hogy abból egyértelműen kiderüljön, a munkahelyi vezető javasolja, vagy nem javasolja a minősített kolléga továbblépését az életpálya következő állomására. A minősítés megléte feltétele a következő állomásba lépésnek, azonban a minősítésnek nem kell feltétlenül javasolnia a következő állomásba lépést ahhoz, hogy a munkavállaló elindítsa a továbblépéshez szükséges eljárást.

V. Az életpálya állomásai

V.1. szakirányú egyetemi végzettséghez (BA, MA) kötött munkakörcsoportok

A) levéltáros	D) levéltári restaurátor
B) levéltári könyvtáros	E) levéltári informatikus
C) levéltárpedagógus	

A felsőfokú szakmai végzettséghez kötött szakterületek esetében az életpálya alapvetően négy szintű. Javasoljuk egy egységes V. szint életre hívását is, amelybe történő továbblépés csak speciális esetekben történhet meg.

A) levéltáros	D) levéltári restaurátor
I. levéltáros-gyakornok	I. levéltári restaurátor-gyakornok
II. segédlevéltáros	II. levéltári segédrestaurátor
III. levéltáros	III. levéltári restaurátor
IV. főlevéltáros	IV. levéltári főrestaurátor
B) levéltári könyvtáros	E) levéltári informatikus
I. levéltári könyvtáros-gyakornok	I. levéltári informatikus-gyakornok
II. levéltári segédkönyvtáros	II. levéltári segédinformatikus
III. levéltári könyvtáros	III. levéltári informatikus
IV. levéltári főkönyvtáros	IV. levéltári főinformatikus
C) levéltárpedagógus	
I. levéltárpedagógus-gyakornok	
II. segéd-levéltárpedagógus	
III. levéltárpedagógus	
IV. fő-levéltárpedagógus	

V.2. Közép- vagy felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörcsoportok

- A) levéltári kezelő
- B) levéltári adatrögzítő
- C) levéltári könyvtári kezelő
- D) levéltári közművelődési asszisztens
- E) levéltári fotós (reprográfia)
- F) levéltári könyvkötő (restaurátor műhely)
- G) levéltári rendszergazda.

A középfokú végzettséget, illetve a felsőfokú szakképesítést igénylő szakterületek esetében az életpálya három szintű, ugyanakkor itt is javasoljuk egy egységes IV. szint életre hívását is, amelybe történő továbblépés csak speciális esetekben történhet meg.

A) levéltári kezelő I. levéltári kezelő-gyakornok II. levéltári kezelő III. levéltári szakasszisztens B) levéltári adatrögzítő I. levéltári adatrögzítő-gyakornok II. levéltári adatrögzítő III. levéltári asszisztens C) könyvtári kezelő I. könyvtári kezelő-gyakornok II. könyvtári kezelő III. könyvtári asszisztens D) közművelődési referens I. közművelődési referens -gyakornok II. közművelődési referens III. közművelődési asszisztens	E) levéltári fotós I. levéltári fotós-gyakornok II. levéltári fotós III. levéltári reprográfus F) levéltári könyvkötő I. levéltári könyvkötő-gyakornok II. levéltári könyvkötő III. levéltári restaurátor-asszisztens G) levéltári rendszergazda I. levéltári rendszergazda -gyakornok II. levéltári rendszergazda III. levéltári informatikus -asszisztens

V.3. Nem szakmai munkakörök

Mivel a levéltárakban létező nem szakmai munkakörök rendkívül széles spektrumot ölelnek fel, a felsorolásuktól eltekintünk, feltehetően úgy is kimaradna valaki.

Esetükben hármas tagolódás regisztrálható:

- A) egyetemi végzettséghez (BA, MA) kötött munkakörök
- B) közép- vagy felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörök
- C) végzettséghez nem kötött munkakörök

Az A) pontban foglaltak esetében négy szintű, a B) és C) pontban foglaltak esetében három szintű életpályával számolunk. Az elnevezések az A) pontban foglaltak esetében XY referens-gyakornok, XY segédreferens, XY referens, XY főreferens (illetve értelemszerű megnevezések az előtagokkal). A B) pontban foglaltak esetében XY előadó-gyakornok, XY előadó, XY főelőadó; a C) pontban foglaltak esetében pedig számozást javaslunk: XY gyakornok, XY I., XY II.

VI. Egy szakterület bemutatása

A szakirányú egyetemi végzettséghez (BA, MA) kötött munkakörcsoportok közül a levéltárosi munkakörcsoportot mutatjuk be. Ehhez hasonlóan képzeljük el a többi egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoport életpályáját, illetve bizonyos hangsúlybeli eltolódásokkal a közép- és felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörcsoportok életpályáját. Utóbbiak esetében a legjelentősebb különbség, hogy a képesítő- / szakvizsga nem az életpálya kezdetén, hanem annak második felében, a II. és III. állomás között helyezkedik el.

VI.1. Levéltáros munkakörcsoport

VI.1.1. levéltáros-gyakornok

A gyakornoki időhöz kapcsolódóan felmerülő költségek, pl. vizsgadíj, vizsgára történő utazási költség (lásd D.d) pont alatt), illetve a szakmai gyakorlatok megszerzésének költségei (lásd E) pont alatt) nem terhelhetik sem a gyakornokokat, sem közvetlenül az intézményeket, azokat valamilyen formában központi forrásból kell fedezni.

A) belépés feltétele: szakirányú egyetemi végzettség (BA, MA) léte.

Szakirányú egyetemi végzettéggént alapvetően a levéltár és a történelem szakok jöhetnek szóba, azonban vannak speciális esetek, amikor a levéltárban őrzött iratanyag megköveteli más végzettség létét is a fentiek mellett vagy akár azok helyett. Ezek meghatározása nem egyszerű feladat, inkább csak példákat lehet mondani: különböző nyelvszakos végzettség (alapvetően a latin, német jöhet szóba), magyar, jogász, stb.

B) az életpálya adott állomásán eltöltendő minimális idő: 3 év

C) továbblépés: segédlevéltáros; kötelező

D) továbblépés feltételei:

- a) 3 év gyakornoki idő megléte
- b) a gyakornoki időre előírt feladatok elvégzése
- c) vezetői minősítés
- d) képesítő-/szakvizsga letétele

a) 3 év gyakornoki idő megléte

Az életpálya gyakornoki állomása az egyetlen, amelyből a továbblépés meghatározott időn belül kötelező kell legyen. Ez biztosíthatja, hogy alkalmatlan személyek ne ragadjanak bent a levéltárakban.

A jelenlegi jogszabályok értelmében a gyakornoki idő végén lehetőség van az érintett munkatárs elbocsátására (szakmai, esetleg egyéb alkalmatlanság esetében). Ezt a lehetőséget meg kell tartani azzal, hogy az elbocsátás feltételként egy részletes vezetői minősítésnek kell készülnie, amelyből ki kell derülnie az alkalmatlanság tényének (lásd c) pont alatt), egyúttal az elbocsátás lehetőségét a gyakornoki idő egészére ki kell terjeszteni.

Emellett lehetőséget kell adni arra, hogy a gyakornok és/vagy a vezető kérésére – vezetői minősítés, lásd c) pont alatt – a gyakornoki idő maximum 2 évvel meghosszabbítható legyen. Ugyancsak lehetőséget kell biztosítani a gyakornoki idő meghosszabbítására, amennyiben valaki a gyakornoki időt lezáró vizsgán *nem felelt meg* minősítést kap (lásd d) pont alatt).

A gyakornoki idő maximális hossza 5 év lehet.

b) a gyakornoki időre előírt feladatok elvégzése

▪ A problémák

Ez a kérdéskör az egyik legproblematisabb az életpálya egészében több okból is. Egyrészt a levéltárak jelenlegi személyi állománya nem teszi lehetővé, hogy a gyakornok munkaidejének jelentős részét szervezett képzéssel, célzott gyakorlatszerzéssel töltsse, hiszen a napi munka ellátásában égető szükség van minden munkáskézre. Ugyancsak a személyi ellátottság elégtelen volta nehezíti megfelelő szakmai vezető kijelölését, hiszen a kijelölt személy munkaidejének egy része elvonódik a napi munkától. Másrészt itt lép be a képbe a levéltári rendszer tagoltsága. Míg egy országos közlevéltár, annak megyei tagintézményei, vagy egy városi levéltár esetében elméleti lehetőség van a munkaterületek mindegyikén a feladatellátásra, gyakorlatszerzésre (egyrészt a feladatellátás sokfélesége, másrészt a gyakornoki munka tervezhetősége következtében), addig egy nyilvános magánlevéltár vagy szaklevéltár esetében sem az ellátandó feladatok típusai, sem gyakran csupán az 1–3 főből álló intézmények személyi állománya nem alkalmas tervezett és célzott gyakornoki tapasztalatszerzésre.

■ A szakmai vezető

Szakmai vezetőn az életpálya III. állomásán álló személy, jelen esetben levéltáros vagy főlevéltáros nevezhető ki. A kis létszámú levéltárak esetében erősen kétséges e feltétel megvalósíthatósága. Szabályozni kell az egy szakmai vezetőhöz beosztható gyakornokok számát. A szakmai vezető részére bérkiegészítés javasolt, hogy motiváltak legyenek a munka megfelelő színvonalú végzésére.

■ Az elsajátítandó ismeretanyag meghatározása a szakmai jogszabályok alapján, az ismeretanyag beosztása a gyakornoki idő tartamára

A levéltárak levéltáros munkakörben foglalkoztatott munkatársai a főbb levéltári munkaterületek mindegyikén dolgoznak, így esetükben a specializáció legfeljebb részlegesen jöhet szóba – egy-két kivételtől eltekintve. A többi munkakörcsoport esetében a szűkebb szakterület alaposabb megismertetésére is van mód az általános levéltári ismeretek mellett, esetükben azonban az adott levéltári intézményen túlmenő, akár tanfolyamszerű ismeretátadás is szóba jöhet.

Fontos kérdés az elmélet és a gyakorlat egymáshoz való viszonya, ami éppen a levéltáros munkakörcsoportban a legmeghatározóbb, lévén, hogy a szakirányú végzettség nem feltétlenül kötődik az egyetemi szintű levéltáros diploma megszerzéséhez, tehát esetenként tényszerűen hiányoznak az elméleti alapok. A gyakornoki időnek hangsúlyosan gyakorlatorientálnak kell lennie, a hiányzó elméleti alapokat intézményen túlmutató tanfolyamokkal célszerű pótolni.

A képzés egy-egy időszakában egy adott munkaterületen folyó munkába történő bevonással képzelhető el az egyes munkaterületek mélyebb megismerése. Amennyiben elég időt hagyunk az adott terület megismerésére, a rendelkezésre álló három év kitölthető. Meghatározandó az egyes munkaterületeken végzendő feladat és annak mennyisége (például a kutatóteremben töltendő órák száma, ügyintézés jellemző ügytípusok szerint, rendezésben való részvétel, rendezési terv készítése, stb.).

Az előírt és elvégzett feladatok dokumentációját a munka során egyébként is keletkeztetett dokumentáció, illetve a gyakornok munkajelentései, valamint a szakmai vezető egyes feladatok ellátásáról adott (akár összegző) jelentése teszi ki (utóbbi lásd a c) pont alatt).

c) vezetői minősítés

A gyakornok munkájáról meghatározott időközönként minősítést készít a szakmai vezető, illetve a gyakornoki idő végén a munkahelyi vezető. A szakmai vezetői minősítések esetében célszerű a gyakornoki feladatok ütemezéséhez igazítani a minősítések elkészítését, praktikusán szóba jöhet a félévente történő minősítés, ami a gyakornok számára is megfelelő gyakoriságú visszajelzést jelent a munkájával kapcsolatban. A vezetői minősítések elkészítése nem tagadható meg, a határidők a jogkövetkezmények miatt szigorúan betartandók. Szükséges minősítési minták elkészítése.

- A szakmai vezetői minősítések

A szakmai vezető minősítéseiben javaslatot tesz a munkahelyi vezető részére a gyakornok vizsgára bocsátására, a gyakornoki idő meghosszabbítására, vagy a gyakornok jogviszonyának megszüntetésére. Utóbbit bármely minősítésében megteheti, a többi értelemszerűen a 3. év végi minősítés tárgya. A minősítések során részletesen be kell mutatni az elvégzett feladatot, kitérve a gyakornok erőnyeire és hiányosságaira, úgy, hogy abból mind a gyakornok, mind a munkahelyi vezető képet kapjon a gyakornok előmeneteléről, az esetlegesen szükséges további feladatokról. Fontos szempont a munkahelyre történő beilleszkedés folyamatának bemutatása is. A szakmai vezető a 3. év végén összefoglaló minősítést készít a gyakornok munkájáról, amelyben összegzi a korábbi minősítések főbb megállapításait, illetve a gyakornok pályáivét, egyúttal javaslatot fogalmaz meg a vizsgára bocsátással kapcsolatban. A 3. év végi összefoglaló minősítés a munkahelyi vezetői minősítés mellékletét képezi. A minősítéseket a gyakornokkal és a munkahelyi vezetővel ismertetni kell.

- A munkahelyi vezetői minősítés

A munkahelyi vezetői minősítésre a gyakornoki idő végén kerül sor. A minősítés a szakmai vezetői minősítésekre alapozva dönt a gyakornok felmentéséről, illetve vizsgára bocsátására vagy a gyakornoki idő meghosszabbítására tesz javaslatot. A döntést indokolni kell. A munkahelyi vezetői minősítést a gyakornokkal és a szakmai vezetővel ismertetni kell, és a minősítést meg kell küldeni a vizsgabizottság részére (a felmentés esetét kivéve). A gyakornok a vezetői minősítésben foglalt döntéssel kapcsolatban felmentés esetén bírósághoz fordulhat jogorvoslatért. A gyakornoknak a munkahelyi vezető vizsgára bocsátásra vonatkozó javaslatától függetlenül lehetősége van a vizsgára való jelentkezésre és az azon való részvételre – amennyiben az előírt szakmai feladatokat teljesítette.

d) képesítő- / szakvizsga letétele

▪ A vizsgára bocsátás

A vizsgára bocsátás feltétele az előírt szakmai feladatok teljesítése és a munkahelyi vezetői minősítés megléte. A vizsgára a gyakornok nyújtja be jelentkezését, az ő feladata a szükséges dokumentumok összegyűjtése és benyújtása. A dokumentumok a gyakornoki munka elvégzésének igazolására szolgálnak (munkaidőnyilvántartás; rendezési terv, munkabeszámoló, szakmai vezetői minősítések, stb.).

▪ A vizsgabizottság

A Levéltári Kollégium keretén belül működhet egy állandó vizsgabizottság, amelynek tagjait a Kollégium javaslatára a miniszter nevezi ki a levéltári terület szakértői közül. Lényeges, hogy a vizsgabizottság tagjai kötött valamennyi munkakörcsoport képviseltetve legyen. A vizsgabizottság tagjai munkájukért anyagi ellenszolgáltatásra jogosultak. A vizsgabizottság feladata a vizsgák megszervezése és lebonyolítása évente egy alkalommal.

▪ A vizsga

A vizsga elsődlegesen a gyakornoki idő alatt elvégzett munka bemutatására épülhet (pl. rendezés bemutatása a rendezési terv és az elkészített segédlet alapján; ügyfélszolgálati esetek bemutatása, stb.). Ennek során az elméleti felkészültség is feltérképezhető.

A vizsga eredménye *nem felelt meg – megfelelt – kiválóan megfelelt* lehet. *Nem felelt meg* eredmény esetén a vizsga egy alkalommal megismételhető a gyakornoki idő egy évvel történő meghosszabbítását követően. A második vizsgán történő *nem felelt meg* eredmény magával hozza a levéltári közalkalmazotti jogviszony megszűnését, illetve egy későbbi levéltári közalkalmazotti jogviszony létesítése esetén a letöltött 4 éves gyakornoki idő beszámítása nem lehetséges.

A sikeres vizsga feltétele az önálló levéltárosi munka végzésének, valamint a vezetői megbízásnak.

E) A nyilvános magánlevéltárak, szaklevéltárak speciális helyzete

Az életpálya I. állomását jelentő gyakornoki idő kapcsán korábban említettük, hogy bizonyos levéltárak sem a feladatellátás, sem a személyi ellátottság okán nem képesek a fentiek szerinti gyakornoki időt és munkatapasztalatot biztosítani munkatársaiknak. Mivel alapvető követelmény, hogy a levéltári rendszer minden szakaszában átjárható legyen, erre a prob-

lémára feltétlen megoldást kell találni. Az egyetemi levéltár szakos végzettséggel rendelkező levéltárosok esetében a probléma kisebb, hiszen megfelelő elméleti háttérrel, illetve egyetemi éveik alatt szerzett levéltári gyakorlatokkal érkeznek az intézményekbe.

Ezeknek az intézményeknek az esetében a korábban említett tanfolyamrendszerű elméleti továbbképzéseken történő részvétel mellett (nem levéltár szakot végzettek esetében releváns), közlevéltárban, városi levéltárban eltöltendő szakmai gyakorlatok elvégzése írható elő évente egy-két hét időtartamban a vizsgára bocsátás feltételeként. Minden esetben egyedileg vizsgálandó, hogy mely munkaterületek esetén szükséges a szakmai gyakorlat előírása, mely területek azok, ahol saját intézményben nem szerezhető gyakorlat (pl. nyilvános magánlevéltárak gyűjtőterületi feladatai jelenleg eltérnek a közlevéltári területtől, bár itt hangsúlyozni kell, hogy a gyűjtőkörbe tartozó szerveik közül az iskolák hamarosan feladatokat adnak majd e levéltáraknak is, s ez már párhuzamba állítható a közlevéltári területtel).

Szakmai gyakorlatok esetén gyakorlatvezetőt kell a gyakornok mellé kinevezni, aki a minősítést a gyakorlat befejeztével elkészíti. Ez megfelel a szakmai vezetői minősítésnek. Szükséges, hogy a gyakorlatvezető mellett a gyakorlatnak helyet biztosító intézmény is többletjuttatást kapjon, így is érdekeltté válva a megfelelő színvonalú gyakorlat biztosítására.

VI.1.2. Segédlevéltáros¹

Az életpálya segédlevéltárosi állomásán lévő munkatársakkal szemben követelmény az önálló munkavégzés, a levéltári kezelő és levéltári adatrögzítő munkakörcsoportba tartozó kollégákkal közös munka esetén azok irányítása. A segédlevéltárosi állomáson eltöltött 3–5 év után vezetői megbízás lehetséges.

A) belépés feltétele: 3(+2) év gyakornoki idő elteltével képesítő-/szakvizsga megszerzése

¹ A jelenlegi levéltári terminológia kétféle segédlevéltárost ismer. Az egyik az a felsőfokú (BA, MA) végzettségű munkatárs, aki pályájának elején áll, a másik pedig az az alapvetően középfokú végzettségű munkatárs, aki pályáján előrehaladva felsőfokú tanfolyamot végezve segédlevéltárosi képesítést szerez. A munkakörök megnevezésének egybeesése nem szerencsés. Javasoljuk a segédlevéltáros megnevezést egyértelműen a felsőfokú (BA, MA) szakmai munkakör jelölésére használni. A felsőfokú szakképesítést szerzett segédlevéltáros elnevezést a levéltári szakasszisztens megnevezés válthatná fel.

B) az életpálya adott állomásán eltöltendő minimális idő: meghatározandó

C) továbblépés: levéltáros; nem kötelező

D) továbblépés feltételei:

- a) meghatározandó gyakorlati idő megléte
- b) előírt szakmai feladatok elvégzése
- c) továbbképzési pontok összegyűjtése
- d) vezetői minősítés

a) gyakorlat megléte

A továbblépéshez szükséges a meghatározandó minimális gyakorlat megléte, az életpálya adott állomásán eltölthető időnek felső korlátja nincsen, a továbblépés nem kötelező.

b) előírt szakmai feladatok elvégzése

Bár a gyakornoki idő elteltével a szakmai alapozó időszak véget ért, szükségesnek tartjuk, hogy a levéltárosok bizonyos feladattípusokat esetleges specializációjuktól függetlenül is folyamatosan végezzenek. Ezek közé tartozik például a feldolgozó munka, a rendezés, segédletkészítés, illetve a levéltári leírások készítése. A segédlevéltárosi állomásról történő továbblépéshez szükséges feladatok megállapításánál figyelembe kell venni, hogy azok csupán kiegészíthetik az érintett munkatervben megfogalmazott feladatait, szerepük az ismeretek, a gyakorlat szinten tartása.

A szakmai feladatok adminisztrálását a feladatellátás során keletkezett dokumentációval kell megoldani, amint a gyakornoki időnél is írtuk.

c) továbbképzési pontok összegyűjtése

A munkatársak szakmai továbbfejlődését szolgálja és teszi átláthatóvá elsődlegesen a pontrendszer kialakítása. Célszerű a feltételrendszer ketté bontása: az évente megszerzendő minimális pontszámra, illetve a továbblépéshez szükséges összesített pontszámra.

A minimálisan teljesítendő pontszám kialakításához az alábbi szempontokat ajánljuk:

- évente (1) két konferencián való hallgatói részvétel (amelyek közül legalább az egyik levéltárszakmai tematikájú), (2) egy nyomtatásban vagy online megjelent publikáció (konferenciabeszámolótól/könyvismertetőtől kezdve a tudományos közleményig)

- hét év alatt (1) három konferencián előadóként való részvétel (amely közül legalább az egyik levéltárszakmai tematikájú), (2) legalább egy levéltárszakmai tematikájú nyomtatásban vagy online megjelent lektorált publikáció, (3) egy alkalommal részvétel levéltárszakmai továbbképzésen.

A továbblépéshez szükséges pontszám kialakításához az alábbi szempontokat ajánljuk:

- (1) húsz konferencián való hallgatói részvétel (amelyek közül legalább nyolc levéltárszakmai tematikájú), (2) tíz nyomtatásban vagy online megjelent publikáció (konferenciabeszámolótól/könyvismertetőtől kezdve a tudományos közleményig), (3) öt konferencián előadóként való részvétel (amelyek közül legalább kettő levéltárszakmai tematikájú), (4) legalább három levéltárszakmai tematikájú nyomtatásban vagy online megjelent lektorált publikáció, (5) egy alkalommal részvétel levéltárszakmai továbbképzésen.

A fentiekén kívül további továbbképzésekkel is lehet pontokat gyűjteni, amelyek közül a szakmai szempontból releváns felsőoktatási képzésben (pl. MA kiegészítés, PhD képzés), felnőttképzésben való részvételt, nyelvtanulást emelhetjük ki. A pontszámok meghatározásánál

d) vezetői minősítés

A munkavállaló munkáját minden harmadik évben minősíteni kell. Ennek pontos módszere kidolgozandó. Az egyes szakmai területek irányítóinak véleményét meghallgatva, az adott munkavállaló elmúlt évekbeli szakmai teljesítményét bemutató dokumentáció figyelembevételével kell elkészíteni a vezetői minősítést. A munkavállaló kérésére akkor, amikor az be kívánja terjeszteni a továbblépésre irányuló kérelmét, soron kívüli minősítést kell végeznie a munkahelyi vezetőnek, ebben szakmai indoklással alátámasztva javaslatot kell megfogalmaznia a továbblépéssel kapcsolatban. A továbblépést nem támogató javaslat esetén is van lehetősége a munkavállalónak kezdeményezni az eljárást, azonban a vezetői minősítést csatolni kell az eljárási kérelemhez.

E) A továbblépési eljárás

A feltételek teljesítését követően a segédlevéltáros kezdeményezi a vizsgabizottságnál a továbblépésre vonatkozó eljárás megindítását. A vizsgabizottság a levéltári szakértők közül két főt jelöl ki az eljárás lefolytatására, akik a benyújtott dokumentumok alapján (az eljárás kezdeményezését megelőző vezetői minősítés, az összegyűjtött pontok, az elvégzett feladatok dokumentációja) az eljárást lefolytatják.

A továbblépésre vonatkozó kérelem elutasítható, ha a munkahelyi vezető minősítésében nem javasolja a továbblépést (megfelelő indoklással) és a benyújtott dokumentációval kapcsolatban szakmai kifogás merül fel, vagy ha a benyújtott dokumentációval kapcsolatos szakmai kifogás olyan súlyú, amely megkérdőjelezi a segédlevéltáros szakmai kompetenciáját. A szakértők döntésével szemben a vizsgabizottsághoz nyújtható be fellebbezés.

Elutasítás esetén a két továbblépési kérelem beadása között minimum 2 évnek kell eltelnie. A továbblépési kérelmet korlátlan számban be lehet nyújtani.

VI.1.3. Levéltáros

Az életpálya levéltárosi állomásán lévő munkatársakkal szemben követelmény a szakmai feladatok koordinálása, munkatársak irányítása. Levéltári szakértői névjegyzékbe felvehetők, szakfelügyelőnek kinevezhetők.

- A) belépés feltétele: meghatározott segédlevéltárosi gyakorlat
- B) az életpálya adott állomásán eltöltendő minimális idő: meghatározandó
- C) továbblépés: főlevéltáros; nem kötelező
- D) továbblépés feltételei:
  - a) meghatározott gyakorlati idő megléte
  - b) előírt szakmai feladatok elvégzése
  - c) továbbképzési pontok összegyűjtése
  - d) vezetői minősítés
  - e) kimagasló szakmai munka
  - f) szakirányú MA végzettségAz a)–d) feltételek részletezését lásd a VI.1.2. pont alatt.

e) kimagasló szakmai munka

A levéltári életpálya főlevéltárosi állomásába történő belépés feltételezi, hogy az érintett levéltáros kimagasló szakmai teljesítményt végez, a levéltári napi munka mellett alkalmas a gyakornokok képzésére, továbbképzések megtartására. Ehhez a továbblépésre jelentkezőnek mintaszerűen elvégzett szakmai feladatokon keresztül kell bemutatnia szakmai teljesítményét. Ezt az előírt szakmai feladatokon túl, a továbblépésre jelentkező levéltáros által választott három, levéltárosi működése során elvégzett feladat bemutatásával kell megtennie.

f) szakirányú MA végzettség

Az életpálya levéltáros állomásából csak szakirányú MA végzettség megszerzésével lehet továbblépni.

E) A továbblépési eljárás

A feltételek teljesítését követően a levéltáros kezdeményezi a vizsgabizottságnál a továbblépésre vonatkozó eljárás megindítását. A vizsgabizottság a levéltári szakértők közül három főt jelöl ki az eljárás lefolytatására, akik a benyújtott dokumentumok alapján (az eljárás kezdeményezését megelőző vezetői minősítés, az összegyűjtött pontok, az elvégzett feladatok dokumentációja), valamint a jelentkező személyes meghallgatásával (szabadon választott feladatok bemutatása) az eljárást lefolytatják.

A továbblépésre vonatkozó kérelem elutasítható, ha a munkahelyi vezető minősítésében nem javasolja a továbblépést (megfelelő indoklással) és a benyújtott dokumentációval kapcsolatban szakmai kifogás merül fel, vagy ha a bemutatott feladatok elvégzésének kimagasló volta megkérdőjelezhető. A szakértők döntésével szemben a vizsgabizottsághoz nyújtható befellebbezés.

Elutasítás esetén a két továbblépési kérelem beadása között minimum 2 évnek kell eltelnie. A továbblépési kérelmet korlátlan számban be lehet nyújtani.

VI.1.4. Főlevéltáros

A főlevéltáros kimagasló szakmai teljesítményt nyújt, a levéltári napi munka mellett részt vesz továbbképzések megtartásában, munkaterületek irányításában. A gyakornokok képzésébe szakmai vezetőként bevonhatók.

- A) belépés feltétele: meghatározott levéltárosi gyakorlat; szakirányú MA végzettség
- B) az életpálya adott állomásán eltöltendő minimális idő: meghatározandó
- C) továbblépés: tanácsadó; nem kötelező – eseti
- D) továbblépés feltételei:
  - a) meghatározott gyakorlati idő megléte
  - b) előírt szakmai feladatok végzése (gyakornokok képzésébe való bekapcsolódás)
  - c) továbbképzési pontok gyűjtése
  - d) vezetői minősítés
  - e) kimagasló szakmai munka

Az a)–d) feltételek részletezését lásd a VI.1.2. pont alatt, míg az e) pont részletezését lásd a VI.1.3. pont alatt.

E) A továbblépés

Az életpálya főlevéltáros állomásából a továbblépés csak különleges esetekben lehetséges egy a szakirányú egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoportokhoz egységesen csatlakozó tanácsadó állomásba. A továbblépést a munkahelyi vezetők, a tanácsadók, illetve a szakfelügyelők kezdeményezhetik a vizsgabizottságnál. A továbblépés automatikus a Magyar Tudományos Akadémia doktori címét elnyert, valamint a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választott főlevéltáros esetében. A fentiekén kívül az a főlevéltáros léphet tovább a tanácsadó állomásba, akinek szakmai munkássága meghatározó a magyar levéltárügy szempontjából.

A továbblépésről a jelölt szakmai életútjának ismeretében a vizsgabizottság javaslatát meghallgatva a Levéltári Kollégium dönt.

VI.1.5. Tanácsadó

Az életpálya tanácsadó állomását egy időben meghatározott számú személy nyerheti el, ebbe azonban nem számítanak bele az MTA doktoraiként és tagjaiként az állomásba jutottak. Az állomás közös valamennyi szakirányú egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoport esetében.

VI.2. Vezetőkre vonatkozó eltérő szabályok

A vezetői megbízással rendelkező munkatársak megbízásuktól függően szakmai munkájukat eltérő hangsúllyal végzik. Az egységes életpálya és az átjárhatóság érdekében bizonyos eltéréseket kell megfogalmazni a vezetők számára.

Álláspontunk szerint a minden állomásra való továbblépéshez előírt kötelezően elvégzendő szakmai feladatok, valamint a főlevéltárosi állomásba történő belépéshez szükséges kimagasló szakmai munka körén kell módosításokat végezni ahhoz, hogy a vezetők is azonos feltételekkel haladhassanak tovább az életpályán. Esetükben a feladatok megfogalmazása során a vezetői megbízásukkal összefüggő feladatokra kell a hangsúlyt helyezni.

VII. Az egyes levéltári munkakörcsoportok közötti átjárhatóság

A szakirányú egyetemi végzettséghez kötött, illetve a közép- és felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakörcsoportok esetében megfelelő végzettség munka melletti megszerzése esetén biztosítani kell az átjárhatóságot. Ebben az esetben az érintett munkavállaló szakmai gyakorlatának ideje teljes körűen beszámítható azzal, hogy amennyiben korábbi munkakörében nem szerzett vizsgát, azt az átsorolásától számított 3 éven belül le kell tennie. Egy levéltári kezelő munkakörcsoportban alkalmazott munkavállaló, aki 15 év levéltári munkaviszonyt követően szakirányú egyetemi végzettséget szerez, a levéltáros munkakörcsoportba levéltárosként kerül át, azzal, hogy 3 éven belül köteles letenni a szakvizsgáját.

VIII. Más területekről érkezők beillesztése a levéltári életpályába

VIII.1. Általános elvek

Elvárható egyrészt, hogy aki levéltárba kerül dolgozni – levéltári szempontból pályakezdőként –, az részt vegyen a gyakornoki idő tapasztalatszerzésében, s végigjárja az életpálya egyes állomásait, másrészt az is jogos igény, hogy a rokon területeken szerzett munkatapasztalat valamilyen formában beépülhessen az illető életpályájába. Ez utóbbi nélkül ugyanis az átjárhatóság az évek előre haladtával gyakorlati akadályokba ütközne, ami hátrányosan érintené a levéltári terület munkaerővonzó képességét.

Álláspontunk szerint különbséget kell tenni (1) a közgyűjteményi ágazat más szakterületein (könyvtár, múzeum) dolgozók, (2) a levéltári szempontból szakirányú egyetemi végzettséggel rendelkező pedagógusok és közművelődési szakemberek, (3) irattári alkalmazottak, (4) valamint más területeken dolgozók között.

További különbséget jelent, hogy mely levéltári munkakörcsoportba történik az adott személy belépése, hiszen nyilvánvalóan más feltételek vonatkoznak egy restaurátor, könyvtáros vagy levéltár-pedagógus munkakörcsoportba érkezőre, mint egy levéltárosra.

VIII.2. Átjárhatóság a speciális munkakörcsoportok esetében

Ide értendő minden olyan munkavállaló, aki a munkakörcsoporttal azonos munkakörben végzett munkát korábbi munkahelyén, függetlenül annak ágazati besorolásától. A leggyakrabban érintett munkakörcsoportokat alább felsoroljuk, azonban kivételes esetekben előfordulhat, hogy más munkakör-csoportok is érintettek (például egy iratkezeléssel foglalkozó magáncég levéltárosi munkát végző volt alkalmazottja érkezik a levéltárba).

- A) levéltári könyvtáros
- B) levéltári restaurátor
- C) levéltári informatikus
- D) levéltári kezelő
- D) levéltári könyvtári kezelő
- E) levéltári fotós
- F) levéltári könyvkötő
- G) levéltári rendszergazda

A fenti munkakörcsoportok esetében a szakirányú végzettséggel társuló szakmai gyakorlat teljes egészében elfogadható, a más szakterületen (akár ágazaton kívül is) megszerzett gyakorlati idő alapján kell a levéltári életpályába besorolni a felvett munkatársakat.

Ezzel párhuzamosan az adott munkakörcsoportoz tartozó gyakornoki időre előírt *általános levéltári ismereteket* nyújtó gyakorlatokat el kell végeznie a munkavállalóknak és a szükséges szakvizsgát a megfelelő gyakorlatok elvégzését követően le kell tenni a felvételt követő 3 éven belül. Ebben az esetben a gyakorlatok elvégzése, illetve az arról szóló minősítések megléte a vizsgára jelentkezés feltétele, alsó időhatára nincs, amennyiben az illető korábban már legalább 3 éves szakmai gyakorlatot szerzett (ennek hiányában azonban gyakornokként lép be a levéltári életpályába).

A vizsga letételétől mentesül az, akinek korábban saját szakterületén a levéltári munkakörcsoportoknak megfelelő (pl. könyvtárosi, restaurátor, stb.) szakvizsgát szerzett.

VIII.3. Átjárhatóság a közgyűjteményi ágazat más szakterületei és a pedagógusok esetében

Amennyiben a nem VIII.2. pontban felsorolt munkakörcsoportokba történik belépés a közgyűjteményi ágazat munkavállalói, illetve a pedagógusok részéről, a levéltári életpályába történő besorolásuk a következőképp történik. A belépéskor a munkavállaló az életpálya gyakornoki állomásába kerül. A gyakornoki idő végén leteendő vizsga megszerzését követően besorolásuk a korábbi könyvtári, múzeumi, tanári területen történt besorolásuknak/eltöltött idejüknek megfelelően történik, kivéve ebből a korábbi területen letöltött gyakornoki időt. A korábbi besorolást kell figyelembe venni, amennyiben az annak megszerzéséhez előírt minimális idő azonos vagy több, mint a levéltári életpályán ezzel egyenértékű állomása. Ha az előírt idő ennél kevesebb, akkor a korábbi szakterületen eltöltött idő a besorolás alapja.

Az átjárhatóság biztosítása érdekében szükséges, hogy a más szakterülethez tartozó korábbi munkahelyén kapott bért kapja meg valamilyen formában a levéltári terület gyakornokaként is. A bér végleges rendezésére pedig a szakvizsga letételekor kerülhet sor.

VIII.4. Átjárhatóság más területeken dolgozók esetében

Akik más munkaterületen, munkakörben dolgoztak korábban, s úgy kerülnek levéltárba szakmai munkakörbe, azok bekerülésüktől számítva járhatják végig a levéltári életpályát. Esetükben felmerül – megfelelő indoklás mellett – bérkiegészítéssel kompenzálni munkatapasztatukat.

IX. Bérezéssel összefüggő javaslatok

IX.1. Alapbér

A bérezéssel kapcsolatban nem éreztük feljogosítva magunkat konkrét összegek megfogalmazására, ugyanakkor szükségesnek tartjuk, hogy a pályakezdő fizetése biztosítsa egy értelmiségi számára az önálló egzisztencia felépítésének lehetőségét. Az életpályához kapcsolódva a gyakornok kivételével a teljes aktív életszakaszra el kell készíteni a munkavállaló munkaviszonyával (gya-

---

korlatával, életkorával) arányosan emelkedő bértáblát, ugyanakkor az egyes állomások közötti alpbért úgy kell meghatározni, hogy kellően ösztönzően hasson a munkavállalókra.

IX.2. Pótlékok

Fenntartandónak tartjuk a pótlékok rendszerét, mivel több olyan eleme is van a szakmai kompetenciáknak, amelyeket célzottan nem emeltünk be az életpálya rendszerébe. Ilyenek például:

a) nyelvismeret: az egyetemi végzettséghez kötött munkakörcsoportok esetében a második középfokon használt idegen nyelv pótlékkal történő honorálására teszünk javaslatot (az első középfokú nyelvismeret a diploma megszerzésének, így a levéltári munkavállalásnak a feltétele), a közép- és felsőfokú szakképesítéssel rendelkezők esetében már az első középfokon ismert idegen nyelvet javasoljuk pótlékkal elismerni.

b) tudományos fokozat: jelenleg a levéltárban dolgozók döntő többsége történettudományi területen szerez tudományos fokozatot, ami mindenképpen támogatandó, azonban bizonyos állomásokra való belépés feltételeként történő előírása torzítaná az életpályát, hiszen sok szakmailag kiváló kolléga nem történettudományi, hanem levéltártani kérdésekkel foglalkozik. Ugyanakkor a tudományos fokozat megszerzésének pótlékkal történő elismerése válthatná ki a jelenlegi bértábla szerinti külön (J) fizetési osztályt.

c) vezetői pótlék: a vezetői feladatok ellátása kiemelt felelősséggel jár, így annak pótlékkal történő elismerése is feltétlenül szükséges.

IX.3. Folyamatos bérkövetés

Elengedhetetlen az életpálya működéséhez, hogy kormányzati garanciák kerüljenek be a bérhelyzet folyamatos felülvizsgálatára és az ország teljesítőképességéhez, valamint a fogyasztói indexekhez kapcsolódó bérkövetésre vonatkozóan. Különböző pár év alatt az életpálya motivációs oldala elértéktelenedik, mint az a közalkalmazotti munkakörök esetében is bekövetkezett a bérek reálértékének folyamatos csökkenése folytán.

Szálkai Tamás

Nem életpályamodel: temetkezési vállalkozóból megbízott levéltárvezető – Reszegi Lajos „életei”¹

Másfél évtizede egy munkája kapcsán találkoztam először Reszegi Lajos nevével, s néhány évvel később, levéltári kutatásaim elején, az akkori kollégák nagy tisztelettel beszéltek „a Reszeghy”-ről, az általa gyűjtött családtörténeti cédulagyűjteményről. Kiderült, hogy szinte semmit nem lehet tudni² erről a „levéltárosról.”³

Jakó Zsigmond szerint a 20. század elején Bihar megye levéltára a legjobban rendezett megyei levéltárak közé tartozott.⁴ Az első nagyobb törést Trianon okozta: a Nagyvárad című lap 1920 decemberében a millenárius ünnepségekre készült, Feszty Árpád által festett Zsolt vezér menyegzője című festménynek a megyeházáról történt eltávolítása kapcsán ejtett néhány szót a levéltárról, amely ekkor a nagyváradai megyeháza földszintjén helyezkedett el tizennyolc helyiségben. Ezekből a hatalomváltást követően öt szobát a közéletmezési hivatal részére ki kellett üríteni, s az iratokat a többi helyiségbe bezsúfolni.⁵ Csonka-Bihar vármegye közigazgatásának újjászervezése után csak 1926-ban állították fel újból a levéltári hivatalt, amelynek élére – az inkább poétaként nevet szerző – Nadányi Zoltán került, aki saját bevallása szerint is inkább csak egzisztenciája fenntartása céljából „vállalta” a feladatot, bátyja, az előbb szolgabíró, majd alispán Nadányi János közbenjárására.⁶

¹ Jelen tanulmány Bihar vármegye levéltárának 20. századi történetét feltáró munka során gyűjtött adatokra támaszkodik.

² Az intézménytörténeti kiállításban talán az egyetlen személy, akiről semmilyen életrajzi adat nem szerepel a róla szóló tablón.

³ Amint látni fogjuk Reszegi hivatalosan csak néhány hónapig volt levéltáros státuszban 1950-ben, ám kinevezési okmány híján erről is csak a levéltár irattári dokumentumai között lévő néhány levél tanúskodik. Több helyen titulus nélkül csak Reszegi Lajosként emlegetik. MNL HBML VIII. 710. c. 1. d. 8/1950.

⁴ JAKÓ 1957. 151.

⁵ N, 1920. december 25. 3.

⁶ BAKÓ 2009.

A költő leánya, Gertrúd visszaemlékezése szerint is Nadányit inkább más dolgok foglalkoztatták, semmint a poros iratok: „*apám csak állt ott a porcelánszín nadrágjában a poros iratok közt, s vélhetően már a balatoni csónakázásra gondolt,*” amelyre hosszabb betegszabadságot vett ki.⁷ Fennmaradt adatok szerint Nadányi kapcsolatait igyekezett felhasználni arra, hogy a levéltári munkát elősegítse: munkanélküli fiatalok vagy épp nyugdíjas pedagógus napidíjas alkalmazását segítette elő.⁸ Tevékenységének első éveit jól jellemzi a neki tulajdonított tréfás négysoros:

*„Lett Biharban a levélnek tára.
Mondták nekem: te tárnoka legyél!
Így lett a tágas tárban tárnok is.
Ám üresek a polcok, nincs levél.”⁹*

Ez ügyben változást csak – a tanulmány főszereplőjének és a fentebbi versike lejegyzőjének – Reszegi Lajosnak a feltűnése hozott.

Napidíjas írnokból temetkezési vállalkozó, majd irodasegédtsizt

A vármegyei iratok szerint Reszegi 1921-ben – huszonhat évesen¹⁰ – jelentkezett Csonka-Bihar megyénél szolgálattételre napidíjas írnoknak, ahol alkalmazták is. Még ez évben kérelmezte irodasegédtsizti kinevezését, ám ez csak terv maradt. Miután végzettségét nem tudta igazolni, még állásából is felmentették.¹¹ Ezt követően hátat fordított az állami hivataloknak és vállalkozónak állt. Az üzlet nem mehetett túl jól, ugyanis többször kellett csődön kívüli kényszeregyezséget kötnie.¹² Temetkezési vállalkozói tevékenységéről csak szórványos adatok maradtak fent: pl. Reszegi Lajos bemutatja Szabó János

⁷ Interjú Bakó Endre irodalomtörténésszel, aki többször is személyesen felkereste Nadányi Gertrúdot anyaggyűjtés céljából. Debrecen, 2018. június 15.

⁸ MNL HBML IV. 456. a. 7. d. 31/1927.

⁹ BAKÓ 2007. 217.

¹⁰ 1895. szeptember 13-án Nagyváradon született Reszegi Sándor és Seres Heléna gyermekéént. Édesapja Hajdúnánásról származott. MNL HBML IV. 406. d. 55. d. 29.

¹¹ Az iratokat kiselejtezték, csak a mutatókönyvi bejegyzések utalnak rájuk. MNL HBML IV. 406. b. 861. k.

¹² Reszegi Lajos berettyóújfalui kereskedő és neje Gulyás Olga kérelmére a debreceni kir. törvényszék az eljárást megindította. BK 1924. szeptember 11. 2., uo. 1925. december 11. 4.

vármegyei hajdú temetési számláit,¹³ elkészíti két település I. világháborús emléktábláját,¹⁴ valamint Szűcs Ernő korántsem objektív visszaemlékezései.¹⁵

Utóbbiak szerint Nadányi Berettyóújfaluban találkozott Reszegivel, aki meglepte történeti tájékozottságával és elérte, hogy alkalmazzák a levéltárban díjnokként. Reszegi kiváló modorú úriember volt,¹⁶ akire Nadányi nyugodtan ráhagyhatta a levéltárat, amikor többhetes, olykor másfél havi betegszabadságon tartózkodott.¹⁷

Sajnálatos, hogy Bihar vármegye alispáni irataiban nagy mértékű selejtezés történt, ami nem kerülte el a levéltárral kapcsolatos dokumentumokat sem, így az 1928. évi iratok közül – amikor a levéltárat sikerült átmenteni Berettyóújfaluba – a kapcsolódó mintegy három tucatnyi ügyiratot egy kivételével kiselejtezték. Mindössze az Országos Levéltárat értesítő alispáni levél másolata maradt meg, amely szerint *„diplomáciai eljárást mellőzve – mint-hogy úgysem vezetett volna eredményre, készpénzért vásárolta meg a vármegye Nagyváradon a levéltár régi iratait. A kiküldöttek ügyességén múlt, de egyúttal dr. Pallády Leontin ottani vármegyei főlevéltárosnak az igyekvésén is, hogy aránylag kevés költséggel igen nagy anyagot tudtunk átmenteni.”*¹⁸ Valóban mentésről beszélhetünk, mivel például Máramaros levéltárát ekkoriban barbár módon selejtezte egy magyar levéltáros, akinek bére a selejtpapír ára volt.¹⁹ Ekkor Berettyóújfaluban a főlevéltáros mellett ideiglenesen még nyolc fő kezdett a bihari archívum rendezéséhez. A történeteket összefoglaló törvényhatósági bizottsági véghatározatból tudjuk, hogy összesen 17 685 pengő 96 fillért fizettek a levéltárért. A kiküldöttek között volt Reszegi Lajos vármegyei díjnok is, aki ezen a sikeren felbuzdulva később megpróbált Szatmár megye levéltára ügyében is eljárni – sikertelenül.²⁰ Az iratanyag átmentése nem hozott külön elismerést számára, irodasegédtszti pályázatát is elutasították 1933-ban.²¹

¹³ MNL HBML IV. 406. b. 972. k.

¹⁴ Erre az adatra Szikla Gergő kollégám hívta fel a figyelmem, amiért köszönettel tartozom. „Bihar vármegye területén a világháborúban elesett hősök emlékét megőrkítő emlékek nyilvántartása és gyűjteménye.” MNL HBML IV. 456. b. 3. d. 92/1928.

¹⁵ Szűcs 2003. 134–136.

¹⁶ Id. Ceglédi Péter Pál visszaemlékezése, akivel a szerző 2018. január 16-án készített interjút.

¹⁷ Bakó Endre visszaemlékezése.

¹⁸ MNL HBML IV. 456. a. 4. d. 230/1928.

¹⁹ GOTTFRIED 2011. 163.

²⁰ Uo.

²¹ MNL HBML IV. 406. b. 990. k.

Levéltári pályafutása és nyugdíjazása

Bihar archívuma sokat köszönhet Reszegi Lajosnak. A két háború között megkezdte a levéltár rendezését, új gyűjteményeket alakított ki (pl. plakát-, fotó-, hősi emlékmű nyilvántartás stb.), s az ügyvitel eleinte mintaszerű volt. Egy jelentése szerint a beosztott vármegyei hajdú helyett olykor a hivatal takarítását is ő végezte (1. melléklet). Egy évvel munkába állása után Kutasi Károly megyei díjnok feljelentette az alispánnál, hogy állítólag mind őt, mind az alispánt, mind a főjegyzőt becsmérő szavakkal illette. Az alispán rendeltére Nadányi jegyzőkönyvet vett fel a kihallgatásról (2. melléklet), majd pozitív hangú támogató levelet írt beosztottja védelmében: *„magam részéről csak azt mondhatom, hogy lélektani rejtély volna előttem, ha bebizonyosodnék az, hogy ugyanez a Reszegi Lajos a Kutasi-féle feljelentésben említett becsmérésekre vetemedett volna.”* A másik vádpont szerint néhány régi könyvet engedély nélkül vitt el a levéltárból, ám Nadányi ez alól is tisztázta. Mellékállást vállalt 1934-ben a Komádi és Vidéke című lapnál, ám erről a következő évben le is mondott, aminek a hátterében vélhetően egészségének megromlása állt: erre utalnak az ismétlődő betegszabadság kérések, gyógykezelési segélykérelme, gyógyászati segédeszköz beszerzése.²² Reszegit 1936-ban léptették elő irodasegédttisztté, egy alispáni határozat szerint pedig 1938 májusában áthelyezték a megyei árvaszékhez, pénzért végzett családkutatásai miatt (onnan pedig Borbarát Gyula vármegyei díjnokot átirányították a levéltárba), pedig ekkor már csak fél év választotta el a nyugdíjazástól.²³ Ekkorra válhatott feszültté a viszonya Nadányival.²⁴ Hivatalosan 1938. november 1-én vonult nyugdíjba, az őt megillető szabadság ideje alatt azonban a megyei főjegyző utasítására a levéltárba volt beosztva, ahol az *„irattári kezelés körül évek folyamán felmerült mulasztásait igyekszik pótolni”* – írja hivatali felettese, Nadányi Zoltán feljegyzésében, amelyet azért készített, mert a főlevéltáros távolléte alatt Reszegi – a saját nevében – de magánügyfele részére kért hiteles másolatot

²² MNL HBML IV. 406. b. 986., 990., 992. k.

²³ MNL HBML IV. 406. b. 996. k., IV. 456. a. 7. d. 31/1927.

²⁴ Cseres Tibor közölt egy történetet, amelyben a Ludovikára jelentkező árva fiúnak igazolnia kellett családjá nemességét. Az árvaház vezetője Nadányihoz irányította, aki az ifjú számára Reszegivel állítat ki egy hamis nemesi igazolást, külön hangsúlyozva, hogy az illetékbélyeget ő maga állja, mivel tudta, hogy Reszegi az ilyen igazolásokért pénzt fogad el. Cseres Tibor: A költő joga. NSZ 1976. május 1. 14.

egy nemeslevélről.²⁵ Nadányi a kérést nem teljesítette, hanem munkatársával megüzente, hogy ha nem saját részre kell a másolat, az ügyfél közvetlenül hozzá forduljon, mint a levéltár vezetőjéhez. Másnap reggel Reszegi megjelent Nadányi irodájában, és megkérte, hogy „*ne gördítsen akadályokat*” a megélhetése elé. A főlevéltáros így emlékezett az eseményekre: „*Feltettem a kérdést, kinek a részére kell a hiteles másolat? Ügyfelem részére - felelte Reszegi Lajos és előadta, hogy ő nemesi kutató irodát tart fent. Arra a kérdésemre, hogy nemesi kutató iroda fenntartására van-e engedélye, oly egyértelmű választ adott, hogy ilyen iroda fenntartásához nem kell engedély. Majd feltette a kérdést: kiadja a másolatot főlevéltárnok úr, igen vagy nem? Erre ezt feleltem: - Csak azt mondhatom, amit üzentem. Erre ő kijelentette: - Akkor tudni fogom kötelességemet, ajánlom magamat. És sietve távozott, elhagyta a levéltár épületét.*”²⁶ Ez a „kötelesség” egy rágalmozási bűnperben teljesedett ki, amelynek során Reszegi végül ejtette a vádat, így az eljárás befejeződött.²⁷

Reszegi mindössze tizenegy évig dolgozott a levéltárban, ezalatt több mint három tucat (!) különböző témához gyűjtött adatokat. Érdekelte például a vármegye vízrajza, erről tanulmányt is készített, ami végül nem került be a Nadányi Zoltán szerkesztette Bihar megye című kötetbe (hanem Szűcs Sándor írását közölték),²⁸ de emellett az éghajlati adatokat is kijegyzetelte az iratokból. Gyűjtötte többek között a földvárak, várak, templomok²⁹ adatait, ezeket a helyszínen is vizsgálta.³⁰ Alaposan felmérte Nagykereki várát, ez ügyben levelezett Gyalókey Jenővel, a kor neves hadtörténészével, a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőjével.³¹ Érdekelte a népvándorlás és a honfoglalás kora, gyűjtötte például az Ördög-árokra vonatkozó adatokat. Legjelentősebb azonban a nemesi családokra vonatkozó cédulagyűjteménye, amely mintegy 3 és fél iratfolyóméternyi anyagot tesz ki. Utóbbi gyakorlati

²⁵ MNL HBML IV. 456. a. 7. d. 26/1938.

²⁶ Uo.

²⁷ MNL HBML IV. 406. b. 514. d. 7113/1941.

²⁸ Ez nagyjából Reszegi árvaszékhez történő áthelyezésével esett egybe. Szűcs Sándor szerint Reszegi egyébként is könnyen megneheztelt. Szűcs 2003. 135.

²⁹ Állítólag mintegy 350 db Árpád-kori templom alaprajza is birtokában volt 1937-ben. [Ezek hollétéről sajnos ma nem tudunk] Gatterer Ferenc: Van-e még Fehéregyháza „probléma?” IV. M 1937. április 4. 9.

³⁰ Id. Czeglédi Péter Pál szerint „magánátásokat” végzett, s az éremleleteket kis vászonzacskókban tárolta. Éremgyűjteményének több darabját, valamint régi iratokat is ajándékozott a levéltárnak. MNL HBML IV. 406. b. 986. k.

³¹ Gyalókey Nagyváradon született, s több munkát is szentelt szűkebb patriájának: Bocskai Istvánról, a Nagykereki várról stb.

célzattal gyűjtötte, levelezése alapján tudjuk, hogy pénzért vállalt kutatásokat, kihasználva azt, hogy az intézményben dolgozva azokról másolatokat tudott készíteni.³² Rendezés közben bukkant egy Borsod megyei összeírásra 1696-ból, amit hivatalosan át is adtak Borsod megye levéltárának.³³

Reszegi Lajos közéleti tevékenysége figyelemreméltó volt. Nemcsak a Bihar vármegyei Régészeti és Történelmi Egylet titkáráként tevékenykedett aktívan³⁴, hanem tagja volt a Szent István Társulatnak (1930), Lukinich Imre főtitkár ajánlására a Magyar Történelmi Társulatnak (1933), valamint a Magyar Néprajzi Társaságnak (1935).³⁵ Mindemellett a Turáni Vadászok debreceni szervezetének elnöke (1942), a Magyar Turáni Társaság tagja (1942).³⁶

Publikációi olykor a tudományos igényesség, olykor a népszerűsítő stílus jegyében készültek. Írásai főleg a Magyar Családtörténeti Szemle hasábjain jelentek meg: itt kezdte el közölni Bihar vármegye levéltárának címeresleveleit,³⁷ foglalkozott a Hunyadiak címerével,³⁸ ugyanitt közölt nemesi bizonyáglevelet³⁹ és több könyvismertető is megjelent tőle.⁴⁰ Románia címeréről szóló dolgozatát erős nacionalizmus jellemzi.⁴¹ Bihar vármegye vízrajzáról írott – s a Nadányi szerkesztette Bihar monográfiából kimaradt – művét Szűcs Sándor javaslatára tíz részben közölte a Püspökladány és vidéke című lap.⁴² A Pesti Hírlap hasábjain 1934-től kezdve többször is feltűnt

³² MNL HBML IV. 456. d. 8–35. d.

³³ „Ezen a helyen mondom köszönetet Reszegi Lajos levéltáros úrnak, hogy volt szíves figyelmeztet ezen iratokra felhívni és ezzel lehetővé tette, hogy a megyei levéltár az odatartozó iratok birtokába kerülhetett.” Klein Gáspár: Borsod vármegye levéltára. LK 1935. 119. 189. jegyzet.

³⁴ MNL HBML IV. 456. a. 7. d. 31/1927.

³⁵ N. N.: A Szent István Társulat 1930. december 4-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén tagoknak felvették. Katolikus Szemle 1931/1. 4.; N. N.: Hivatalos értesítő. Századok 1933. 240.; N. N.: Társasági ügyek. E 1935. 160.

³⁶ N. N.: A Turáni Vadászok szervezkedése. Makói Újság 1942. augusztus 1. 3.; Virányi Elemér: A Turáni Társaság ügyei. T Magyar néprokossági szemle 1942./4. 188.

³⁷ MCSSZ 1936. 6. sz. 1–5.; 7. sz. 5–9.; 9. sz. 22–24.

³⁸ MCSSZ 1937. 10. sz. 29–33., 11. sz. 94–101.

³⁹ A Ványi család nemesi bizonyáglevele. Uo. 1937. 12. sz. 192–195.

⁴⁰ Simonffy Sámuel, a debreceni nemes kalmár társaság kiváló tagja, debreceni főbíró élete, munkássága, családja és kora (1754–1821). Írta: Nagybakay (Rickl) Antal. Magyar Családtörténeti Szemle 1936. 7. sz. 27–28.; A székely kérdésről. Vitéz Ákosfalvi Szilágyi László „A székely nemesi rendi társadalom” című könyvével kapcsolatban. Magyar Családtörténeti Szemle 1937. 7–8. sz. 134–141.

⁴¹ Reszegi Lajos: Románia címere és a dákóromán törekvések. Berettyóújfalu, 1934. Egy kézírata is megmaradt: „Hogyan lopkodta össze Románia címerét?” MNL HBML IV. 456. d. 2. d.

⁴² Szűcs 2003. 135.

a neve,⁴³ például az Almásy László sivatagkutatónak a magyaráb törzsről szóló beszámolójához kapcsolódó cikkben Reszezi levelének részleteit közölték, aki Almásy érdemeit elismerve hangsúlyozta, hogy a néphagyományban élő történelmi emlékezetet komolyan kell venni, amire több Bihar megyei példát is hozott. Kinizs pusztá határában a helyiek elmondása alapján „Kinizsi Pál malmának” helyét megásva valóban egy malomgát nyomait fedezték fel, vagy például Kádár vitéz csontjait Berettyószentmárton határában egy – egy évszázadok óta itt működő csősz famíliából származó – ember elmondása alapján szinte azonnal megtalálták.⁴⁴ Érdekességképpen jegyzem meg, hogy az 1936. augusztus 16–22-i ünnepi hét „kifejezetten érdekes” rádióműsoraiból szemezgető Népszava cikk a prózai részből többek között Gárdonyi Albert, a Fővárosi Levéltár frissen nyugdíjba vonult igazgatója és az Országos Levéltárban szárnyait bontogató Wellmann Imre mellett Reszezi Lajost is megemlíti, aki a „feketekörösmenti magyarokról rajzol érdekes képet.”⁴⁵

Egy nyugdíjas új „életei”

Reszezi Lajos mindössze negyvenhárom évesen vonult nyugdíjba. Hátralévő életében azonban új kihívások várták. Üzletszerűen folytatta a genealógiai kutatásokat, Debrecenben családkutató irodát nyitott, s több újságnak is dolgozott mint helyi tudósító.⁴⁶

A genealógus

Fizetése kiegészítéseként Reszezi családfakutatásokat is végzett, nyugdíjazása után pedig Debrecenben „Genealogia, nemességet igazoló és őskutató iroda” néven nyitott irodát, ahol egy titkárnőt, azaz „kisasszonyt” is alkalmazott, aki távollétei alatt intézte az adminisztrációt. Levelezésének nyilvántartására külön iktatókönyvet tartott fent, ami sajnos mára elveszett.⁴⁷ Kutatásai nemcsak Bihar megyére, hanem az egész ország területére kiterjedtek, saját fel-

⁴³ Pl. ismertették a Románia címeréről szóló írását. PH 1934. október 17. 12.

⁴⁴ N. K.: Almásy Ede László: Magyaráb sziget lakóiról. PH 1936. április 12. 39.

⁴⁵ N 1936. július 26. 18.

⁴⁶ A házassági anyakönyvi kivonatában is ez szerepel foglalkozásként. MNL HBML XXXIII. 18. b. 64. k. 39., Szűcs 2003. 136.

⁴⁷ A leveleken szereplő iktatószámok és feljegyzések alapján. Uo.

jegyzései alapján olykor egyszerre tíz megyében huszonnégy folyó ügye volt.⁴⁸ Külön számontartotta az egyes levéltárakban a kutatásaihoz felhasználható iratanyagokat, az ezekhez tartozó segédleteket, amelyeket bizonyos esetekben le is másolt.⁴⁹

Családtörténeti jegyzetei között maradtak fenn az ügyfeleivel váltott levelei is. Ezek nemcsak a munkája sokszínűségére, hanem a „nemességkeresők” társadalmi helyzetére nézve is érdekes adalékokat szolgáltatnak. Az üzlet jól ment, bár gyakoriak voltak a nemfizetések. Egy nyugalmazott főjegyző ügyét például bíróság elé vitte, mert az – miután megkapta a Belügyminisztériumtól nemessége igazolását – a megállapodásból hátralévő 75 Pengőt nem akarta kifizetni.⁵⁰ Egy korábbi ismerőse, Reichenbach László mérnök is megbízta ősei felkutatásával, aki egy ideig nem reagált Reszege leveleire, ezért egy alkalommal meg is írta neki, hogy *„legyünk egymással őszinték, mert szívvel-lélekkel csak akkor tudok dolgozni, hogyha a kölcsönös bizalom fennáll”* majd keserűen megjegyzi: *„egyébként az ügyre a sajátomból elég tetemes összeget költöttem.”*⁵¹ Reszege utolsó levele mellékleteként elküldte a tételes elszámolást is az addig felmerült költségeiről (2. melléklet). A háború idején nagy vállalkozásba kezdett volna, amire nyomtatott boríték és fejléces papír utal: *„Reszege Lajos ny. vm. tisz. genealogus, Bihar vármegyei nemes családok története szerkesztője,”* ez azonban megrekedt a tervezet szintjén. A béke beköszönte után hamar beláthatta, hogy a nemességkutatásnak nem lesz nagy jövője, ezért más elfoglaltság után nézett.

A hírlapíró

Már a húszas évektől több sajtóorgánium is közölte cikkeit: eleinte alkalmilag publikált helyi lapokban,⁵² néhány évvel később azonban már hivatalos helyi tudósítóként jelentkezett írásaival a Magyarország hasábjain. Ám amikor a tulajdonos nyilaskeresztes lappá nyilvánította a sajtóorgániumot, ő is megszakította a kapcsolatot a napilappal. A szerkesztőségéből ekkor kilépő Pethő Sándor és

⁴⁸ Az időrend, vagy párhuzamosság nem állapítható meg. MNL HBML IV. 456. d. 6. d. Különböző levéltárakban kutatandó ügyek.

⁴⁹ Uo. Az Országos és más levéltárak kezelésére vonatkozó jegyzetek.

⁵⁰ MNL HBML IV. 456. d. 8. d. Balku.

⁵¹ MNL HBML IV. 456. d. 28. d. Reichenbach.

⁵² Pl. Nagyvárad, Komádi és vidéke.

Hegedűs Gyula által alapított jobboldali – de náciellenes – Magyar Nemzet⁵³ azonban szívesen közölte – a nyilaskeresztes eszméktől szintén erősen elzárkózó – Reszegi írásait. Bírálta a módosított választási rendszert és a nyilaskeresztes propagandát, s bihari példákat hozott véleménye alátámasztására. *„A választási harc külső színezete inkább a nagyvásárhoz, mint egy komoly választási harchoz hasonlít. E vásári hangulat fokozásához még csak dob és síp hiányzik, amelyen csak egy szólamot lehet ütni és fújni: „Kitartás” „Győzünk!”* – írja, majd így folytatja: *„Az így kidobott pénzekből talán egy egész község, mondjuk, Szerep nyomorgó lakosságát tudták volna jóidőre kirántani”* a földbérő szorításából.⁵⁴

Több olyan írása is megjelent, amely ellenreakciókat váltott ki; például Fest Sándor egyetemi tanárral vitába keveredett a Hunyadiak hollós címerének eredetéről,⁵⁵ s a nagybajomi református lelkész is cikkben reagált Reszegi egyik írására és kiegészítette a közölt adatokat.⁵⁶ A Szabolcs megyei Gávavencsellő vencsellői részén élő *„németnevű – de minden tekintetben magukat magyarnak valló – lakosai”* is tiltakoznak Reszegi tudósítása ellen, amelyben őket sváboknak minősítette. A helyiek szóvá tették, hogy hasznos lett volna, ha a szerző nem sajnálta volna *„azt a kétkilométeres távolságot és Gáváról Vencsellőre átsétál”* mert akkor állításának téves voltáról személyesen is meggyőződhetett volna.⁵⁷ Több publicisztikájában is foglalkozott az etnikum és magyarságtudat összefüggéseivel.⁵⁸

A „főlevéltáros-helyettes”

1950-ben belügyminiszteri rendeletre a megyeegyesítés után szükségszerűvé vált Hajdú és Bihar megyék levéltárainak összevonása. Utóbbi anyaga sokat hanyódott, egyik jelentésében maga Reszegi – már a kor kívánalmainak megfelelő stílusban – írja, hogy az anyagot 1941-ben Berettyóújfaluból visszaszállították Nagyváradra, ahonnan 1944-ben Gödöllő felé menekítették volna, azonban az *„események sokkal gyorsabban következtek be, mint azt*

⁵³ Magyar Nagylexikon. Magyar Nemzet szócikk.

⁵⁴ Az új választási stílus Nagybajomban. MN 1939. január 26. 5.

⁵⁵ Reszegi a hollós címer nyugati eredetét vitatta. Magyarság 1936. december 25. 65. Fest válasza: uo. 1937. január 5. 6.

⁵⁶ Görömbei Péter: Mi a baj Nagybajomban? [Válasz Reszegi Lajos azonos című cikkére] MN 1939. január 19. 22.

⁵⁷ Szummer Mihály [és mások]: Vencsellő nyilatkozik. MN 1939. március 12. 21.

⁵⁸ Pl. Egy elrománosodott falu újra magyar akar lenni! MN 1938. szeptember 22. 6.; Barangolás a Kárpátalján a „leghűségesebb” nép között. Uo. 1939. július 9. 6.

a vármegye urai elképzelték. A levéltár összes iratait Derecskén tárolták egy pár napig. Innen átszállították Rétszentmiklóásra, majd innen is tovább vitték a Biharnagybajom melletti Csillagtanyára. A levéltárt itt érte a felszabadulás. Innen a levéltár előbb Püspökladányba lett beszállítva, majd Újfaluba vitték vissza” ahonnan Debrecenbe került a Vármegyeháza pincéjébe, majd onnan „egyföldszinti szobában lett összezsúfolva. Innen szállítottam át jelenlegi helyére. Ezek után nem csoda, ha az iratok teljesen ömlesztett állapotban voltak.” Kellő anyagismeret hiányában néhány hónapon belül két főlevéltáros is lemondott. Reszegi Lajos, aki 1950. május 7-én állt munkába, mint „beosztott” levéltáros, később „megbízott főlevéltáros-helyettes,”⁵⁹ végül a levéltár átadásakor „megbízott levéltárvezető” minőségben.⁶⁰ Mintegy fél évi ténykedése alatt a két levéltár anyagának többségét rendezték: „Hajdú, Bihar közgyűlési jegyzőkönyveit, rendezve lett Bihar vármegye urbáriumai a hozzávaló jegyzőkönyvekkel együtt, rendezést nyert a vármegye lakosainak összeírásai 1728-tól és a térkép-gyűjtemény, amely cirka 80 darab térképet tartalmaz.”⁶¹ Május 8–9-e között a főlevéltárossal Budapestre utaztak felkutatni többek közt a levéltár háború során elrabolt igen gazdag éremgyűjteményét, valamint más levéltári anyagokat és értékeket: sikertelenül.⁶² Felfektette a levéltár iktatókönyvét, jelentéseket készített a Levéltárak Országos Központjának, felmérte a megye települési iratárainak háborús veszteségeit,⁶³ elvégezte az iktatást stb. Az intézményt 1950. december 4-én hivatalosan is átadta Kollega Tarsoly Sándor új levéltárvezetőnek,⁶⁴ de egyes feljegyzések szerint még ez év decemberében a levéltárban dolgozott.⁶⁵ Munkája gyümölcsét a Kossuth utca 12–14 alatt az 1. emelet 19. számú szobában (a mai kutatóteremben) a következő év áprilisától többek között olyan fiatal debreceni egyetemi hallgatók – későbbi neves történészek – élvezhették, mint Barta János (ifj.), Bartha István, Für Lajos, Irinyi Károly, Ormos Mária, Rácz István, Szendrey István.⁶⁶

⁵⁹ A levéltár átadásakor „megbízott levéltárvezetőnek” írják.

⁶⁰ Bikki István: A magyar levéltárügy szervezete, 1950–1968: rövid áttekintés. LSZ 1991. 4. sz. 69.

⁶¹ Az összeírások valójában 1713-tól kezdődnek. Az iratok ma különböző jelzetek alatt találhatóak meg: MNL HBML IV. 1. a., 4. d., 4. b., a térképek pedig: XV. 1. a.

⁶² MNL HBML VIII. 710. c. 2. k.

⁶³ Jelentésében – a településektől bekért adatok alapján – még azt írja, hogy minden település 1944 előtti iratanyaga elpusztult. Szerencsére ez nem így történt. Uo. 11/1950.

⁶⁴ MNL HBML VIII. 710. c. 1. d. 8/1950.

⁶⁵ MNL HBML VIII. 710. c. 2. k.

⁶⁶ Uo.

Szövetkezeti elnökből forradalmár

Ezt követően Reszegi második feleségével és annak leányával⁶⁷ Biharnagybajomba költözött, ahol 1953-tól neje családi vállalkozását vitték tovább Reszegi Fotó néven.⁶⁸ Ő maga a községi tanács iratai szerint 1961-ben kiváltotta, majd később visszaadta képkeretező iparát.⁶⁹ Visszaemlékezések szerint a fotóműhely a helyi fiatalok egyik gyűjtőhelye volt, ahol az érdeklődők nemcsak a fotózással ismerkedhettek meg, hanem a nyugdíjas levéltáros jó stílusú történeteivel is, aki ezáltal valósággal odaszoktatta az értelmesebb fiatalokat.⁷⁰ Sajnos csak a gyászjelentés tájékoztat arról, hogy Reszegi a helyi háziipari szövetkezet elnöki tisztét is betöltötte.⁷¹ A helyi Hazafias Népfront vezetőségi tagjaként vett részt 1956. október 27-én este nyolc órakor – a mintegy 300 fő részvételével – megtartott gyűlésen,⁷² ahol a gyűlés jegyzőkönyvét is ő vezette. Leírása szerint: *„a fent írt tömeg megjelent a Hazafias Népfront irodahelyiségében és ott azzal a követeléssel állottak elő, hogy a jelenlevő Reszegi Lajos, Pataki Lajos és Szöllösi Balázs adja elő a Nemzeti Népfront⁷³ követeléseit. Reszegi Lajos ismertette a Hazafias Népfront követeléseit, amit a község lakossága nem tartott elegendőnek és felkérték a Nemzeti Népfront jelenlevő három vezetőségi tagját, hogy tartson azonnal nyilvános népgyűlést. Nevezettek erre a községi tanácsháza udvarára vonultak, ahol megtartották a népgyűlést az alábbi programmal. Reszegi Lajos újra felolvasta a Nemzeti Népfront követelését tartalmazó pontokat,»* majd miután a népgyűlés azokat elfogadta és kiegészítette megválasztották a munkástanácsot.⁷⁴

⁶⁷ 1947-ben nősült meg újra és kérelmezte neje, Blitzer Sára és annak első házasságából született leánya, Burg Judit neveinek a társadalombiztosítási könyvébe történő beírását. MNL HBML XXXIII. 18. b. 64. k. 39., IV. 406. b. 763. d. 3832/1947.

⁶⁸ MNL HBML XXIII. 712. c. 2. k.

⁶⁹ MNL HBML XXIII. 712. c. 10. k. 9/1961.

⁷⁰ Czeglédi Gyuláné és id. Czeglédi Péter Pál elmondása szerint.

⁷¹ A gyászjelentést Husvéth András kollégám közbenjárására Reszegi Lajos hajdúnánási lakos bocsátotta rendelkezésemre, amiért köszönettel tartozom.

⁷² Id. Czeglédi Péter Pál szerint N. Gál Lajos jött Reszegiért ezen az estén: „Lajoskám gyere, mert az emberek nagyon fel vannak háborodva. Segíts őket lecsillapítani.”

⁷³ A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front a Hazafias Népfront jogelődje volt.

⁷⁴ MNL HBML XVII. 1401. 1. d. Biharnagybajom.

A forradalom napjai alatt keletkezett több más dokumentumon is felismerhető Reszegi kézírása.⁷⁵ Mindezek mellett egyúttal az anyakönyvvezetői teendőket is ellátta.⁷⁶

Miután a forradalom elbukott, Reszegit is letartóztatták a tanácsházával szemközt lakó Czeglédiék házában, ott laktak ugyanis albérletben a tornácból leválasztott helyiségben kialakított konyhából és két szobából álló lakásban. A vádak szerint az ezüstpénnel gyűjteményéből pénzelte a forradalmat és lakása padlásáról „adta a jeleket” a forradalmároknak. A letartóztatáskor tanúként is jelenlévő Czeglédi Gyuláné visszaemlékezése szerint az ún. ostyagyári gyűlésen Matkó Károly hatvan ember felakasztásáról beszélt, köztük Reszegi Lajos neve is elhangzott.⁷⁷ A fentebbi állításokat megerősíti a letartóztatottról készített feljegyzés, amely szerint Reszegi „bűnei” ezek: volt katonatiszt, fényképész, ezüstpénnel gyűjtő, levéltáros volt a „felszabadulás” előtt, jegyzősködött, anyakönyvezett is.⁷⁸

Negatív regényhős

Kevés levéltárosnak „adatik meg,” hogy róla irodalmi alakot formázzanak meg: ezek közé tartozik Reszegi Lajos is, akiről egy negatív figurát mintáztak. Az ábrázolás során figyelmen kívül hagyott „anonimizálás” Szűcs Sándor szerint a személyes ismeretségből fakadt, s hogy nem a szimpátia állt mögötte, azt bizonyítja a regénybeli figura jellemének megrajzolása, s végül erőszakos halála.⁷⁹

„Két évtized már elegendő idő a történelem zavaros vizeinek ülepítésére” – írja a Hajdú-Bihari Napló 1965-ben Szabó Pál két regényének ismertetésekor. Ezek egyike a Tatárvágás című, amelyet – a másikkal együtt – „mindenekelőtt a történelmi hűség jellemzi, a kor valóságának igaz ábrázolása.”⁸⁰ Hogy ez az állítás mennyire igaz, akkor derül ki, amikor ráébredünk, hogy a műben szereplő levéltáros figurát a szerző valós személyről formázta, olyannyira, hogy még a vezetéknevét sem változtatta meg.⁸¹ Szabó Pál biharugrai származású író,

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ MNL HBML XXXIII.

⁷⁷ Czeglédi Gyuláné visszaemlékezése.

⁷⁸ MNL HBML XVII. 1401. Biharnagybajom

⁷⁹ Szűcs 2003.

⁸⁰ F. M. (csak a szerző monogramja van feltüntetve), 1965. 7.

⁸¹ A mai adatvédelmi jogszabályok mellett ez elképzelhetetlen lenne.

műveiben „*azt a történelmi időpontot lesi meg, amikor egy egész nép átlép múltjából a jövőbe.*” Szegényparaszti származása erősen motiválta, hogy műveiben a paraszti világ mélyülő válságát és a feudalizmus bélyegét magán hordozó társadalom visszasságait megjelenítse.⁸²

A regény cselekménye egy szalon fut. A fiatal tanító új állomáshelyére érkezik, ahol találkozik a helybeli gazdatisztból lett „úr” leányával, akivel végül új életet kezdenek egy megújuló társadalomban. Az uradalom feje korábban egyszerű tisztviselő volt, ám a gróf halála után, előbb csak beköltözött a kastélyba, utóbb pedig elvette az özvegy grófnét. Ahhoz pedig, hogy „úr” lehessen, természetesen szüksége volt nemesi felmenőkre. A történetbe itt kapcsolódik be „Reszegi úr”, a meglehetősen negatív színben ábrázolt levéltáros regényfigura – akit csak halálakor nevez teljes nevén a szerző. A történet szerint Kovács úr nemességét Reszegi kutatta ki a megyei levéltárban, amiért cserébe egy kétmázsás hízót kapott. Ezen annyira felbuzdult, hogy nemsokára a család címerét is „megtalálta.” A történet szerint Reszegi a háború idején jó pénzért „gyártotta” a hasonló igazolásokat zsidóknak, illegális kommunis-táknak stb. Ez akár még igaz is igaz lehet, mert ahogy láttuk, a háború után – annak ellenére, hogy a korábbi rendszerben tisztviselő volt – még egyszer rövid időre visszatérhetett Bihar levéltárába.

Egy levéltáros emlékezete

Reszegi Lajos 1964. február 3-án hunyt el a berettyóújfalui kórházban.⁸³ Sírköve ma is látható Biharnagybajom egyik lezárt temetőjében (kép), rajta a felirat: „*csak az hal meg akit elfelejtenek.*” Szűcs Sándor azért írta le emlékeit a levéltárosról, mert úgy látta: „*Eljön az idő, amikor majd a temetőlátogató elgondolkozik egy talán már ledőlt sírkő előtt: - Ki lehetett ez a Reszegi Lajos? Se rokona, se ilyen nevű család a faluban...*”⁸⁴ Szűcsnek igaza lett, mert a sírkő valóban leborult – csak jóakarók támasztották vissza a helyére.

⁸² A Talpalatnyi föld című novellájából készült film – amelyben a paraszti sors egyes aspektusai tűnnek fel – nemzetközi sikereket ért el.

⁸³ A halottvizsgálati bizonyítvány szerint súlyos érrelmeszesedésben szenvedett és szívizom-problémái is voltak, a halálát keringési és légzési elégtelenség okozta. MNL HBML XXIII. 712. d. 21. d. 42/1964.

⁸⁴ Szűcs 2003. 136.

Reszegi fentebb említett irathagyatékát a levéltár irattárában található szűkszavú jelentés szerint vélhetően az özvegy bejelentése után – „Az igazgató kartárs utasítására Biharnagybajom községben Reszegi Lajosnénál a levéltár számára átadandó iratokat” beládázták és beszállításra előkészítették. A jegyzeteket a könyvekkel együtt Gál Imre levéltári munkatárs vette át és gépkocsival szállították be a levéltárba 1964. június 4-én.⁸⁵

Lehet vitatni Reszegi személyiségét, etikusságát, de levéltári tevékenységét semmiképp. A fentebbi néhány oldalt tekinthetjük akár egy jócskán megkésett nekrológnak is. Bár ha igaz a sírfelirat: akkor Reszegi Lajos él, mert mi nem felejtjük el.

Függelék

1. MELLÉKLET

Reszegi Lajos jelentése a levéltári segéd munkájáról

Tekintetes Főlevéltárnok Úr!

Szóbelileg már több ízben jelentettem, hogy Vámos Gyula, a levéltárba besztott hajdú a levéltár helyiségeinek a takarítása, valamint a szellőztetése körül nagyon hanyagul jár el. Így eseteket tudok felhozni, amikor reggel $\frac{3}{4}$ 8 órakor még sem kitakarítva, sem szellőztetve a levéltár nem volt. A levéltár lezárása körül is a legnagyobb rendelleneségeket tapasztaltam, úgyhogy kénytelen voltam – bár nem tartoztam volna vele – személyesen ellenőrizni minden nap. Az utóbbi időben a takarítást annyira elhanyagolta, hogy szintén kényszerítve voltam magam kitakarítani a levéltár helyiségeit, mert a benne felgyülemlt szemét további nézését nem tűrhettem.

Mindezek valamint a még fel nem sorolt esetek miatt Vámos Gyula hajdú ténykedése miatt a felelősséget tovább nem vállalhatom, tisztelettel kérem főlevéltárnok urat, hogy ellene a legszigorúbb eljárást megindítani méltóztassék.

Berettyóújfalu, 1931. október 26.

Reszegi Lajos

---

⁸⁵ VIII. 710. d. 560/1964.

2. MELLÉKLET

1943. november 18.

Kedves Barátom?

Október 30-án feladtam Neked egy ajánlott levelet és mert több mint tíz napon keresztül nem kaptam rá választ, november 12-én újra feladtam egy sürgető ajánlott levelet, amire szintén mai napig nem érkezett válasz.

A prakszisomba (így!) ez az eset még nem fordult elő és nem is tagadom, hogy velem szembeni eljárásod nemcsak bánt, hanem felette bosszant is. Tekintve azt, hogy magatartásodból azt a következtetést vontam le, hogy Te ezzel az ügygel nem akarsz komolyan foglalkozni – az okot nem kutatom – magam részéről a konzekvenciát levonom és ügyedet befejezettnek nyilvánítom.

Tekintve, hogy személyes megbeszélésünk értelmében Budapestre kimondottan a Te ügyedben mentem fel, mellékelem a készkiadásaimról szóló elszámolásom, kérve Téged arra, hogy azt haladéktalanul légy szíves címemre feladni. Az eddigi munkám eredményét források megjelölésével a pénz beérkezte után fogom feladni.

Maradtam tisztelő kész híved,
Reszegi Lajos

Elszámolás Reichenbach család ügyében felmerült készkiadásokról

1943. okt. 17.	este gyorsvonat Debrecen-Budapest útiköltség (II. oszt.)	33.-
okt. 19.	uaz. Budapest-Debrecen	33.-
okt. 19.	szállásköltség 17 és 18-án	24.-
uaz.	ellátás	52.-
uaz.	közlekedés	10.-
uaz.	apróbb kiadás	5.-
okt. 30.	ajánlott levél Reichenbach úrnak	1.-
nov. 12.	uaz.	1.-
nov. 18.	uaz.	1.-
	Összesen:	P. 160.-

Források és szakirodalom

- MNL HBML – Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV. 1. – Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai
IV. 406. – Bihar vármegye alispánjának iratai
IV. 456. – Bihar Vármegye Levéltárának iratai
VIII. 710. – A Debrecen Város és Hajdú-Bihar Megyei levéltári iratainak gyűjteménye
XV. – Gyűjtemények, Térképtár
XVII. 1401. – A Hajdú-Bihar megye területén működött forradalmi bizottságok iratai, Biharnagybajom
XXXIII. 18. – A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őrzött állami anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye, Debrecen
XXIII. 712. – A Biharnagybajom Községi Tanács iratai

- BK – Budapesti Közlöny
E – Ethnographia
KSZ – Katolikus Szemle
LK – Levéltári Közlemények
LSZ – Levéltári Szemle
M – Magyarország
MN – Magyar Nemzet
MU – Makói Újság
MCSSZ – Magyar Családtörténeti Szemle
Nv – Nagyvárad
NSZ – Népszabadság
N – Népszava
PH – Pesti Hírlap
T – Turán

- BAKÓ ENDRE: *Adalékok Nadányi Zoltán arcképéhez. Bajomi Krónika. Néprajzi és helytörténeti antológia Szűcs Sándor 70. születésnapjára.* Szerk.: Dankó Imre. H. n., 2007. 217.
Bakó ENDRE: *Nadányi Zoltán világa.* Debrecen, 2009.
BIKKI ISTVÁN: *A magyar levéltárügy szervezete, 1950–1968: rövid áttekintés.* Levéltári Szemle, 1991. 4. sz. 69.

- GOTTFRIED BARNA: *Szatmár vármegye levéltári anyagának megosztási tervéi*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Évkönyve 19. Szerk.: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2011. 163.
- JAKÓ ZSIGMOND: *Viser Lipót értekezése a megyei levéltárak lajstromozásáról 1785-ből*. Levéltári Közlemények 1957. 151.
- SZŰCS SÁNDOR: *Feljegyzések XI–XII. Tájak, emberek, történetek*. H. n., 2003. 134–136.

Bakó 2018. június 15. – Interjú Bakó Endre irodalomtörténésszel
Czeglédi Gy. 2018. január 16. – Interjú Czeglédi Gyulanéval
Czeglédi P. 2018. január 16. – Interjú Id. Czeglédi Péter Pállal

Reszegi Lajos útleveleképe (1924)
és sírköve napjainkban

Molnár András**Deák Ferenc és az evangélikus tanintézetek diáktársaságainak betiltása elleni tiltakozás, 1845–1847**

A Magyar Nemzeti Levéltár reformáció-emlékév projektjéhez kapcsolódva a Zala megyei tagintézmény munkatársai is széleskörű levéltári forrásfeltárást végeztek, elsősorban a protestantizmus magyarországi történetére vonatkozó központi kiadványsorozat zalai kötetének összeállításához. E kutatások során kerültek elő az evangélikus líceumok magyar nyelvű művelői diáktársaságai ügyében keletkezett, mindmáig kiadatlan levéltári dokumentumok. Mivel ezek végül kimaradtak a zalai forráskiadványból, jelen tanulmányunkban – a korabeli sajtót is felhasználva – mintegy a reformációs projekt „melléktermékeként” dolgozzuk fel őket.

Zala vármegye 1845. augusztus 18-án kezdődött közgyűlésének második napján, az előző napi jegyzőkönyv hitelesítését követően Mezriczky Péter ügyvéd, táblabíró, kővágóörsi birtokos kért szót az evangélikus líceumok magyar nyelvű művelői diáktársaságai érdekében.¹ A klasszikus műveltségű – a győri jogakadémiát egykor Deák Ferencsel együtt végző és vele jó barátságban álló – Mezriczky uradalmi ügyvédként kereste kenyerét, a liberális ellenzék meggyőződéses hívei közé tartozott, emellett pedig, mint a kővágóörsi evangélikus kisközművelődési intézmény alapítója és építési felügyelője (1846-tól a Zalai Evangélikus Egyházmegye felügyelője), a Balaton-felvidéki protestáns nemesség egyik szószólója volt.² Előadta, hogy a legutóbbi egyházi gyűlésen egy kormányrendeletet hirdettek ki, mely betiltotta a soproni, pozsonyi, eperjesi és késmárki evangélikus tanintézeteknél fennálló magyar nyelvű művelői diáktársaságok tevékenységét. E társaságok csupán a magyar nyelvet próbálták terjeszteni az evangélikus iskolákban – melyeknek hallgatói többnyire német és szlovák anyanyelvűek –, és mivel már több mint fél évszázada háborítatlanul

¹ PH 1845. szeptember 4. (532. sz.) 155.

² Mezriczky Péter rövid életrajzai: VU 1884. augusztus 17. (33. sz.) 530.; SZINNYEI 1902. VIII. 1211–1212.; A Zalai Evang. Egyházmegye 1909. 8–9.; P. MIKLÓS 2014. 8–11. Mezriczky politikai szerepéről: MOLNÁR 2009. 149.

működtek, nem lehet más oka a betiltásuknak, mint a magyar nyelv terjesztésének akadályozása – vélte Mezriczky, és kérte a zalai rendeket, indítványozzák „a magyar nemzetiség fejlődését” gátló rendelet visszavonását.³

Ez ügyben a második felszólaló Deák Ferenc táblabíró, a zalai reformellenzék szellemi vezére – s egyben az egész liberális ellenzéki mozgalom egyik vezéregyénisége – volt. Deák érthetetlennek találta, hogy olyan intézetek lépnek fel a kormány ellen, melyek az evangélikus iskolákban legnagyobb hatással voltak „a nemzetiség kifejlődésére.” Emlékeztetett arra, hogy Kis János, a dunántúli evangélikus egyházkerület szuperintendense még tanuló korában kezdeményezte az evangélikus tanintézetek magyar nyelvű társaságainak megalapítását. A püspök annak idején nagy hatást gyakorolt soproni diáktársaira, kivívta közöttük a nyelvű társaság tekintélyét, mely később tovább emelkedett a felügyelete alatt, amiért a haza nem mondhat neki elég köszönetet.⁴ Deák véleménye is az volt, hogy a magyar nyelv további fejlesztését akarják a szóban forgó helytartótanácsi rendelettel a „szláv szellemű” evangélikus iskolákban akadályozni; mielőtt azonban Zala vármegye ez ügyben feliratot intézne az uralkodóhoz, meg kellene ismerniük az ominózus rendelet pontos szövegét. Ezért azt javasolta, írjanak Zay Károly grófnak, a magyarországi evangélikus egyház főfelügyelőjének, hogy küldje meg számukra a rendeletet.⁵

A közgyűlés határozata – Deák gondolatmenetét követve – kinyilvánította, hogy a kormányzat ellentmondásosan viselkedik a nemzeti fejlődés előmozdítása, illetve a magyar nyelvnek az idegen ajkú lakosok között való terjesztése ügyében: miközben a fennálló törvények értelmében erre késznek nyilatkozott, mégis tilalmazza a nyelvű társaságok tevékenységét, holott azoknak semmilyen politikai céljuk nincs. A zalai rendek a magyar nyelv és nemzetiség előmozdítására szolgáló törvényekkel ellenkezőnek találták az érintett rendeletet, ezért, hogy annak tartalmáról „*tökéletes, bizonyos s egész diplomatiái hitelességű tudományt szerezzenek,*” Deák javaslatára levelet intéztek Zay Károly grófhhoz.⁶

Zay Károly gróf, a Nyitra megyei Bucsány birtokosa, császári királyi kamarás, a dunántúli kerületi tábla bírása, a pozsonyi reformországgyűléseken

³ MNL ZML IV. 1. a. 1845:3506.; PH 1845. szeptember 4. (532. sz.) 155.

⁴ A püspök visszaemlékezése a soproni evangélikus liceum magyar nyelvű társaságának alapítására: Kis 1845. 51.

⁵ PH 1845. szeptember 4. (532. sz.) 155., vö. FERENCZI 1904. II. köt. 7–8.

⁶ MNL ZML IV. 1. a. 1845:3506.

a liberális főrendi ellenzék tagja, 1840-től 1850-ig töltötte be a magyarországi egyetemes evangélikus egyházi és iskolai felügyelői tisztséget.⁷ A zömében szlovákok lakta Felvidéken élő Zay, aki a demokratikus átalakulást ígérő magyar nemzetállam eszméjének feltétlen híve volt, érzékelve a szlovák egyházi és világi értelmiség erőteljes nemzeti öntudatra ébredését, már felügyelői tisztségébe való beiktatásakor mondott beszédében meghirdette a szlovákok elmagyarosításának programját. Egyik első intézkedése a magyar nyelvű levelezés bevezetése volt az evangélikus egyházban, majd az ő kastélyában dolgozták ki az úgynevezett zayugróci iskolai tantervet, amely a magyar nyelvet tette általános tannyelvűvé az evangélikus iskolákban. Közben egyházi előjáróként minden lehetséges eszközzel igyekezett elősegíteni a magyar nyelv terjesztését (többek között anyagilag is támogatva a pozsonyi evangélikus líceum magyar tanszékét és a mellette működő magyar egyesületet), akadályokat próbált gördíteni a szlovák nemzeti mozgalom egyes vezetői és intézményei elé. Az 1840-as évek elején Zay volt az egyik kezdeményezője annak a mozgalomnak, mely a két protestáns vallásfelekezet egyesítését tűzte ki céljául. A protestáns unió megvalósulása esetén a közös, egységes szervezetben a számbeli kisebbségben lévő, zömében szlovák és német nemzetiségű evangélikusokkal szemben túlsúlyba kerülhetek volna a református egyház nagyobb létszámú, szinte kizárólag szintizta magyar hívei, ami elősegíthette volna az új protestáns egyház elmagyarosodását.⁸

Amint Zay Károly gróf a Nagyszombathoz közeli Bucsányban, 1845. szeptember 29-én kézhez vette a zalai közgyűlés levelét, még aznap lemásoltatta és útnak indította Zalába a helytartótanács hozzá intézett, Budán, 1845. június 3-án kelt, 19.509. számú rendeletét, valamint a budai kormányshoz hasonló tárgyban, 1836. augusztus 25-én, 28.380. szám alatt kiadott intézkedését.⁹ A helytartótanács 1845. évi rendeletének első része, hivatkozva arra, hogy az uralkodó tudomására jutott, miszerint több evangélikus tanintézetben, nevezetesen az eperjesi és pozsonyi főiskolán, valamint Győrött, Sopronban és Késmárkon a tanulóifjúság között társulatok léteznek – miután az ilyen társulatok fennállását már az 1836. évi rendeletben kihirdetett legfelsőbb elhatározás is a leghigorúbban tiltotta –, a király parancsa értelmében meghagyta a grófnak, intézkedjék haladéktalanul a diákok közt létező „bármi-

⁷ Zay Károly gróf rövid életrajza: PÁLMÁNY 2011. 1. köt. 466–467.

⁸ ARATÓ 1960. II. köt. 46–47., 115–118.; PÁLMÁNY 2011. 1. köt. 467.

⁹ MNL ZML IV. 1. b. 1845:4314. Zay Károly gróf levele Zala vármegye közgyűléséhez, Bucsány, 1845. szeptember 29. (Mellékelve az említett rendeletek másolatai.)

nemű vagy irányú” társulatok felosztatásáról, és gondoskodjék arról is, hogy ilyen társulatok a jövőben se alakulhassanak. Bár a helytartótanács nem nevesítette a magyar nyelvű diáktársaságokat, a szöveggörnyezetből az derült ki, hogy a kormányzék a nemzetiségiéktől érkezett panaszok, vagy inkább feljelentések hatására adhatta ki ezt a rendeletet. A helytartótanács ugyanis a rendelet második részében kifogásolta azt is, hogy a pozsonyi tanintézetben akadályozták egy német tanító előadásait, Ludovít Štúr, a szlovák nyelv helyettes tanítója távozása után az őt hivatalában követő Jurcsák hittudós ellen kihágások történtek, és az intézet több tanulója ellenszegült az iskola szerb könyvtárára vonatkozó rendelkezéseknek is, ezért az említett esetek kivizsgálására utasították Zay Károlyt.¹⁰

Az evangélikus főfelügyelő által megküldött helytartótanácsi rendelet megvitatását Zala vármegye 1845. november 10-én kezdődött közgyűlésén tűzték napirendre. A közgyűlés második napján Tuboly Mihály megyei főjegyző ismertette Zay Károly gróf levelét és annak mellékleteit. Az első felszólaló ismét Mezriczky Péter táblabíró volt, aki hosszasan taglalva a pánszláv, illetve illír mozgalom erőszakoskodásait, bírálta a kormányzatot, amiért az eltiltja a minden politikai célt mellőző magyar nyelvű diáktársaságokat, miközben túri a szlovák nyelvű társulatokat és pártolja a magyar nyelv és nemzetiség ellen törekvő nemzetiségi mozgalmakat. Felírást indítványozó javaslatához csatlakozott Sümeghy Mihály táblabíró, söjtöri birtokos, a Kapor-naki járás volt fősolgabírója, Oroszország külpolitikai törekvéseit fejtegetve és arra figyelmeztetve, hogy a nagyhatalom nemcsak Lengyelországra tette rá a kezét, hanem azt a többi szláv nép felé is kinyújtotta.

Harmadikként Deák Ferenc szólt hozzá e kérdéshez. Ő nem beszélt a kormánynak a nemzetiségekhez fűződő kapcsolatáról, csak azt említette meg, hogy miután a magyar nyelv lett Magyarország törvényeinek és közigazgatásának nyelve, egyik fő feladata lenne a kormánynak a magyar nyelv iskolai – nemzetiségek közötti – terjesztése, annak érdekében, hogy ők is megértsék a törvényeket és részt vehessenek a közigazgatásban. Deák különösnek találta, hogy az 1790-től egészen 1836-ig szabadon tevékenykedő magyar nyelvű társulatokat éppen akkor tiltották be, amikor – az 1836. évi III. törvény-cikk értelmében – a magyar lett a törvények nyelve. Nem találgatott, hogy mi lehet az oka az újabb eltiltásnak, azt azonban tagadta, miszerint ezek a társu-

¹⁰ MNL ZML IV. 1. b. 1845:4314. A helytartótanács 1845. június 3-ai rendeletének hitelesített másolata.

latok veszélyesek vagy politikai célúak volnának. Deák szintén azt javasolta, hogy ez ügyben intézzenek az uralkodóhoz feliratot, melyben kijelentik, hogy a helytartótanács tiltó rendelete ellenkezik az újabb törvények – nevezetesen a magyar nyelvről és nemzetiségről alkotott 1844. évi II. törvénycikk – szellemével. Támogatta a felirat készítésére vonatkozó javaslatot Csány László táblabíró, a zalai liberális ellenzék pártvezére is, felszólalásának részleteit azonban nem ismerjük.¹¹

Zala vármegye e tárgyban hozott közgyűlési határozatában a zalai rendek fájaldalmukat fejezték ki, hogy az evangélikus tanintézeteknél már 1790 óta létező – és a kormánynak tudtával, illetve elnézésével a tanulóifjúság között iskolai előjáróik irányítása és felügyelete alatt fennálló, mindenféle politikai céltól mentes, kizárólag a magyar nyelv művelésére, s annak az idegen ajkú lakosok közötti terjesztésére szolgáló – társaságokat akkor tiltják el, amikor az 1836., 1840. és 1844. évi országgyűléseken alkotott törvények értelmében egyedül és kizárólag a magyar lett Magyarország közigazgatási és törvénykezési nyelve. A rendek a helytartótanács rendeletét ellenkezőnek találták a törvények lelkével és a népnevelés eszméjével, valamint a „belkormányzási rendszerrel” is, mert – álláspontjuk szerint – a kormánynak inkább arra kellett volna törekednie, hogy a hon minden polgára tökéletesen értse és beszélje a törvények nyelvét, s honfitársaikat szellemi tekintetben is alkalmassá tegye a haza szolgálatára. Mindezekre való tekintettel kénytelenek felszólalni „a magyar nyelv művelésére s annak a hon idegen ajkú lakosi közt a tanító intézetek általi terjesztésére ez ideig a legidvességesebb sikerrel működött társaságokat eltiltó rendelvény ellen,” kérve az uralkodót, vonassa vissza a tiltó rendelkezést, és továbbra is hagyja meg sértetlenül az evangélikus tanintézeteknél a hazai nyelv terjesztésére szolgáló, eddig fennállott nyelvművelő társaságokat.¹²

Mivel Zala vármegye 1845. novemberi közgyűlésének az evangélikus tanintézetek magyar nyelvművelő diáktársaságait feloszlató helytartótanácsi rendelet ügyében az uralkodóhoz intézett felirata – az e tárgyban hozott köz-

¹¹ PH 1845. november 27. (580. sz.) 350.; NU 1845. november 23. (185. sz.) 743. Deák kijelentéseire hivatkozva, röviden írt az ügy tárgyalásáról a császári titkosrendőrség zalai besúgója is: MNL OL A 105. Inf. prot. 1845. november 29. (XL. ülés) 4. Zala vármegye főispáni helyettesének a zalai közgyűlésről beszámoló jelentése szerint Deák állítólag azt is szövegezte, hogy a kormányzat – Magyarországot nem is tekintve – a Habsburg Monarchia fenntartása érdekében kénytelen lesz felhagyni a nemzetiségi mozgalmak támogatásával. MNL OL A 45. Eln. ir. 1845:870. Festetics Leó gróf jelentése a kancellárhoz, Dáka, 1845. november 30. Közli: MOLNÁR 1994. 113–114.

¹² MNL ZML IV. 1. a. 1845:4314.

gyűlési határozathoz hasonlóan – mindvégig Deák Ferenc gondolatmenetét és jellegzetes érvelését tükrözi, azt valószínűleg teljes egészében Deák fogalmazhatta meg, illetve mondhatta tollba. Deák a következő érvekkel igyekezett alátámasztani álláspontját:

1. A magyar nyelvűvelő társulatok több mint fél évszázadig fennálltak, azoknak létezéséről a kormánynak eddig is bizonyosan tudnia kellett; és mivel minden titkos vagy politikai céloktól mentesnek tapasztalta őket, fennállásukat korábban nem gátolta, így helyeselte.

2. E társulatok előbb keletkeztek, mielőtt még az 1836., 1840. és 1844. évi országgyűléseken alkotott jogszabályok a törvények és a közigazgatás nyelvét tették volna a magyar nyelvet. Ha tehát e társulatok nem voltak veszedelmesek és tiltottak, amikor még a latin volt a hivatalos nyelv, lehetetlen, hogy azok – változatlan működés mellett – akkor váljanak veszedelmessé vagy károsossá, amikor a hivatalos nyelv éppen az, amelyet e társulatok a tanulóifjúság között terjeszteni és tökéletesíteni törekcsenek.

3. A kormány rendelete nem egyeztethető össze a fennálló törvények lelkével sem, mert miután azok értelmében a magyar lett az iskolákban a közoktatás nyelve, a törvényekkel ellenkezik mindaz, ami a magyar nyelvnek az idegen ajkú lakosok által való teljes megismerhetését és tanulhatását gátolja.

4. A rendelet ellenkezik a nevelés eszméjével is, mely megkívánja, hogy a tanítók által elméletben előadott nyelvi szabályokat a tanulók a gyakorlatban is elsajátítsák. A nyelvűvelő társaságok fő célja éppen az, hogy gyakorolják a nyelv szabályait, és az egymás közti versenyzés közben tökéletesítsék nyelvtudásukat. Az evangélikus tanintézetek magyar nyelvűvelő társulatai már eddig is bizonyították jótékony hatásukat, mert a magyar nyelvet azokkal a diákokkal tanultatták meg minden kényszerítés nélkül, akik azt a szülői háznál még nem ismerhették, és így tanulmányaik végeztével már jól értettek és beszéltek magyarul.

5. A rendelet káros magára a közigazgatásra és a kormány érdekére nézve is, mert vannak az országon belül olyan területek, ahol alig ismerik a magyar nyelvet, mint a törvénynek és közigazgatásnak nyelvét. Ha tehát a nyelv megismerésére szolgáló társulatokat betiltják, még kevésbé lesz a tanulóifjúságnak módja és alkalmá, hogy a közigazgatás nyelvét elsajátítsa, és alkalmassá képpezze magát a közszolgálat ellátására. Ezáltal a kormány is megfosztja magát annak lehetőségétől, hogy minél szélesebb körből válogassa ki a közszolgálatra legalkalmasabbakat, mert ahol csekélyebb a képzett egyének száma, ott a választási lehetőség is korlátozottabb.

Zala vármegye felirata a fentiek előre bocsátása után, a magyar nyelv és a vele elszakíthatatlan kapcsolatban lévő nemzetiség érdekében hivatkozva kérte az uralkodót, hogy vonassa vissza az evangélikus tanintézeteknél eddig létezett magyar nyelvűvelő társaságok további fennállását tilalmazó kormányrendeletet, és engedje meg, hogy azok továbbra is változatlan céllal tevékenykedhessenek.¹³

A zalai közgyűlés a felirat elfogadásával egyidejűleg arról is határozott, hogy ez ügyben körlevelet intézzenek az ország törvényhatóságaihoz.¹⁴ A vármegyékhez küldött körlevél bevezetője röviden utalt az evangélikus egyház főfelügyelőjéhez érkezett, a diáktársaságok működését betiltó kormányrendeletre, mely azért keltette fel a zalai rendek figyelmét, mert az általános tiltás – értelmezésük szerint – az evangélikus tanintézetek magyar nyelvűvelő társaságaira is vonatkozott. Ezután, kifejezve reményüket, hogy a címzetek is tapasztalták a fél évszázada fennálló nyelvűvelő társaságok jótékony hatását, arról tájékoztatták a törvényhatóságokat, miszerint az uralkodóhoz folyamodtak a kifogásolt kormányrendelet visszavonásáért és a diáktársaságok további működésének engedélyezéséért. A körlevél röviden összegezte a feliratban részletesen kifejtett érveket: akkor, amikor a hatályos törvények szerint a közoktatás, közigazgatás és a törvények hivatalos nyelve egyedül a magyar, a zalai rendek nem tekinthetik sem a törvények lelkével, sem a nevelés eszméjével, sem pedig a haza közérdekével egyezőnek a már hosszú évek óta kizárólag nyelvűvelést végző iskolai egyesületek betiltását. Végül hangot adva meggyőződésüknek, miszerint az anyanyelv és a vele szoros kapcsolatban lévő nemzetiség ügye fontos a címzettek számára is, hazafias kötelességüknek eleget téve figyelmeztették a kifogásolt kormányrendeletre a törvényhatóságokat, és felhívást intéztek hozzájuk, hogy azok is feliratban kérjék a rendelet visszavonását és a nyelvűvelő társaságok további működésének engedélyezését.¹⁵

A következő hónapokban valamennyi törvényhatóság megkapta, és tárgyalás alá vette Zala vármegye körlevelét, annak hatékonyságát azonban jelentős mértékben csökkentette az a körülmény – amit számosan kifogásoltak is –, hogy a benne foglaltakat nem támasztották alá bizonyítékokkal, illetve nem

¹³ MNL ZML IV. 1. b. 1845:4314.

¹⁴ MNL ZML IV. 1. a. 1845:4314.

¹⁵ MNL ZML IV. 1. b. 1845:4314. (a törvényhatóságokhoz intézett körlevél fogalmazványa); MNL VeML IV. 1. b. 682/1846. Zala vármegye Zalaegerszegen, 1845. november 10-e után kelt átírata. A zalai körlevél további tisztázata: MNL KEML IV. 1. b. 10.549/1845.

csatolták hozzá sem a kifogásolt kormányrendelet, sem pedig feliratuk másolatát. Amint az a Zalához küldött megyei átiratokból és az egykorú sajtótudósításokból kiderül, az egyes vármegyék politikai irányultságuknak, Zala vármegyéhez és Deák Ferenc személyéhez fűződő kapcsolatuknak, valamint a tárgy iránti érzékenységüknek, illetve elkötelezettségüknek megfelelően, eltérő módon reagáltak.

Hat vármegye, nem találván sérelmesnek a kormányzat eljárását, megtagadta a zalai felirat támogatását; így tett 1846. március 30-ai közgyűlésén Sáros, majd április 21-én Moson.¹⁶ Baranya vármegye április 20-ai közgyűlése azért nem támogatta a zalai körlevelet, mert nem találták mellette a kifogásolt rendeletet.¹⁷ A rendelet tartalmának pontos ismerete nélkül Szepes vármegye május 5-ei közgyűlése sem találta sérelmesnek az ügyet, mert el sem tudták képzelni, hogy kormány ártatlan diáktársulatokat – amilyenek Szepesben is tevékenykednek – betiltott volna. *„Maglehet, hogy tót célzatúak is léteznek kebelünkben; és ezek bár tiltatnának el”* – tették hozzá határozatukhoz.¹⁸ Temes vármegye április 21-ei közgyűlése arra hivatkozva utasította vissza Zala kérésének támogatását, hogy már korábban elfogadták azt az alapelvet, miszerint minden társulat köteles felküldeni alapszabályait az uralkodóhoz, és tőle jóváhagyást kell nyernie.¹⁹

Tolna vármegye 1846. március 30-ai közgyűlésén több ellenzéki felszólaló, köztük Bezerédj István is támogatta a zalai körlevelet, ám a többség azt félreértve, Zala álláspontjával ellenkezőleg ítélte meg az ügyet, és nemhogy sérelmesnek tartották volna a szóban forgó rendeletet, hanem inkább azt helyeslő és megköszönő feliratot fogalmaztak az uralkodóhoz.²⁰ Döntésüket következőképpen indokolták a Zala vármegyéhez intézett átiratukban: *„... meg lévén győződve, miképp tulajdonképpeni céljoktól tapasztalás szerint legtöbbszörre eltérő, és a vitatott nemzetiség helyett sokszor a magyaroktól idegen elemeket terjesztő ezen kérdéses társulatok a politikai jogok gyakorlatára éretlenségénél fogva képtelen ifjúság irányában – mely jobban a nyelv megtanulására, mintsem ennek tőle nem is követelhető kiművelésére van ta-*

¹⁶ NU 1846. április 10. (263. sz.) 229.; NU 1846. május 14. (281. sz.) 302.

¹⁷ PH 1846. május 15. (675. sz.) 332.

¹⁸ PH 1846. május 21. (678. sz.) 344. Vö. JK 1846. május 28. (42. sz.) 248.; NU 1846. június 5. (293. sz.) 351.

¹⁹ NU 1846. május 19. (284. sz.) 313. Vö. BH 1846. május 21. (390. sz.) 342.; PH 1846. május 28. (682. sz.) 363.

²⁰ PH 1846. április 16. (658. sz.) 255. Vö. JK 1846. április 23. (32. sz.) 190.

*nodákban hivatva –, károsok, és amennyiben könnyen hívóségre hajlana, úgy mint tapasztalatlansága szerint tévutakra vezettethetik, veszedelmesek is.*²¹

A bizonytalan közjogi státusú – Magyarországhoz a gyakorlatban még vizsgálva nem csatolt – Kraszna vármegye 1846. március 10-ei közgyűlése a fennálló kétes helyzetében felírás útján nem támogathatta, illetve csupán tudomásul vehette a zalai körlevelet,²² Árva vármegye március 17-ei, és Krassó megye április 22-ei közgyűlése pedig minden különösebb észrevétel nélkül, egyszerűen csak tudomásul vette azt.²³ Ugyanígy cselekedett Esztergom vármegye március 31-ei közgyűlése is – noha a magyar nyelv törvényes terjesztését e megye rendjei is szívükön viselték –, mivel bővebb adatok hiányában nem kívántak „zajt ütni,” illetve azt vélték, hogy előttük ismeretlen, ám fontos – de Zala által velük nem közölt – okok sürgethették a diáktársaságok feloszlását.²⁴

Hont vármegye 1846. április 27-ei közgyűlése nem foglalt állást a zalai körlevéllel kapcsolatban, és csupán annyit sikerült a helyi ellenzéknek elérnie, hogy megyéjük a helytartótanácsához fordult, bővebb felvilágosítást kérve.²⁵ Somogy vármegye április 28-ai közgyűlése szintén a helytartótanácsához folyamodott Zala körlevelének ügyében, azt tudakolva, hogy valóban létezik-e az abban kifogásolt rendelet, illetve nem hibásan magyarázzák-e Zalában az intézkedést.²⁶

Nyolc további vármegye úgy döntött, hogy átiratot intéz a tiltakozó feliratának támogatását kérő Zalához. Közülük Bács-Bodrog vármegye 1846. március 16-ai közgyűlése azt kérte Zalától, hogy közöljék majd velük a feliratukra adandó királyi választ, érdemben csak azután kívánnak foglalkozni az ügygel.²⁷ Ung vármegye május 25-ei közgyűlése a kifogásolt rendelet átküldését kérte Zalától, mert nem feltételezték a kormányról, hogy minden

²¹ MNL ZML IV. 1. b. 1846:1895. Tolna vármegye Szekszárdon, 1846. április 1-én kelt, 228. sz. átiratát egyszerűen csak felolvasták Zala megye 1846. június 15-ei közgyűlésén. (MNL ZML IV. 1. a. 1846:1895.)

²² PH 1846. március 26. (647. sz.) 206.; NU 1846. március 27. (255. sz.) 198.; JK 1846. március 29. (25. sz.) 147.

²³ JK 1846. június 28. (51. sz.) 302.; PH 1846. május 8. (671. sz.) 316.

²⁴ JK 1846. április 16. (30. sz.) 177.; PH 1846. április 17. (659. sz.) 260.; BH 1846. április 17. (371. sz.) 253.

²⁵ PH 1846. május 14. (674. sz.) 328.; BH 1846. július 10. (418. sz.) 22–23.

²⁶ JK 1846. május 17. (39. sz.) 232.; BH 1846. június 4. (397. sz.) 377.

²⁷ MNL ZML IV. 1. b. 1846:1493. Bács-Bodrog vármegye Zomborban, 1846. március 16-án kelt átirata; PH 1846. április 3. (652. sz.) 228.

törvényes alap nélkül tiltaná el az ártatlan egyesületeket.²⁸ Máramaros május 25-ei és Heves megye nyári közgyűlése is ugyanezt kérte Zalától, és felfüggesztette az ügy tárgyalását a tiltó rendelet megküldéséig.²⁹

Torontál vármegye 1846. március 3-ai közgyűlése, osztva a zalaiak aggodalmát, késznek nyilatkozott támogató felirat készítésére, ám annak megfogalmazása előtt megkérték Zalától feliratuk és a kifogásolt rendelet szövegét.³⁰ Trencsén megye március 30-ai közgyűlésén a konzervatív szónokok a zalai körlevél tudomásul vételét javasolták, és az ellenzék csak nagy nehezen tudta rávenni a megye főispánját, hogy határozatuk előtt kérjék meg Zalát a kifogásolt rendelet megküldésére.³¹ Abaúj vármegye április 21-ei közgyűlésén a többség kétségét fejezte ki, hogy a kormányzat alapos ok nélkül tiltotta volna be a diáktársaságokat, és mivel veszélyesnek ítélték, hogy a tapasztalatlan, éretlen ifjak az ilyen egyesületekben politizálhatnak, döntésük előtt a kifogásolt rendelet megküldését kérték Zala megyétől.³² Zala vármegye 1846. április 30–május 23-ai kisgyűlése mindhárom törvényhatóságnak megküldeni rendelte a szóban forgó kormányrendeletet és az ellene tiltakozó feliratukat, s csatolták még hozzájuk Zay Károly gróf levelének másolatát is, annak reményében, miszerint azt olvasva „*elmulatni nem lehet, hogy a magyar nyelv ügyében ejtett e nagy sérelem a haza anyai meleg oltalmába ne vetessék.*”³³

Torontál vármegyét az újabb dokumentumok sem győzték meg arról, hogy a helytartótanács kifogásolt rendelete eltiltaná a magyar nyelv művelő társaságokat, és továbbra sem tudták elképzelni, hogy egy kormányrendelet a hivatalossá tett magyar nyelv terjesztését akarná akadályozni, ezért a megye 1846. november 30-ai közgyűlése úgy döntött, nem él felterjesztési jogával.

²⁸ PH 1846. június 7. (687. sz.) 386.; BH 1846. június 9. (400. sz.) 390.

²⁹ Máramarosról: MNL ZML IV. 1. b. 1846:3640. Máramaros vármegye 1846. május 25-ei, 1162. sz. átírata; BH 1846. július 7. (416. sz.) 13.; NU 1846. június 19. (301. sz.) 381. Zala megye 1846. november 9-ei közgyűlése küldte meg Máramarosnak a kért rendeletet. (MNL ZML IV. 1. a. és IV. 1. b. 1846:3640.) Heves megyéről: PH 1846. szeptember 3. (737. sz.) 150.

³⁰ MNL ZML IV. 1. b. 1846:1490. Torontál vármegye Nagybecskerekén, 1846. március 5-én kelt, 1726. sz. átírata; BH 1846. március 15. (353. sz.) 167.

³¹ MNL ZML IV. 1. b. 1846:1494. Trencsén vármegye Trencsénben, 1846. március 30-án kelt, 804. sz. átírata; PH 1846. április 21. (661. sz.) 268.; JK 1846. május 3. (35. sz.) 207.; BH 1846. május 5. (381. sz.) 304.

³² MNL ZML IV. 1. b. 1846:1495. Abaúj vármegye Kassán, 1846. április 21-én kelt, 129. sz. átírata; BH 1846. május 1. (379. sz.) 292.; PH 1846. május 3. (668. sz.) 302.

³³ MNL ZML IV. 1. a. 1846:1490., 1494–1495.; MNL ZML IV. 1. b. 1846:1489–1490., 1493–1495.

Azt azonban hozzáfűzték határozatukhoz, hogy ha a Zala megye által felterjesztett sérelem orvosolatlan marad, viszont annak valóságát Zala konkrét adatokkal tudja majd igazolni, akkor az ügyet Torontál vármegye követei is pártfogolják az elkövetkező országgyűlésen.³⁴

Borsodba viszonylag későn, 1846 őszén jutott el Zala vármegye körlevele, így azt csak a november 16-ai közgyűlésen vették tárgyalás alá. Noha az el-lenzéki felszólalók, köztük Palóczy László, a zalai felirat támogatását javasolták, összességében azonban megoszlottak a vélemények a tiltó rendelet jogosságáról, illetve jogszerűségéről, ezért határozatuk előtt átiratot intéztek Zala vármegyéhez, hogy küldje meg számukra a kormányrendeletet, amit azután Zala 1847. február 22-ei közgyűlése – kiegészítve Zay Károly gróf leveleinek másolatával – meg is tett.³⁵

Mindezek mellett, illetve után – amint az a korabeli sajtótudósításokból kiderül – három vármegye a helytartótanácshoz, tizennyolc pedig az uralkodóhoz intézett a zalai körlevelet támogató, tiltakozó feliratot. Veszprém vármegye 1846. május 4-ei közgyűlésén, a zalai körlevél tárgyalása közben a pápai református főiskola jelenlévő gondnoka kijelentette, hogy a főiskola igazgatóságához is érkezett a kifogásolt rendelethez hasonló „tilalmazó intézkedés.” A veszprémi megyegyűlés, akként foglalva állást, hogy részéről is minden módon az alkotmány- vagy törvényellenes elveket valló és terjesztő társulatok akadályozására és megszüntetésére törekedne, elismerte és tiszteletben kívánta tartani a helytartótanács azon jogát, hogy az betilthassa a törvényellenes egyesületeket. A veszprémi rendek azonban egyúttal azt is kijelentették közgyűlési határozatukban, hogy alkotmányos állásukban nem tartják felsőbb rendeletek által megsemmisíthetőnek az „ártatlan s üdvös célú egyesületeket,” melyek nem tartozhatnak a kifogásolt rendelet hatálya alá, ezért felirattal fordultak a helytartótanácshoz, illetve annak elnökéhez, a nádorhoz, hogy a tilalmazó rendeletet „egyedül a káros irányú társulatokra szorítani, és a nemzetiség terjesztésére s honi nyelv művelésére is szolgálható társulatokat a maguk bár zsenge működési körében meghagyni, nem kevésbé törvényes, mint igazságos legyen.”³⁶

³⁴ BH 1846. december 17. (509. sz.) 387.; PH 1846. december 24. (801. sz.) 416.

³⁵ MNL ZML IV. 1. a. és IV. 1. b. 1847:269., 273.; NU 1846. december 8. (399. sz.) 774.

³⁶ MNL VeML IV. 1. a. 682/1846.; A felirat fogalmazványa (innen az idézet): MNL VeML IV. 1. b. 682/1846. (A jegyzőkönyvi bejegyzés, valamint a hozzá tartozó iratok másolatáért ezúton is köszönetet mondok Jakab Rékának!) Vö. PH 1846. május 21. (678. sz.) 345.; Budapesti Híradó 1846. május 19. (389. sz.) 336. (Ez utóbbi tévesen, az uralkodóhoz intézett feliratról ír.)

Szabolcs vármegye 1846. június 27-ei közgyűlése szintén a helytartótanácsához intézett Zalát pártoló feliratot, melyben kijelentették, hogy Szabolcs minden, általa üdvösnek ismert intézet elleni kormányrendeletet törvénytelennek tart.³⁷ Ung vármegye 1846. november 13-ai közgyűlése, méltányolva Zala panaszát és osztva annak aggodalmait, ugyancsak a helytartótanácsához fordult feliratával, hogy a kormányzék hagyja tevékenykedni az olyan, felügyelete alatt álló társulatokat, melyeknek semmi politikai irányuk nincs.³⁸

Vas vármegye 1846. március 9-ei közgyűlése pártfogásába vette a zalai feliratot, sérelmezve, hogy miközben a kormányrendelet betiltotta az evangélikus tanintézetekben működő magyar nyelvű diáktársaságokat, ugyanazokban az iskolákban a „*tót nyelvű társulatok minden korlátok nélkül keletkeznek.*”³⁹ A vasi megyegyűlés, csatlakozva a zalai kezdeményezéshez, feliratban kérte az uralkodót, utasítsa kormányát a törvénytelen rendelet visszavonására. Feliratukban azzal érveltek, hogy „*minden nemzetnek egyik legfőbb s szentebb kötelessége nyelvének műveltségét terjeszteni, a tanulóifjúság pedig erre, különösen a legújabb kor igényei szerint, törvényeink szellemében is, még inkább köteleztetnék; de különösen ezen társulatok érdemeinek elismerésül köztudomás szerint meg kell vallanunk, hogy a hazának már több jeles és igen békés szellemű polgárokat képeztek.*”⁴⁰

Bars vármegye 1846. március 16-ai közgyűlésén a zalai körlevél „*rokon-szenvet gerjesztve, egyhangúlag elfogadtatott,*”⁴¹ és szintén pártolta a zalai indítványt Arad vármegye március 30-ai, Turóc megye ugyanazon napi és Torna márciusi közgyűlése is.⁴² Szatmár vármegye közgyűlése már március 2-án úgy döntött, hogy a Zala által kifogásolt kormányrendelet visszavonattatását kéri az uralkodótól,⁴³ és Győr megye ugyanezen a napon tartott közgyűlése szintén a zalai körlevelet támogató feliratot intézett a királyhoz, miután a fel-

³⁷ NU 1846. július 7. (311. sz.) 421.

³⁸ MNL ZML IV. 1. b. 1847:289. Ung vármegye Ungváron, 1846. november 13-án kelt, 1268. sz. átírata; PH 1846. november 20. (782. sz.) 338.

³⁹ PH 1846. március 26. (647. sz.) 206.

⁴⁰ MNL VaML IV. 1. a. 1846:650.; A felirat fogalmazványa ugyanott: IV. 1. b. 1846:650. (Innen az idézet.). A vasi iratok másolatáért Melega Miklósnak tartozom köszönettel!

⁴¹ BH 1846. április 2. (363. sz.) 216.

⁴² Aradról: PH 1846. április 10. (656. sz.) 244.; JK 1846. április 26. (33. sz.) 195. Turócról: BH 1846. április 21. (373. sz.) 264.; PH 1846. április 24. (663. sz.) 278. Tornáról: JK 1846. április 9. (28. sz.) 165.

⁴³ BH 1846. március 17. (354. sz.) 174.; PH 1846. március 15. (641. sz.) 178. Egy másik sajtótudósítás szerint Szatmár a helytartótanácsához intézendő feliratról döntött. (NU 1846. március 19. /250. sz./ 178.)

ügyelet alatt működő nyelvművelő társaságokat nem látták veszélyesnek, ami miatt azokat be kellene tiltani.⁴⁴ Gömör vármegye március 9-ei közgyűlése ugyancsak a Zala által kifogásolt kormányrendelet visszavonását kérő feliratot intézett az uralkodóhoz, mivel álláspontjuk szerint „*ama tilalmazás alól a nemzeti nyelvművelésre irányzott társulatok sem vétetvén ki, mert az mind törvényeink lelkével, mind a nevelés eszméjével, s a kor haladásra ébredt jellemével merőben ellenkezik.*”⁴⁵

Nyitra vármegye 1846. március 16-ai közgyűlésén a helyi ellenzék vezetője, Jeszenák János báró pártolni javasolta a zalai körlevelet, mert tapasztalata szerint a „felső vidéken” lakó, szlovák és német anyanyelvű evangélikus ifjak többnyire csak tanintézeteik nyelvművelő társaságaiban tanulhatják meg a magyar nyelvet, azon kívül pedig az 1791. évi 26. törvénycikk is garantálja az evangélikus iskolák függetlenségét. Miután előterjesztését többen támogatták, a nyitrai közgyűlés – hivatkozva arra, hogy az említett törvénycikk immár fél évszázados gyakorlat által helyeseltetett – feliratban kérte az uralkodót a kifogásolt kormányrendelet visszavonására.⁴⁶

Bereg vármegye március 16-ai közgyűlése, ugyancsak sérelmesnek ítélve a Zala által kifogásolt kormányrendeletet – mivel azzal a magyar nyelvművelő társaságokat is betiltották –, annak visszavonását kérte az uralkodóhoz intézett feliratában, és hasonló döntést hozott március végén Békés megye közgyűlése is.⁴⁷ Sopron vármegye április 20-ai közgyűlésén vita bontakozott ki arról, hogy a Zala megye által kifogásolt kormányrendelet általában véve is korlátozza, illetve sérti-e a polgárok egyesülési jogát. A soproni közgyűlés végül félretette az elvi megközelítést, és feltételezve azt, hogy a szóban forgó társulatok csupán a magyar nyelvet művelik, alapszabályaikat helybenhagyták és gondoskodtak a felügyeletükről,⁴⁸ az alábbi döntést hozta: „*A karok és rendek nemes Zala megyének ezen felszólításában az érintett kormányrendelet körül kifejtett nézeteit tökéletesen osztván, ezen nézetek szellemében a kérdéses rendeletnek visszavétele végett őfelségét egy alázatos felírásban megkérni határozták.*”⁴⁹

⁴⁴ MNL ZML IV. 1. b. 1846:1489. Győr vármegye Győrött, 1846. március 3-án kelt, 914. sz. átírata; PH 1846. március 17. (642. sz.) 184.; NU 1846. március 19. (250. sz.) 178.

⁴⁵ JK 1846. április 2. (26. sz.) 154.; PH 1846. április 7. (654. sz.) 236.

⁴⁶ PH 1846. április 5. (653. sz.) 232.; JK 1846. április 5. (27. sz.) 158–159.

⁴⁷ Beregről: PH 1846. április 3. (652. sz.) 228. Békésről: PH 1846. április 16. (658. sz.) 254.; JK 1846. április 16. (30. sz.) 177.

⁴⁸ BH 1846. május 14. (386. sz.) 323.

⁴⁹ MNL GYMS SL IV. 1. a. 1304/1846. (A határozat szövegét Dominkovits Péter bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is megköszönök!)

Ugocsa vármegye május 10-ei közgyűlésén hosszabb vita kerekedett a zalai körlevélről. Az ellenzék többsége sikertelennek vélvén a felírást, az országgyűlésen orvosolandó sérelmek közé kívánta iktatni a kifogásolt kormányrendeletet, mivel álláspontjuk szerint az iskolai társulatok eltiltása nemcsak a magyar nyelvről hozott törvények szellemével, hanem az evangélikusok nevelési szabadságát garantáló 1791. évi 26. törvénycikkkel is teljesen ellentézik. A konzervatívok ezzel szemben az uralkodó mindenre kiterjedő felügyeleti jogával próbálták védeni a kormány eljárását, és olyanok is akadtak, akik az 1832/36-os országgyűlésen szerzett tapasztalataikból kiindulva, veszedelmesnek állítottak minden ifjúsági társulatot. A szembenálló felek végül abban egyeztek meg, hogy Ugocsa mérsékelt hangvételű feliratban kéri az uralkodót az ügy rendezésére.⁵⁰

Komárom vármegye 1846. május 25-ei közgyűlése feliratban fordult az uralkodóhoz a zalai körlevélben kifogásolt tiltó rendelet visszavonása érdekében,⁵¹ és ugyanezen a napon hasonlóképpen döntött Liptó megye közgyűlése is, azzal indokolván a felirat szükségességét, hogy az *„ágostai vallásúak tanodái magyar cathedrátat nélkülözve, az oda járó ifjak, ha ily társulatok megszűnének, magyar nyelvbeli kiművelésök alkalmától egészen elűttenének.”*⁵² Bihar vármegye júniusi közgyűlése teljes egészében azonosult Zala körlevelével, és sérelemnek ítélve a nemzeti nyelv pallérozására, illetve terjesztésére szolgáló, a törvényeknek és rendeleteknek máskülönben megfelelő társulatok betiltását, feliratot intéztek az uralkodóhoz, hogy vonja vissza a *„magyar nyelv művelésére alakult iskolai társulatoknak saját oktatóik vezetése mellett és törvényes korlátok között, a nemzeti céllal összekötött, s csak üdvös eredményre vezethető működése ellen kiadott kormányi tiltó rendeletet.”*⁵³

Szabolcs vármegye 1846. június 27-ei közgyűlése, támogatva a zalai körlevelet, főleg abban látott törvényteleniséget, hogy a kormány kizárólagos jogot formál arra, miszerint a társulatok felett bíraskodjon, és hasznos vagy kártékony voltukról ítéletet hozzon.⁵⁴ Abaúj vármegye augusztus 24-ei közgyűlése, miután a Zala által pótlólag, április végén megküldött iratokból meggyőződött arról, hogy a zalai körlevélben kifogásolt kormányrendelet valóban

⁵⁰ PH 1846. május 26. (681. sz.) 358.; JK 1846. június 7. (45. sz.) 266.

⁵¹ PH 1846. május 31. (684. sz.) 371.; JK 1846. június 7. (45. sz.) 267.; NU 1846. június 9. (295. sz.) 358.

⁵² BH 1846. június 14. (403. sz.) 402.; PH 1846. június 11. (689. sz.) 396.

⁵³ JK 1846. július 2. (52. sz.) 310.

⁵⁴ PH 1846. július 17. (710. sz.) 38.; NU 1846. július 7. (311. sz.) 421.

betiltja a pusztán nyelvművelést végző diáktársaságokat is, felirattal fordult az uralkodóhoz, hogy úgy módosítsa az ominózus rendeletet, miszerint az *„csak az alkotmányos állást veszélyeztethető társulatokra terjeszkedvén ki, az ártatlan irányú, s csupán az ifjúság kiképzését eszközlő társulatok a tanintézeteknél megengedtesenek.”*⁵⁵ A Zala vármegye által 1846 tavaszán pótlólag megküldött iratok Trencsént is meggyőzték a kifogásolt kormányrendelet elleni tiltakozás jogosságáról, illetve arról, hogy a magyar nyelv művelésére alakított társaságokra is vonatkozhat a rendelet, ezért az október 5-ei trencsényi közgyűlés feliratot intézett az uralkodóhoz, melyben kérték, miszerint az *„egyedül és kizárólag a honi nyelv gyarapítására alakult, s minden más nézetektől ment társulatokat ezentúl is kegyelmesen megengedni kegyeskedjék.”*⁵⁶

Dacára annak, hogy – amint láttuk – Zala vármegye felhívása nyomán számos törvényhatóság intézett az ominózus kormányrendelet visszavonását, illetve az evangélikus tanintézetek magyar nyelvművelő társaságainak további engedélyezését kérő feliratokat az uralkodóhoz és a helytartótanácsához, az országos méretű tiltakozás nem érte el a remélt hatást. 1848 tavaszáig nem történtek meg a kért kormányzati intézkedések, és Zala sem kapott választ a feliratára.

Deák Ferenc időközben – 1847 februárjától – több fázisban is közreműködött az ellenzéki párt alapelveinek megállapításában, valamint a liberális oppozíció programjának kidolgozásában, illetve az „Ellenzéki Nyilatkozat” megfogalmazásában.⁵⁷ Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy a Deák által, 1845 novemberében sérelemnek minősített eset nemcsak az evangélikus Kossuth ellenzéki programtervezetébe, hanem az Ellenzéki Nyilatkozat Deák által véglegesített szövegébe is bekerült, az alábbi módon: *„Az 1844:2. törvénycikkely azon rendelete, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar nyelv legyen, teljesen végrehajtva maiglan sincs; sőt a köziskolákban magyar nyelvművelő társulatok, ámbár az iskolai előjáróságok közvetlen felügyelése által minden elfajulás ellen biztosítva voltak, kormányi rendelet által végképp eltiltattak.”*⁵⁸

E kérdést 1847 őszén nemzeti sérelemként vették fel Zala vármegye országgyűlési követutasításai közé, és előírták a megye október 4-én megválasztott követei számára, hogy e sérelmet igyekezzenek orvosolni az elkövetkező

⁵⁵ MNL ZML IV. 1. b. 1846:3639. Abaúj vármegye Kassán, 1846. augusztus 24-én kelt átírata.

⁵⁶ BH 1846. november 6. (486. sz.) 302.; JK 1846. november 12. (90. sz.) 537.

⁵⁷ MOLNÁR 1998/1. 15–24.; MOLNÁR 1998/2. 5–14.

⁵⁸ DEÁK 2001. I. köt. 482. Vö. KLÖM XI. 147.

pozsonyi országgyűlésen. A zalai követek alaputasítása három szempontból is törvénytelennek minősítette a helytartótanács rendeletét: 1) miatta nem érvényesülhet teljesen a törvénynek azon rendelkezése, hogy minden tanintézetben a magyar legyen a közoktatás nyelve, 2) az intézkedés gátolja az anyanyelvet a törvény engedelmeivel terjesztetni kívánó társulatok működését, 3) a helytartótanács pedig a törvények értelmén túl bocsátkozik az evangélikus tanintézetek belső ügyeibe.⁵⁹

Források és szakirodalom

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A 45. Eln. ir. – A 45. Magyar kancelláriai levéltár. Magyar királyi kancellária. Acta Praesidialia

A 105. Inf. prot. – A 105. Magyar kancelláriai levéltár. Informationsprotocolle der Ungarisch-Siebenbürgischen Sektion

MNL KEML – Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára

IV. 1. b. – Esztergom vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

MNL GYMS SL – Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára

IV. 1. a. – Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

MNL VaML – Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára

IV. 1. a. – Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

IV. 1. b. – Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

MNL VeML – Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

IV. 1. a. – Veszprém vármegye nemesi közgyűlési iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

V. 1. b. – Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

⁵⁹ MOLNÁR 2003. 230. Vö. PH 1847. október 17. (968. sz.) 253. Heves vármegye 1847. október 18-ai közgyűlése szintén a követutasítások közé iktatta, hogy „a tanuló ifjak magyar nyelvmívelő társulatának eltiltása, mint sérelem, orvosoltassék”: PH 1847. november 2. (977. sz.) 289.

MNL ZML – Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

IV. 1. a. – Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek

IV. 1. b. – Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

BH – Budapesti Híradó

JK – Jelenkor

NU – Nemzeti Ujság

PH – Pesti Hirlap

VU – Vasárnapi Ujság

DEÁK 2001. I. köt. – Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek I. 1825–1849.* (Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Molnár András) Bp., 2001.

KLÖM XI. – *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.* (Kossuth Lajos Összes Munkái XI.) (Sajtó alá rend. Barta István) Bp., 1951.

MOLNÁR 2003. – „*Tekintetes Karok és Rendek!*” *Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1848. Válogatott dokumentumok.* (Zalai Gyűjtemény 56.) (Sajtó alá rend. Molnár András) Zalaegerszeg, 2003.

A Zalai Evang. Egyházmegye 1909. – A Zalai ág. hitvall. Evang. Egyházmegye multja és az egyházmegyei gyülekezetek története. Tapolca, 1909.

ARATÓ 1960. II. köt. – Arató Endre: *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840–1848.* II. kötet. Bp., 1960.

FERENCZI 1904. II. köt. – Ferenczi Zoltán: *Deák élete.* Bp., 1904. II. kötet

KIS 1845. – *Kis János superintendens emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Első közlemény.* Sopronban, 1845.

P. MIKLÓS 2014. – P. Miklós Tamás: „*Vidékünk nestora*”: *Mezriczky Péter (1799–1884). Egy kővágóörsi nemes rendhagyó életrajza.* In: Villa Filip 2014. (24. sz.) 8–11.

MOLNÁR 1994. – Molnár András: *Zala megye politikai viszonyai az 1840-es évek második felében. Festetics Leó főispáni helyettes jelentései és emlékirata.* In: *Zalai történeti tanulmányok 1994.* (Zalai Gyűjtemény 35.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994. 93–181.

MOLNÁR 1998/1. – Molnár András: *Deák Ferenc és az Ellenzéki Nyilatkozat.* In: *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Tudományos emlékülés.* (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1998. 15–24.

- MOLNÁR 1998/2. – Molnár András: *Deák Ferenc a forradalom előtt*. In: *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. (Zalai Gyűjtemény 43.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1998. 5–20.
- MOLNÁR 2009. – Molnár András: *A zalai nemesség politikai erőviszonyai 1847-ben. Kováts László kimutatása Széchenyi István gróf számára*. In: *Zalai történeti tanulmányok 2009*. (Zalai Gyűjtemény 67.) (Szerk. Paksy Zoltán) Zalaegerszeg, 2009. 131–158.
- PÁLMÁNY 2011. 1. köt. – Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848*. Bp., 2011. 1. kötet
- SZINNYEI 1902. VIII. köt. – Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. VIII. kötet. Bp., 1902.

B. Stenge Csaba**Kutatóút Irakban, 2017. szeptember 15–19.**

Irakban, és a hasonló helyzetben lévő külföldi válságövezetekben nem jellemző a magyar közgyűjteményi szakemberek jelenléte. Már csak a téma és a helyszín unikális mivolta miatt is talán sokakat érdekelhetnek az itt szerzett kutatói tapasztalatok.

Az előzményekről

A Levéltári Szemle 2016. évi 2. számában már bővebben beszámolt¹ az ICARUS nemzetközi levéltári szervezet 16. találkozójáról, amely 2015. november 23–25. között az ausztriai Sankt Pöltenben zajlott. E tanácskozás fókuszában a közel-keleti tragikus események, Irak és Szíria épített és írott örökségét érintő veszélyek álltak. A második nap fő előadója egy iraki káld Domonkos-rendi szerzetes, Michael Najeeb atya volt, aki a moszuli káld katolikus levéltár és könyvtár iratainak 2014 nyári megmentéséről beszélt. Moszult 2014 júniusában foglalta el az „Iszlám Állam”, Bagdedát (Karakus)² pedig 2014 augusztusában. Michael Najeeb immár több mint két és fél évtizede úttörő munkát végez az ősi iraki keresztény kéziratok digitalizálásával kapcsolatban az általa vezetett „Centre Numérique des Manuscrits Orientaux” (CNMO, – „Közel-Keleti Kéziratok Digitalizáló Központja”) keretein belül.³

Najeeb atya előadása után a hallgatóságból többünknek a segítségadás igénye és lehetősége jutott eszébe. Ezért az ICARUS megalakította a „Chaldean Heritage Work Group”-ot (CHWG, – „Káld Örökség Munkacsoport”), hogy a jövőben támogassa a Michael Najeeb által vezetett CNMO iraki munkáját.

¹ Lásd erről B. STENGE 2016. A nemzetközi találkozó részletes programja online elérhető itt: <http://documents.icar-us.eu/documents/2015/07/timeschedule-icar-us-meeting-16.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 10. 12.)

² Bagdeda (Baghdada, Bakhdida, illetve török eredetű nevén, angol írásmóddal Qaraqosh) a Ninivei-fennsík legfontosabb káld keresztény városa, Moszultól mintegy 30 km-re délkeletre.

³ Michael Najeeb atya személyéről, munkásságáról lásd részleteiben NAJEEB–GUBERT 2017, valamint WEIDINGER 2016. Az *Insights* 2016/1. száma online elérhető itt: <http://documents.icar-us.eu/documents/2016/06/insights-012016.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 10. 12.)

A támogatás három fő témacsoportra koncentrál:

- eszköztámogatás digitalizáláshoz és fizikai tároláshoz;
- restaurálással kapcsolatos képzés a projektben tevékenykedő iraki munkatársak számára;
- a digitalizált adatok tárolásával és on-line elérhetővé tételével kapcsolatos segítségnyújtás.

A CHWG-nek magam is alapító tagja lettem, és Najeeb atyával is igyekeztem ekkortól az interneten keresztül többé-kevésbé folyamatosan tartani a kapcsolatot.

Nagyon fontos, azonnali fejlemény volt, hogy a Quidenus Technologies⁴ jelen lévő képviselője nagylelkűen felajánlotta egy könyvszkennert a CNMO számára.

Ezen események hatására alakult meg hamarosan Patricia Engel⁵ vezetésével a „Conservators Without Frontiers” („Restaurátorok Határok Nélkül”) nevű szervezet is, amely ekkortól szintén részt vesz a CHWG munkájában.

Az ICARUS elnöke, Thomas Aigner kérésére az AUGIAS-Data egy nyilvántartó szoftver licencet adományozott a CNMO részére. (Az ezzel kapcsolatos képzést, szakmai tanácsadást Najeeb atya Thomas Aignertől kapta a későbbiekben, Skype-on keresztül).

A 2016-os év legfontosabb eredménye az volt, hogy november 28. és december 4. között Nikolas Sarris,⁶ a Görög Nemzeti Könyvtár (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος) rutinos papírrestaurátora – aki a Közel-Kelet térségéből is számos értékes tapasztalattal bírt már – Erbilbe érkezett. Nikolas Sarris a restauratori segítség mellett állományvédelmi tanácsokat is adott Najeeb atya stábjának, valamint segített a Quidenus szkennerek használatba vétele kapcsán felmerült kérdések megválaszolásában

Mivel 2016 őszén sikerült felszabadítani a Ninivei-fennsík keresztény településeit az „Iszlám Állam” uralma alól, a mutatkozó lehetőséget kihasználva

⁴ Az osztrák Quidenus Technologies a V-alakú robotizált könyvszkennerek piacán vezető szerepet tölt be. A cégről és termékeiről lásd bővebben: <http://quidenus.com/> (Letöltés ideje: 2017. 10. 12.)

⁵ A rendkívül nagy könyv- és papírrestauratori tapasztalatokkal bíró Dr. hab. Patricia Engelről lásd bővebben (itt a CV-je is elérhető): <https://www.donau-uni.ac.at/en/universitaet/whois/20981/index.php> (Letöltés ideje: 2017. 10. 14.)

⁶ Dr. Nikolas Sarrisról lásd bővebben a LinkedIn profilját: <https://www.linkedin.com/in/nikolas-sarris-28673439/> (Letöltés ideje: 2017. 10. 14.)

Nikolas Sarris elkíserte Najeeb atyát a Bagdeda (Karakus) térségében lévő káld katolikus templomokba, kolostorokba, ahol az „Iszlám Állam” megszállását túlélő iratokat igyekeztek összegyűjteni.⁷ (1. kép)

A saját kutatóút

A kutatóút, amelyen részt vettem, eredetileg 2017 májusában négy fővel valósult volna meg.

A létszám – különböző okokból, egyéb elfoglaltságok miatt – olvadni kezdett, az indulás ideje is későbbre halasztódott, végül egyedül maradtam a szeptember 15–19. között megvalósult utazásra. (A szeptember 25-ei kurd függetlenségi népszavazás megjósolhatatlan következményeiből adódó problémákat szerettem volna elkerülni. Ennek a referendumnak többek között az is a következménye lett, hogy az iraki kormány azonnal blokád alá helyezte a kurd autonóm területet, és ezt követően az Erbilbe tartó nemzetközi repülőjáratokat is törölték. Októberben fegyveres összecsapások is zajlottak a kormányerők és a kurdok között Kirkuk térségében, sőt a Ninivei-fennsíkon is, amelyről még szó lesz).

Szeptember 15-én, pénteken délelőtt Bécsből indultam az Austrian Airlines közvetlen járatával Erbilbe. Bécsben még talákoztam Thomas Aignerrel, az ICARUS elnökével, akivel még egyszer áttekintettük a fontosabb teendőket, és a várható eseményeket. A főbb teendők a következők voltak: a CNMO állományának felmérése, az állományvédelmi eszköz és egyéb szükségletek felmérése a lehetséges segítségnyújtási lehetőségek hozzárendelésével, valamint természetesen a CHWG és a CNMO közötti kapcsolatok ápolása, elmélyítése. Egy ilyen konfliktusokkal terhelt térségben maga a fizikai jelenlét is rendkívül fontos, ezáltal a CNMO, illetve a helyi káld katolikus közösség közvetlenül is látja a támogatást, és érzi, hogy a kapcsolat fontos a másik félnek is.

Szeptember 16-án kora délelőtt látogattam meg először Najeeb atyát a hotel közelében fekvő házában. Ankawa a közelmúltig különálló kis falu volt, az utóbbi szűk egy évtizedben kezdett intenzíven kiépülni, sajnos a keresztényüldözés egyik következményeként, mivel az egyéb iraki területekről oda menekült keresztény közösségek lakják. A lakók létszáma különösen 2014-et követően nőtt meg (bár az utóbbi egy évben némileg csökkenésnek indult,

---

⁷ A CHWG első évének munkájáról, Nikolas Sarris iraki útjáról lásd még Ism. 2017.

ahogy folyamatosan települnek vissza a keresztények a Ninivei-fennsíkra). Ottani szállásom, az Ankawa Palace Hotel 2009-ben nyílt – ez volt az első szálloda Ankawában. Az iratoknak helyet adó épület – Najeeb atya háza – is új építésűnek számít, a korából adódó esetleges problémák nélkül.

Öt-hat fő dolgozik állandóan a digitalizáló, állományvédelmi munkálatokon, zömében fiatalok (részben egyetemi hallgatók). A munkatársak összetétele lassan, de folyamatosan változik, mivel a keresztény családok részéről folyamatos a visszaköltözés az „Iszlám Állam” megszállása alól 2016 végén felszabadított területekre. Sajnálatos, de a körülmények ismeretében teljesen érthető, jelenleg is tartó folyamat a keresztények folyamatos elvándorlása is a térségből, de ez az Erbilben élőket nagyon csekély mértékben érinti; az oda menekültek szinte mind szeretnének visszatérni szülőföldjükre. (2. kép)

A projektben dolgozó munkatársak ugyan vállalnák az önkéntes munkavégzést is, de Najeeb atya – nagyon helyesen – ezt nem várja el tőlük, mivel nagyon is tisztában van a menekült családok rossz anyagi helyzetével, így adományokból származó keretből biztosítja a munkatársak fizetését. E területen is adódott tehát alkalom a segítségnyújtásra, hiszen kiderült, hogy 2018-ra a munkatársak többségének jövedelméhez nem volt még forrás. Az ezzel kapcsolatos gyűjtés is megindult (a CHWG-n keresztül Európában, illetve a tengerentúli kapcsolatok segítségével az Egyesült Államokban).

A digitalizálás és feldolgozás, rendszerezés a földszinti helyiségekben zajlik, míg a CNMO gyűjteménye első emeleti, ablak nélküli raktárhelyiségekben van elhelyezve. A földszinti lakó- és munkaszobák légkondicionáltak, az emeleti helyiségekben csak mennyezeti ventilátor van. Az emeleti raktárak egyikének a mi viszonyainkhoz képest meglehetősen extrém hőmérsékleti és relatív légnedvességi adatairól a 3. és 4. kép tanúskodik.

Első lépésben igyekeztem felmérni a Najeeb atya által megmentett gyűjtemény összetételét, ez ugyanis nem csupán kéziratokat és könyveket tartalmaz, bár természetesen ez a domináns része, és a legfontosabb, legértékesebb szegmens. A könyveket tekintve megállapítható, hogy akár ezer évesnél idősebb, kézzel írt kódexek és nyomtatott kötetek is megtalálhatóak benne, zömében arámi, részben arab és francia nyelven. A gyűjtemény egyik különösen értékes része a fotóanyag. A CNMO gyűjteménye mintegy 10 000 darab, részben albumokba rendezett, 19. századi és 20. század eleji fotót is tartalmaz. Feltehetően ez a legnagyobb 19. századi és 20. század eleji fotógyűjtemény Irakban, amely túlélte az ország viharos 20–21. századi történelmét. Mivel nemcsak a Moszul térségében élő keresztény közösségről, de muszlimokról és jezidikről

készült képeket is őriz, így ez Észak-Irak komplex történetének egy nagyon fontos, megőrzött szeletét jelenti egyben. Természetesen a CNMO több ezer fényképet őriz a helyi keresztény közösség életével kapcsolatban a 20. század közepéről és végéről is. A CNMO által megőrzött iratanyag részét képezi néhány térkép is.

A gyűjtemény nemcsak iratokat, de tárgyakat is tartalmaz: iraki keresztény ereklyéket, de a 19. század végén a Domonkos-rend által Irakban alapított és fenntartott iskola egyes oktatással kapcsolatos tárgyait is. Najeeb atya gyűjtött az „Iszlám Állam” által 2014–2016 között megszállt területeken lévő templomokból, kolostorokból terroristák által súlyosan megrongált, illetve megszejtetett kegytárgyakat is egy eljövendő bagdedai múzeum számára, amely a helyi keresztényüldözést mutatná be. E nagyon fontos és jó ötlet megvalósulásához a CHWG is hozzá tud járulni a múzeum kialakításával, berendezésével kapcsolatos kurátori segítséggel, tapasztalatokkal.

A további segítségnyújtás keretében a projekthez szükséges állományvédelmi eszközök listája is elkészült, amelyet Najeeb atya egy francia (SECAN) katalógus segítségével választott ki. Ezen eszközöket a CHWG Európában vásárolja meg, és küldi Erbilbe. A helyi hivatalnokok akadékoskodását, és az esetlegesen ebből következő felesleges extra költségek fizetését – a térségben hatalmas a korrupció – úgy lehet legegyszerűbben elkerülni, ha a küldeményt az erbili magyar főkonzulátus címére küldik. (Dr. Vezekényi Csaba főkonzul úr mindenben nagyon segítőkész volt, ehhez is hozzájárult.) Najeeb atya korábbi európai tapasztalatairól faggatózva világossá vált az is, hogy fontos és hasznos, könnyen megoldható szelete lehet a segítségnyújtásnak az is, ha európai jogászokkal egyeztetve, felhasználói szerződésminták elkészítését is támogatja a CHWG. Sajnos voltak már korábban komoly visszaélések egyes európai közgyűjtemények oldaláról a CNMO anyagainak felhasználásával kapcsolatban. A további hasonló esetek megakadályozására hasznos segítség lenne e szerződésminták kialakítása és használata.

Szeptember 18-án az eredeti terv szerint Bagdedába utaztam volna. Célom az volt, hogy megnézzem, milyen fázisban van az újjáépítés, milyen állapotban vannak azok az épületek, amelyekbe a CNMO gyűjteménye kerülne majd a jövőben. Erbilbe az Európai Unió állampolgárai vízummentesen léphetnek be és tartózkodhatnak a kurd autonóm területen 30 napig. Iraki kormánykézen lévő területre való belépéshez azonban vízum is kell az EU állampolgárainak, illetve ezt kiegészítendő bizonyos egészségügyi iratokra is szükség van. Ezek beszerzésének komplikáltsága és időigényessége miatt iraki vízummal

jómagam nem rendelkeztem, Bagdeda viszont már iraki kormánycsapatok által ellenőrzött területen van. Amikor Nikolas Sarris járt ott, akkor a frissen visszafoglalt területen ez még nem volt probléma és „ügy”, azóta azonban a katonai ellenőrzőpontok hálózata teljesen kiépült a térségben. Bár a helyi keresztényekkel együtt utazva feltehetően át lehet jutni ellenőrzőpontokon, de természetesen nem akartam a helyi törvényekbe ütköző módon, vízum nélkül kísérletezni a Bagdedába történő utazással. (Az illegális határátlépés büntetése 5 napig terjedő elzárás és kiutasítás lehet.)

E körülmények miatt a felkeresendő területet inkább a Ninivei-fennsík északi részére változtattam, mivel az újjáépítéssel kapcsolatos szituáció itt is hasonló, mint Bagdedában. A térségben Alkús (Alqosh), Telszkúf (Teskopa, Tel Eskof) és Batnaja (Batnaya) településeket kerestem fel. E térség egyébként hivatalosan szintén kívül esik a kurd autonóm területen, de – ekkor még – kurd katonai erők (Pesmerga) megszállása alatt állt. Gyakorlatilag a kurdok önhatalmúlag kiterjesztették ebbe az irányba autonóm területüket,⁸ legalábbis ideiglenesen, mivel 2017 októberében a térséget visszafoglalta tőlük az iraki kormányhaderő, és eközben Telszkúfnál fegyveres összecsapások is zajlottak a kurdok és az iraki kormánycsapatok között. Az erbili magyar főkonzulátus támogató levelével, valamint a helyi káld közösség hathatós támogatásával mindenesetre a látogatás számomra ebbe a térségbe – legális keretek között – lehetővé vált szeptember 18-án. Egy fiatal káld iraki mérnökkel ketten mentünk el az útra egy terepjáróval. A legészakibb település Alkús, a püspöki székhely elkerülte az „Iszlám Állam” pusztítását. Az ettől délebbre fekvő Telszkúf viszont néhány hétre a szélsőségesek kezébe került, akik később is betörték egyszer a település déli részére, de másodszor már nem tudták elfoglalni. Ide a lakosság részben visszatért, az újjáépítés jelenleg is zajlik (a legfontosabb Szent György – Mar Georgis – templom újjáépítése 2017 decemberében fejeződött be, az Aid to the Church in Need keresztény segélyszervezet támogatásával). Telszkúf magyar szempontból azért különösen érdekes, mert lakóházai egy részének felújítását a magyar kormány a közel-keleti térségben élő üldöztetést szenvedő keresztények támogatásáról szóló 1162/2017.(III.27.) Korm. határozat 2/a pontja alapján egy 2 millió eurós (580 millió forint) támogatással segíti; ez a munka jelenleg is zajlik.⁹

⁸ Bár a térség ekkor a kurd haderő (Pesmerga) ellenőrzése alatt állt, Alkúsban meglepve láttam, hogy a város rendvédelmi feladatait az iraki kormányhoz tartozó rendőri erők látták el.

⁹ MK 2017.

A legdélebbi, Moszultól mintegy 18–20 kilométerre északra fekvő Batnaja közel két és fél évig volt az „Iszlám Állam” megszállása alatt. A települést rendkívül súlyos infrastrukturális károk érték, az újjáépítés még nem indult meg, jelenleg gyakorlatilag lakatlan (eddig csak néhány házban részleges romeltakarításra került sor itt). Batnajában több tucat képet készítettem az épületek falain az „Iszlám Állam” radikálisai által hátrahagyott üzenetekről. (5. kép) Talán a tragikus, bizarr és tanulságos jelzőkkel lehet leginkább leírni ezeket az üzeneteket, amelyek gyakorlatilag Irak legújabb írott örökségének egy sajátos szeletét képezik és melyek bizonyára nem sokáig fognak fennmaradni, dokumentálásuk ezért is fontos.

Az út a CHWG számára feltétlenül nagyon hasznos, hiszen a CNMO munkájának jövőbeli segítése érdekében sikerült információinkat bővíteni az ott zajló munkáról, emellett természetesen számomra is rendkívül tanulságos volt. Az ICARUS a CHWG-n keresztül remélhetőleg a jövőben is hatékonyan és eredményesen fogja tudni támogatni a CNMO munkáját.

Felhasznált irodalom

- B. STENGE 2016. – B. Stenge Csaba: Beszámoló az ICARUS 16. nemzetközi találkozójáról: Sankt Pölten, 2015. november 23–25. In: *Levéltári Szemle* 2016/2. 80–81.
- ISM. 2017. – Rescue of cultural heritage in the Middle East II. In: *Insights* 2017/1. 10–13.
- MK 2017. – *Magyar Közlöny* 2017/44. szám, 4105.
- NAJEEB–GUBERT 2017. – Michael Najeeb avec Romain Gubert: *Sauver les livres et les hommes*. Párizs, Grasset, 2017. 180
- WEIDINGER 2016. – Dagmar Weidinger interview with Father Michael Najeeb: We cannot save the tree without its roots. In: *Insights* 2016/1. 20–21.

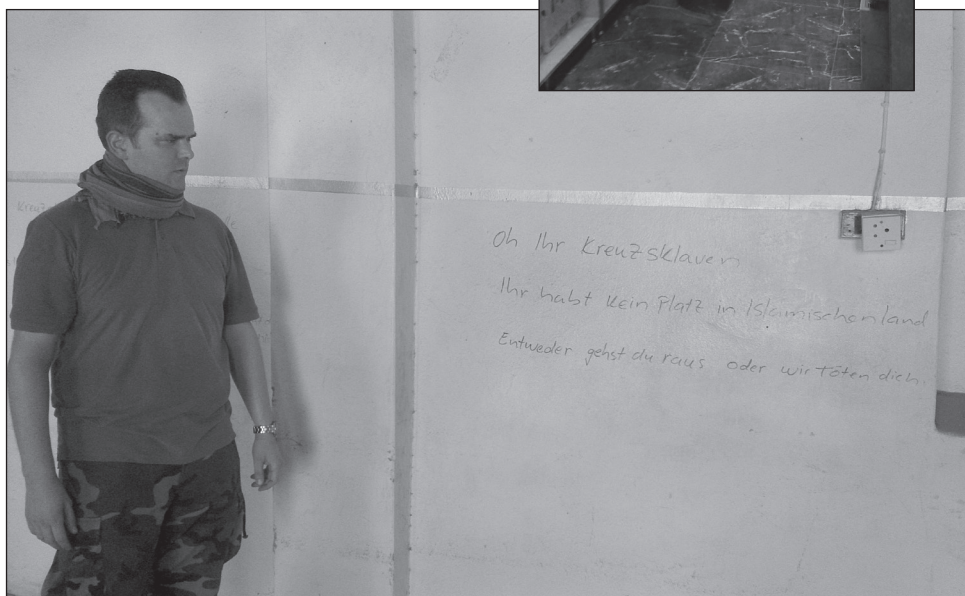
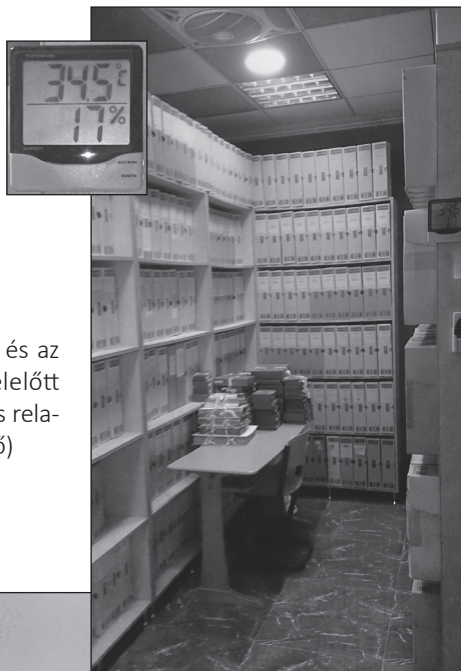

1. Nikolas Sarris 2016. december 3-án Bagdeda Nakortaja kolostorában, az előző napi esőtől még nedves kéziratmaradványok mentése közben. Az itt megsemmisült, illetve súlyosan sérült kéziratokat korábban Najeeb atya szerencsére már digitalizálta. (Sarris)

2. A CNMO két munkatársa könyvek digitalizálásán dolgozik. (szerző)

- 3-4.** Az egyik emeleti raktárhelyiség, és az itt 2017. szeptember 16-án délelőtt 11:30 körül mért hőmérsékleti és relatív légnedvességi adatok. (szerző)

- 5.** A szerző Batnájában, Mar Kirjámosz káld katolikus templomban 2017. szeptember 18-án egy dzsihádisták által hátrahagyott német nyelvű felirat mellett. (Feltehetően muszlim bevándorlók Németországban felnőtt gyermeke hagyta hátra, aki arabul írni már nem tud, de a vallását megtartotta, és radikalizálódva ezért csatlakozott az „Iszlám Államhoz”.) A szöveg jelentése: „*Ő kereszt rabszolgái. Nincs helyetek iszlám földön. Vagy elmentek, vagy megölünk benneteket.*” (A Szerző)

Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből

A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) szavazásán Az **Év Kutatóhelye** címet 2017-ben az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára nyerte el „a családtörténeti kutatások érdekében végzett szakszerű és áldozatos munkájáért”. Az Egyesület a külföldi kutatóhelyek közül az Oross András vezette Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltséget, az internetes szolgáltatások közül pedig az Országgyűlési Könyvtár által működtetett, Budapest Főváros Levéltára és az Arcanum Adatbázis Kft. közreműködésével létrehozott Hungaricana levéltári portált díjazta.

Idén márc. 14–16. között került sor az ICARUS nemzetközi levéltári szervezet rendezésében az immáron negyedik Horvátországi **ICARUS Napok** lebonyolítására. A program részét képező konferenciát ebben az esztendőben *Európai Levéltári Tájékp: Új horizontok felé törni* címmel hirdették meg. A rendezvényen a *Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár* munkatársai is képviseltették magukat, ahol digitalizálási tevékenységüket mutatták be.

Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb szerepet kapott a levéltárakban az őrzésükben álló iratanyag digitalizálásának feladata. Ezt a munkát az esetek zömében kiegészítette az online elérhetőség biztosításának igénye is. Az elmúlt esztendőkből egyre több nyilvános magánlevéltár is csatlakozott azok köréhez, akik rendelkeznek ilyen jellegű szolgáltatással. Március 19-én a **Pécsi Egyházmegyei Levéltár** is megindította **E-archivum** szolgáltatását, amely azóta két ütemben tovább bővült. Jelenleg mintegy 150 plébánia anyakönyvi állománya érhető el a felületen keresztül a kutatni vágyók számára. A feltöltött anyagok nem korlátozódnak csupán anyakönyvekre, hiszen a felületen megtekinthetőek protocollumok, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, egykorú segédletek is.

Márciusban jelent meg **Budapest Főváros Levéltára** legújabb kiadványa *A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között* címmel, amelyet az intézmény főosztályvezetője, Rácz Attila jegyez. Kutatásai fókuszában a fővárosi hatalmi elit beszerzése és kilépése, képzettsége, mobilitása áll. A rendelkezésre álló forrásokból kinyerhető információk alapján a pártvezetőket magán-

emberekként is igyekszik bemutatni a szerző. A fővárosi hatalmi elit tagjainak vizsgálata azért is rendkívül fontos, mivel egyrészt közvetve vagy közvetlenül az ország fővárosának társadalmi, gazdasági, kulturális életét irányították, másrészt az MSZMP KB és az MSZMP PB tagjai is jelentős részben közülük verbuválódtak.

A tavasz folyamán két jelentős megállapodást is kötött az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Március 27-én a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat vezetőjével, Kovács József altábornaggyal találkozott Cseh Gergő Bendegúz főigazgató. A felek megállapodást írtak alá, amelynek értelmében az **Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára** látja el a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat ÁSZTLtv.¹ szerint átadásra kerülő, maradandó értékű dokumentumai szakszerű tárolásának és megőrzésének feladatát. A két szerv közötti szakmai együttműködés megerősítése a továbbiakban is biztosítja az elmúlt rendszer katonai elhárító és hírszerző tevékenységének megismerését a jelen és a jövő kutatói számára. Május végén Vlagyimir Petrovics Taraszov, az Orosz Állami Katonai Levéltár vezetője járt Budapesten, hogy megkössék a két intézmény közötti együttműködési megállapodást. Ennek köszönhetően kerülhet sor a szovjet katonai és állambiztonsági egységek magyarországi tevékenységére vonatkozó források feltárására és jegyzékbe foglalására az Orosz Állami Katonai Levéltárban.

Az MNL és a **Nemzeti Emlékezet Bizottsága** együttműködésében 2017 során két angol nyelvű kötet is kiadásra került, melyeket közösen mutattak be április 4-én. Az első kötet, amelyet Majtényi György, Mikó Zsuzsanna és Szabó Csaba szerkesztettek, a *Spies, Lives and Eras – The Story of Erica Glaser Wallach and Noel H. Field* címet viseli. A kötet Noel H. Field, amerikai kommunista kém, és nevelt lánya, Erica Glaser Wallach, egykori Gulag-fogoly sorsának dokumentumaiból közöl válogatást. A dokumentumok érzékeltetik az egyik oldalon az elkötelezett kommunista életútját, saját személyisége feláldozásának mozzanatait, míg a másik oldalon a kommunista ideológiával szakító asszony történetét. Az egymást sok ponton keresztező szövegekből a hidegháború személyes sorsokra építő olvasata rajzolódik ki. A második kötetet *Gulag-Gupvi – The Soviet Captivity in Europe* címmel Kiss Réka és

¹ ÁSZTLtv.: az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény

Simon István szerkesztette. Még 2015 novemberében rendeztek Budapesten nemzetközi konferenciát, amelyen az összesen 10 országból érkezett előadók átfogó képet nyújtottak a szovjet megszállás alá került kelet- és közép-európai országok lakosainak deportálásáról. Feltárták azokat az okokat és tényezőket, amelyek a deportálásokhoz vezettek, s a téma kutatói részletesen bemutatták azokat a körülményeket, amelyek között a deportáltak fogságuk idején, majd szabadulásukat követően éltek. A konferencián elhangzott előadások írott változatait tartalmazza a fenti kötet.

Reformáció 500+1. A protestantizmus Békés megyei története címmel nyílt kiállítás április 6-án az MNL Békés Megyei Levéltára központi épületében, Gyulán. A tárlat, amely a protestáns felekezetek fél évezredes működésének kulcsmozzanatait mutatja be a térségben, a reformáció emlékévként levéltári programsorozataihoz kapcsolódva, széles összefogás keretében, a levéltár mellett a megye múzeumainak és számos protestáns egyházközségének a közreműködésével születhetett meg. A kiállítás két részből tevődik össze. A folyosói kiállítótérben mintegy nyolcvan színes tablón keresztül ismerkedhet meg a látogató a protestantizmus Békés megyei történetének fontosabb eseményeivel, valamint a térség jelentősebb protestáns gyülekezeteivel és templomaival, a meghatározó személyiségek életútjával és a protestáns művelődés kiemelkedő helyi eseményeivel és intézményeivel. A tárlat második felében nyertek elhelyezést mindazok a tárgyi emlékek, amelyek a tablók ismertető anyagát még kézzelfoghatóbbá teszik és testközelbe hozzák. A kiállítás 2018 karácsonyáig tekinthető meg.

2018. április 17-én került sor a SI–HU Interreg pályázati támogatással megvalósuló *e-documenta Pannonica* címet viselő projekt nyilvános bemutatására Muraszombaton. A résztvevő partnerintézmények képviselői arról számoltak be, hogy milyen elképzelésekkel és célkitűzésekkel vágtak bele a közös munkába. Az MNL Vas Megyei Levéltára részéről Kóta Péter mutatta be azt az ambiciózus dokumentum-digitalizálási programot, amely a projekt eredményeképpen megkönnyíti majd a térség, illetve az érintett 124 település helytörténetének kutatását. A kitűzött célok megvalósítása érdekében április 18-án megvalósult az első jelentősebb, nagy értékű beruházás, amelyet az év folyamán további eszközbeszerzések követhetnek majd. Ezeknek köszönhetően az MNL Vas Megyei Levéltárában az ország egyik legjobb felszereltségű vidéki iratdigitalizáló műhelye jöhet létre.

A Fővárosi Közgyűlés 2018. április 25-én tartott ülésén újabb öt évre választotta meg Kenyeres Istvánt **Budapest Főváros Levéltára** főigazgatójának. Főigazgatói posztra benyújtott pályázatában összefoglalta Budapest Főváros Levéltára öt évre szóló szakmai fejlesztési koncepcióját, valamint az intézmény szervezeti működtetésére, humánerőforrás gazdálkodására és intézményi gazdálkodására vonatkozó programját. A koncepció meghatározó vezérfonala az a 21. századi modern levéltári szemlélet, miszerint a levéltár egy nyitott, szolgáltató intézmény, amely igyekszik – lehetőleg minél több területen – az állampolgárok hasznára lenni. Elképzelései között kiemelt hangsúlyt kap a levéltár digitalizálási stratégiája, ezen belül a nemzetközileg is jelentős elismerést szerzett *Budapest Időgép* internetes alkalmazás továbbfejlesztési terve. A koncepció aláhúzza a nemzetközi kapcsolatok fontosságát, amely biztosítja Budapest Főváros Levéltára pozicionálását az európai levéltári struktúrában. A koncepció fontos részét képezi azoknak az új lehetőségeknek és módszereknek a felvázolása, amelyekkel egyre szélesebb rétegek érhetőek el és kapcsolhatóak be a levéltári tevékenységekbe.

A **Magyar Nemzeti Levéltár** és a Libri Kiadó közös kiadásában jelent meg áprilisban a Kunt Gergely, L. Balogh Béni és Schmidt Anikó által szerkesztett *Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, levelek* című kiadvány. A kötet korabeli naplók, visszaemlékezések és más személyes jellegű, többségükben eddig kiadatlan történelmi forrásokon keresztül mutatja be az I. világháború befejezését követő néhány esztendő időszak hatásait. A kötet legnagyobb érdeme, hogy egy alulnézeti vetületet kínál, ami újdonságnak számít a Trianonnal foglalkozó kutatások kapcsán. A források válogatásánál a szerzők odafigyeltek arra, hogy megvalósuljon a megfelelő társadalmi és földrajzi keresztmetszet, és bemutassák egy-két példán keresztül a nemzetiségiek véleményét is.

A Nemzetközi Könyvfesztivál keretében mutatták be a *Honukban otthontalanok – Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből* című könyvet, amelyet Gyarmati György és Palasik Mária szerkesztett. A kötetben olvasható írások többsége nem a politikai indíttatású tisztogatást, illetve annak végrehajtását idézi fel, hanem csoportos és egyéni sorsmetszeteket elevenít meg mikrotörténeti illetve társadalomtörténeti megközelítésben. A kiszolgáltatottság és gúzsba-kötöttség nyomasztó terroruralma közepette kezdett életre kelni a közhatalmi szempontok szerint megbélyegzettek és

kiközösítettek társadalmi együttműködési rendszere. Erről a világról adnak tudósítást a kötetben található tanulmányok.

A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára évek óta komoly szakmai kapcsolatokat ápol a Besztercebányai Állami Levéltárral annak érdekében, hogy minél teljesebb mértékben feltárhatóvá váljon a történelmi Nógrád vármegye múltja. A szakmai együttműködés lényeges elemét képezi a hungarikakutatás. Ennek részeként az idei évben a Besztercebányai Állami Levéltárban őrzött nógrádi vonatkozású, eddig még fel nem tárt fondokat nézhették át az intézmény munkatársai. A feldolgozott anyagokról raktári jegyzék, illetve digitális másolat készült.

Mindig kiemelt jelentőséggel bírt a hazai történész szakma számára az iratmennyiségben viszonylag csekély számú középkori oklevelek minél szélesebb körű hozzáférhetővé tétele. Ennek kapcsán jelentős előrelépést tett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára. Megtörtént az intézmény Mohács előtti okleveleinek szabványos leírása integrált könyvtári rendszerükben és ezzel párhuzamosan elérhetővé vált az oklevelek digitalizált változata az egyetem EDIT névre hallgató intézményi repozitóriumában.

Az 1945 utáni politikai kormányzervek dokumentumai és a pártiratok 2018. május 2-től ismét kutathatók az MNL Országos Levéltára Daróczi út 3. szám alatti új telephelyén. Kutatás – a szűk kapacitás miatt – csak előzetes időpontfoglalás alapján lehetséges. Időpont kiadására csak abban az esetben kerülhet sor, ha a kutató rendelkezik látogatói jeggyel és kutatási kérelemmel valamint adott le támogatói nyilatkozatot.

A CO:OP-projekt keretében a Magyar Nemzeti Levéltár „Kalandok a levéltárban” címmel még a tavalyi év nyarán hirdetett levéltár-pedagógiai programot. Ennek keretében a résztvevő iskolai csoportok megismerkedhettek a levéltárral mint intézménnyel, valamint az ott folyó sokrétű szakmai munkával. A levéltári látogatás után a csapatok egy-egy 5–7 perces, szabadon választott témájú és műfajú kisfilmet készítettek, amelyben összegezték a látogatások alkalmával szerzett benyomásaikat, tapasztalataikat. A szakmai zsűri döntése alapján május 5-én mutatták be azt az öt alkotást, amelyek a CO:OP-projekt horvátországi filmfesztiválján hazánkat képviselhetik.

Az idei esztendőben született meg az *Europeana Migration* nevű gyűjteménye, amelynek legfontosabb célkitűzése, hogy bemutassa, hogyan hatott a migráció a történelem során Európa kultúrájára és hétköznapjaira. 2018-ban ünnepeljük a Kulturális Örökség Európai Évét, ami a digitális kulturális örökségre mint az emberek mindennapi életének részére, és különösen mint a fiatalok és az idősek kiaknázatlan tanulási forrására helyezi a hangsúlyt. Az újonnan létrehozott gyűjtemény céljához csatlakozva május 10–11-e között a **Magyar Nemzeti Levéltár** gyűjtést szervezett, amelynek során arra kérték a lakosokat, hogy tegyék lehetővé a német kitelepítésekre, az 56-os forradalmat követő kivándorlásra, a szocializmus alatti disszidálásokra vonatkozó magánkézben lévő fényképeik, leveleik, naplóiuk vagy bármilyen egyéb kordokumentumaik helyben történő digitális feldolgozását.

A **Váci Püspöki és Káptalani Levéltár** új épületének átadására 2018. május 31-én került sor, rövid ünnepség keretében. A következő egy-másfél év feladata lesz az itt dolgozó levéltárosok számára, hogy ide szállítsák az egyházmegye eddig hét különböző helyen őrzött levéltári anyagát. Az új levéltári épület az egyik kanonoki ház hosszú udvarán, zöldmezős beruházásként épült. Alapjait még 2017 tavaszán tették le. Az egyemeletes épületben négy hatalmas raktár kapott helyet, kettő a földszinten, kettő az emeleten. Együtt képesek befogadni az egyházmegye jelenlegi levéltári anyagát, sőt az elkövetkező évek várható gyarapodását is. Emellett a földszinten 6 személy fogadására alkalmas kutatótermet, külön fertőzött anyag-raktárat, az emeleten levéltári dolgozószobákat alakítottak ki.

Májusban, az **Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában** mutatták be a Gyarmati György és Pihurik Judit által szerkesztett *Metszetek bolszevizmusról, sztálinizmusról* című tanulmánykötetet. A kötetben szereplő írások kiindulópontját az oroszországi kommunista hatalomátvétel képezi. A szerzők többsége annak későbbi, az orosz határokon túlnyúló expanziójára, illetve az adaptáció egy-egy speciális helyi jelenségére koncentrálnak. A hangsúly a sztálinizmus időszakára esik, mivel a szovjet modell a II. világháború után lett Kelet-Közép-Európában is rendszeralakító tényező. A kötet írásai nem hagyományos politikatörténeti feldolgozások, sokkal inkább a társadalmi megélés metszetei. Részben egyedi, részben egymással párbeszédbe elegyedő korszak-részletek.

Az **Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára** és a **Történelemtanárok Egylete** május végén közös kezdeményezést indított a rendszerváltozás időszakának, ezen belül is különösképpen az 1988-as országos tömegtüntetések és demonstrációk forrásainak feltárására, összegyűjtésére és bemutatására. A két szervezet közös, oktatási segédletként is használható honlapon, párhuzamosan kívánja közzétenni a fenti események korabeli forrásait, valamint az egyes demonstrációkkal kapcsolatos egykorú állambiztonsági iratokat. Várják mindazok jelentkezését, akik megmaradt írásos vagy képi emlékeiket szívesen megosztanák, hogy személyes visszaemlékezésekkel, esetleges tárgyi emlékek segítségével elevenedhessen meg a közös múlt eme meghatározó szakasza.

Az **MNL Békés Megyei Levéltára** kiadásában megjelent *Márki Sándor naplójának II. kötete*. Az 1893 és 1903 közötti időszakot felölelő mű Márki első kolozsvári évtizedéről ad képet. Az egyetem életében igen aktívan vett részt, sokat publikált, több kiadást megért tankönyveket írt és Kolozsvárra érkezése után egy-két évvel a város kulturális és társadalmi életének egyik legaktívabb szereplőjévé vált. Feljegyzései rögzítik az erdélyi egyetem legdinamikusabb fejlődést hozó korszakának eseményeit. Historiográfiai szempontból is fontos forrás Márki naplója, hiszen a korabeli magyar történettudomány szinte minden lényeges eseményéről írt, emellett feljegyzéseiből megismerhetőek a magyar történettudomány meghatározó alakjai. A bejegyzések azt is megmutatják, hogy a korszakban a történettudomány milyen szerepet játszott a nemzeti identitás formálásában. A szerző széles kapcsolatrendszeréből adódóan a feljegyzésekből kirajzolódnak a korabeli Kolozsvár, különösen a középosztály és a polgárság mindennapjai.

A **Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár** hosszú ideje tesz komoly erőfeszítéseket annak érdekében, hogy minél nagyobb mennyiségben váljanak elektronikus formában is hozzáférhetővé az általuk őrzött anyagok. Az elmúlt esztendőben arra is törekedtek, hogy az egykori, Trianon előtti főegyházmegye területéhez tartozó plébániák anyaga is kutathatóvá válhasson. A szerbiai állami levéltárakkal folytatott együttműködés eredményeként immáron több mint 100 000 oldalnyi anyag érhető el szolgáltatásukon keresztül a bácskai plébániák anyakönyvei közül.

Június 8–9. között a **Magyar Levéltárosok Egyesülete és Budapest Főváros Levéltára** második alkalommal rendezte meg a hagyományteremtő céllal elindított *Levéltári Pikniket*, a levéltárak országos seregszemléjét. A kétnapos rendezvényen az ország számos levéltára és közgyűjteménye kapott lehetőséget arra, hogy bemutatkozzon a nagyközönségnek Budapest Főváros Levéltára udvarán, ahol a kiállító intézmények standjai mellett színes programok is várták a látogatókat. A rendezvény folyamán többek között tárlatvezetésen, levéltári sétán, intézménybemutatón, levéltár-pedagógiai foglalkozáson vehettek részt az érdeklődők. A szervezők gondoltak a kisebb korosztályra is, számukra is változatos programokkal készültek. Esténként táncház és koncert gondoskodott a jó hangulatról.

Gyakori problémát jelent a levéltári munka során, hogy a különböző közigazgatási szinteken tevékenykedő, egykor meghatározó személyekről nincs fellelhető képi vagy fényképes ábrázolás. Szomorú tapasztalat, hogy a közgyűjteményekben néha még egy-egy megyei alispán, városi polgármester, tanácselnök, pártelnök vagy országgyűlési képviselő arcképe sem lelhető fel. Épp ezért fordul felhívásával az **MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára** mindazokhoz, akik a megye területére vonatkozóan ilyen tárgyi emlékekkel rendelkeznek, hogy akár eredetiben, akár elektronikus másolatban bocsássák rendelkezésükre magánkézben lévő történeti értékeiket. A cél a múlt összes érintett korszakának lehetőleg pártatlan bemutatása, ezért egyaránt várják a dualizmus, a Horthy-, a nyilas és a kommunista rendszerek politikai és közigazgatási vezetőinek képi ábrázolásait. Az intézmény vállalja az elektronikus másolatok elkészítését, sőt akár az eredeti példányok megőrzését is.

Világi Dávid

Az Év Levéltári Kiadványa 2017

A Nyitott Levéltárak 2017 programsorozat záró rendezvényeként valósult meg 2018. február 27-én az Év Levéltári Kiadványa 2017 ünnepélyes díjátadója, amelynek helyszíne Budapest Főváros Levéltára volt. A megjelenteket dr. Fodor Pál, az MTA BTK főigazgatója köszöntötte, a díjakat Kenyeres István, a Magyar Levéltárosok Egyesülete elnöke adta át.

A Magyar Levéltárosok Egyesülete által 2013-ban alapított díj célja, hogy bemutassa a levéltárak mint szellemi műhelyek tevékenységét, és kiadványi munkájuk népszerűsítésével érdeklődést ébresszen a társadalomban a levéltárak sokrétű tevékenysége iránt. Az évről-évre megjelenő, igazán bőséges levéltári kiadványtermés változatossága indokolja a többféle kategóriát, amely felöleli a tudományos és ismeretterjesztő műfajok sokaságát.

Az idei esztendőben 20 pályamű érkezett a megmérettetésre. Összesen négy különálló – forráskiadványok, monográfiák és tanulmánykötetek, levéltári szakmai kiadványok és adatbázisok – kategóriában bírálta el a pályázatra beérkezett kiadványokat az MLE elnöksége által felkért szakmai zsűri. Döntésüket az első három kategória kapcsán Á. Varga László nyugalmazott főigazgató (BFL), az adatbázis-pályázatok vonatkozásában pedig Cseh Gergő Bendegúz főigazgató (ÁBTL) ismertette.

A bíráló bizottság a helyezések odaítélésénél különösen is figyelte a kiadványok szakmai és esztétikai színvonalát, szakmai illetve közművelődési jelentőségét, valamint azt, hogy a létrehozott szellemi érték milyen arányban áll a megvalósításhoz felhasznált anyagi vonzatokkal. Elektronikus kiadványok esetén külön vizsgálati szempontot képezett a fejlesztés technikai korszerűsége, a projekt fenntarthatósága, a szabványos adatcsere lehetőségének biztosítása, illetve a hazai és nemzetközi szabványok használata.

Az idei esztendőben forráskiadványok kategóriában a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár gondozásában megjelent, Lakatos Andor által szerkesztett *A kalocsai érseki uradalom erdőinek kezelési utasítása a 18. század végén* című kiadvány diadalmaskodott.

Olearius Vilmos számvevő 18. század végi erdőutasításának kiadása nem csak a kalocsai érseki uradalom története szempontjából érdekes; ez a dokumentum a magyarországi egyházi birtokok körében is egyedülálló, igen korai

helyi szabályozásnak tekinthető. Rádi József bevezető tanulmánya a magyar erdészeti kultúra fejlődésének áttekintésén túl a korszak egyházi erdőrendtartásairól is képet nyújt, és a kalocsai uradalmi erdők korabeli leírását is tartalmazza. A latin nyelvű forrás közléséhez – annak átirata mellett – az eredeti kézirat képét is felhasználták a szerzők. A szöveg széles körű használhatósága érdekében természetesen a magyar változat elkészítése is alapvető követelmény volt. A terjedelmes szöveg áttekinthetőségét, a benne történő tájékozódást segíti egy speciális segédlet, amely az egyes paragrafusok és pontok rövid tartalmi összefoglalását adja. A több mint 200 esztendő forrást jelenünkkel mintegy hídként kötik össze a könyvet illusztráló grafikák és fotók, amelyek a Duna mentén, nagyrészt az egykori érseki birtokok területén készültek. A színesre és egyben tartalmasra sikerült kötet alkalmas lehet a benne foglalt sokoldalú megközelítésére és a témából adódóan szűknek tűnő célközönség jelentős mértékű kiszélesítésére.

A monográfiák, tanulmánykötetek kategória első helyezettje a Simon Katalin által írt és szerkesztett, a Magyar Várostörténeti Atlasz sorozat 5. köteteként megjelent *Buda II. kötet (1686–1848)* című munka lett.

A kiadvány Simon Katalin történész-levéltáros többéves célzott kutatói tevékenységének eredményeképpen születhetett meg. A kötet egyben az Európai Történeti Városatlasz kiadványsorozat részét is képezi, ennek megfelelően a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság Atlasz Munkabizottságának alapelvei szerint épül fel, és a sorozat nemzetközi jellegéből adódóan a magyar nyelv mellett teljes értékű angol fordítást is tartalmaz. A szerző az eddig megjelent topográfiai és várostörténeti munkák mellett Budapest Főváros Levéltára gazdag anyagát, a levéltári forrásfeltárás, adatbázis-építés és digitalizáció eredményeit hasznosítva vezeti be az olvasót Buda 1686–1848 közötti történetébe. A kötetet adatgazdagsága és dokumentáltsága emeli ki a városatlaszok sorozatából. Olyan tudásanyagot tesz közzé a főváros 1848-ig terjedő története kapcsán, amelyet eddig, így összegezve, részletes adattárral, térképi, illetve fotó illusztrációkkal nem lehetett megismerni.

A levéltári szakmai kiadványok idei nyertese a Haraszi Szabó Péter, Kelényi Borbála és Szögi László által összeállított *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525* című kötet lett.

A munka a több évtizede indult „Magyar diákok a középkori egyetemeken” című sorozat részeként született meg. A 2017-ben megjelent mű tulajdonképpen a címben jelzett témát taglaló kötetek sorában a második, hiszen 2016-ban már napvilágot látott e tárgyra vonatkozóan egy tanulmánykötet.

Jelen munka – annak folytatásaként – az adattári részt tartalmazza. A majdnem 600 oldalas adattár a prágai és a krakkói egyetemen 1348–1525 között tanult 4722 magyarországi diák részletes – az eredeti forrásokból származó – adatait foglalja magában, amellyel régóta adós volt a szakma. Ez az adattár abban különbözik az eddigiektől, hogy a szerzők megkísérelték a hallgatók életpályájára vonatkozó adatok összegyűjtését is, hatalmas bibliográfiai anyagot tekintve át.

A levéltári adatbázisok kategória díjazottjai közül első helyen Budapest Főváros Levéltára *Budapest Időgép* nevet viselő szolgáltatása végzett.

Az Időgép nem egyszerűen történeti adatok lekérdezését teszi lehetővé, hanem térben és időben történő barangolást kínál interaktív térképeken keresztül, gyors és egyszerű váltással a különböző időmetszetek között. A rendszer segítségével tanulmányozható a város átalakulása, kereshetőek a korabeli helyszínek és akár elérhetőek az egyes telkek, házak történetére és lakóira vonatkozó levéltári források is. Az Időgép mögött a Hungaricana hatalmas adatbázisa áll, amely több millió oldalnyi digitalizált forrásanyagot tartalmaz, a város lakóira és épületeire nézve pontosan helyhez és időhöz köthető adatok tömegét nyújtva. A fejlesztés célja, hogy mindez a történeti térképeken barangolva, könnyen, gyorsan, szórakoztató formában is elérhető legyen. Jelenleg, első lépésként, az alábbi források találhatóak meg az Időgép segítségével is: 1944. évi lakás adatszolgáltatási ívek; a 19. század végén és a 20. század elején vezetett telekkönyvi betétek, amelyek a tulajdonos változások regisztrálásán túl család-, társadalom- és gazdaságtörténeti adatok szinte kimeríthetetlen forrását nyújtják Budapest nagyvárossá válásának időszakából; épülettervek, fényképek és képeslapok ugyanebből a korszakból. Az Időgép elmélyült kutatómunkára éppoly alkalmas, mint pihentető kikapcsolódásra.

AZ ÉV LEVÉLTÁRI KIADVÁNYA 2017 DÍJAZOTTJAI

Forráskiadványok kategória

1. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár: A kalocsai érseki uradalom erdőinek kezelési utasítása a 18. század végén. Szerk: Lakatos Andor. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 14.) Kalocsa, 2017.
2. Magyar Nemzeti Levéltár: Kémelek, korok, életek. Erica Wallach és Noel H. Field története. Szerk.: Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba. Budapest, 2017.

3. Szegedi Tudományegyetem Levéltára: Anjou-kori oklevéltár XLII. kötet (1358) Szerk. Papp Róbert. Budapest-Szeged, 2017.
3. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára: Bereg vármegye címeres pecsétje, 1836. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva – Mykhailo Mishuk. Nyíregyháza, 2017.

Monográfiák, tanulmánykötetek kategória

1. Budapest Főváros Levéltára: Magyar Várostörténeti Atlasz V.; Buda II. kötet (1686–1848). Írta és összeállította: Simon Katalin. Budapest, 2017.
2. Tatabánya Megyei Jogú Város Városi Levéltár: Simonik Péter: A Népháztól a Gőzfürdőig. Munkásjóléti intézmények a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. Tatabányai bányatelepén (1896–1945). Tatabánya, 2017.
3. MNL Békés Megyei Levéltára: Eárchívum: tanulmányok Erdész Ádám 60. születésnapja tiszteletére szerk.: Héjja Julianna Erika – Sáfár Gyula. Gyula, 2017.

Levéltári szakmai kiadványok kategória

1. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár: Haraszti Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László: Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.) Budapest, 2017.
2. PTE Egyetemi Levéltár: Pécsi Egyetemi Almanach II. (1951–1999) Szerk: Polyák Petra. Pécs, 2017.
3. Győri Egyházmegyei Levéltár: C. Tóth Norbert: Magyarország középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) Győr, 2017.

Levéltári adatbázisok kategória

1. Budapest Főváros Levéltára: Budapest Időgép <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/budapest-idogep/>
2. MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára: „Emberek az embertelenségben” Hajdú-Biharból a GULÁG-ra vissza?

Világi Dávid

Közkinccsé lett családi ereklyék

Kamara-kiállítás a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárának ajándékozott dokumentumokból

A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára 2018 januárjában tartott évertékelő sajtótájékoztatójára a fenti címmel kamara-kiállítás készült az intézményünknek 2016–2017. évben magánszemélyek által ajándékozott, válogatott dokumentumokból. Az ilyen módon levéltárunk birtokába került iratanyagokat nem először mutattuk be a nyilvánosságnak. Már évek óta zajlik a második világháborúban részt vett zalai honvédek személyes hagyatékainak felkutatása, és – többek között a helyi sajtóban közzétett felhívásoknak köszönhetően – 2012-től kezdve jelentős második világháborús dokumentum-nyaggal (fényképekkel, harctéri naplókkal, levelekkel, valamint más magániratokkal) gyarapodott levéltárunk gyűjteménye.

2014-ben került a tulajdonunkba – a keszthelyi Kerekes László és felesége ajándékozása révén – a zalakoppányi Horváth Tibor levante és édesanyja, Kurucz Gizella háborús ikernaplója. Ezek igazi kuriózumnak számítanak, hiszen anya és fia egy időben, párhuzamosan írta őket. Mindketten fontosnak érezték, hogy távollévő családtagjuk, ha másképp nem, legalább a betűk segítségével átélhesse, mi történt a másikkal. Az édesanya naplójának értékét tovább növeli, hogy nem ismerünk más olyan zalai feljegyzést, amely a szovjet front átvonulásával egy időben készült.¹

A következő év elején kis kiállítás keretében mutatta be a sajtó munkatársainak Molnár András levéltár-igazgató az intézményünknek ajándékozott második világháborús személyi hagyatékok egy részét. Többek között láthatók voltak Both István, a zalaegerszegi 15. légvédelmi központ távbeszélőjének igazolványai, fényképei és a hadifogságból származó levelei, melyeket fia, ifjabb Both István adományozott levéltárunknak. Ivanusics Katalin az 53/4. határvadász zászlóalj szakaszvezetője, László István fotóit, a pákai Molnár László nagyapja, a 9. könnyű tüzérezredben szolgáló honvéd, Dancs Lajos

¹ Arany Horváth Zsuzsa: Anya és fia ikernaplója. In: Zalai Hírlap 2014. április 5. (70. évf. 80. sz.) 1., 12. p.

igazolványait, fényképeit és kitüntetéseit, Németh Éva Mária pedig édesapja, Németh József, a 17/III. zászlóalj tizedese oroszországi harctéri naplóját ajánlotta fel intézményünknek. Dr. Nyíry Zoltánnak, a 17/II. zászlóalj géppuskás század egykori hadnagyának 1942. évi harctéri naplóját és fényképalbumát fia, a budapesti Nyíry István ajándékozta levéltárunknak. Ekkor került bemutatásra Kerekes László már említett ajándéka, a zalakoppányi Horváth Tibor leventenaplója, szüleivel folytatott levelezése és több, 1945-ös németországi fényképe.²

2016 áprilisában, az újabb készülő második világháborús kötetek hírére jelentkezett Varga Györgyné, aki egy különleges személyi hagyatékot ajánlott fel a levéltárnak. Az adomány az első világháborúban a piavei csatákat, a másodikban a Don-kanyart megjárt, Erdély visszacsatolása után a leventék főparancsnokává kinevezett, majd menekülni kényszerülő Szász Ferenc vezérőrnagy fényképeit tartalmazza. A magas rangú honvédtiszt utolsó magyarországi szállása 1945 tavaszán Alibánfa volt, ahol Szabó Gézáék fogadták be. Amikor feleségével útra indult nyugat felé, nem vihette magával a mindaddig gondosan őrzött fotógyűjteményét. A Szabóék házában maradt fotók hosszú évtizedig egy szekrény mélyén lapultak, és csak nemrég, az öreg ház eladásakor kerültek elő. A fényképek a vezérőrnagy katonai pályafutásának több szakaszát is megörökítik: az első világháború idejéből származó képek a Piave partján állomásozó magyar hadsereget mutatják be, a két világháború közöttiek a Horthy-hadsereg mindennapjait ábrázolják, legnagyobb részük viszont a második világháború alatt, a Don-kanyarnál és Erdélyben készült. A gyűjtemény kisebb részét képezi a vezérőrnagy és színésznő felesége civil életét bemutató fotósorozat. Sok még a fehér folt a katonatiszt életrajzában, annyi azonban bizonyos, hogy emigránsként, 1979-ben hunyt el Ausztráliában, fotóit pedig a külföldre való távozása után senki sem kereste, így kerülhettek azok a levéltár őrzésébe.³

² Arany Horváth Zsuzsa: Iratok, kötetek, tervek. In: Zalai Hírlap. 2015. január 22. (71. évf. 18. sz.) 1-2. p., Pánczél Petra: Évfordulókra készülnek, iratokat várnak. Évkezdés és II. világháborús kutatómunka a levéltárban. In: Zalaegerszeg, 2015. január 27. (2. sz.) 5. p., Pánczél Petra: Évfordulókra készülnek, iratokat várnak. Évkezdés és II. világháborús kutatómunka a levéltárban. In: Zalai Napló, 2015. január 27. (18. évf. 1. sz.) 7. p.

³ Arany Horváth Zsuzsa: Tábournoki fotográfiák a fiók alatt. A hagyaték őrzői a Zalai Megyei Levéltárnak adományozták a gyűjteményt. In: Zalai Hírlap 2016.április 13. (72. évf. 86. sz.) 1., 7. p.

A második világháborút megjárt zalai katonák levéltárunknak ajándékozott naplójainak, leveleinek, visszaemlékezéseinek és fotóinak java része megjelent az intézményünk által az utóbbi években közzétett forrásgyűjteményekben, illetve albumokban, így például a *Zalaegerszegi honvédek a Donnál* (2013), *Zalai honvédek a Donnál* (2013), *Utóvédként a Donnál I-III.* (2014, 2017), *Zalai honvédek Erdélyben* (2015) és a *Zalai honvédek Kárpátalján* (2016) című kötetekben.

A 2017. május 24-én tartott, *Hősök és/vagy áldozatok* című tudományos emlékülés a zalai honvédek második világháború alatti, történelmi jelentőségű szerepét, küzdelmét elevenítette fel. Mivel a zalai ezredeknek, zászlóaljnak ezekből az évekből csak töredékesen maradtak fenn az iratanyagai, az alakulatok történetét az egykori résztvevők, leszármazottak által őrzött magániratok, személyes dokumentumok alapján lehet leginkább rekonstruálni. Az emlékülés kezdetén mutatta be Molnár András az erdélyi bevonulásban is részt vevő, majd a Don-kanyarban zászlóaljparancsnokként harcoló Kaltróy Antal (1898-1943) honvéd alezredes hagyatékát. Az alezredes unokája, Kaltróy István által a levéltárnak adományozott anyag nagyobb részt iratokat (keresztlevél, névváltozási irat, halotti anyakönyv, levelezőlapok, stb.), valamint a Horthy-korban és a második világháború alatt készült fényképeket (köztük három teljes fotóalbumot) tartalmaz. Kaltróy Antal személyes tárgyai között kitüntetések, érmek, jelvények, emléklaketteket, tiszti kardbojtot, pecsétnyomót és gyászszalagot találhatunk.⁴

Levéltárunk más alkalmakkor is többször fordult már a lakossághoz, hogy zalai vonatkozású emlékeket gyűjtsön egy-egy megjelenő kiadványhoz. Legutóbb például a Zalaegerszeg első említésének 770. évfordulója alkalmából megjelentetett, *Zalaegerszeg története* című, dr. Gyimesi Endre által szerkesztett képeskönyvhöz gyűjtöttünk iratokat, képeket és tárgyakat, valamint különböző művészeti alkotásokat.⁵

⁴ Arany Horváth Zsuzsa: Hősök és/vagy áldozatok voltak? In: *Zalai Hírlap*, 2017. május 25. (73. évf. 120. sz.) 7. p., Pánczél Petra: Kötelességteljesítés, emberség. Konferencia a zalai honvédek történetéről. In: *Zalaegerszeg*, 2017. május 30. (25. évf. 18. sz.) 1., 6. p.

⁵ Arany Horváth Zsuzsa: Keresik a város képeit. Történeti képeskönyvet készülnék kiadni a 770. évfordulóra. In: *Zalai Hírlap*, 2016. március 24. (72. évf. 70. sz.) 7. p., Sárvári Viktória: Jó alkalom felkutatni a padlás kincseit. Zalaegerszeg első írásos említésének 770. évfordulójára különleges kötetel készül a Zala Megyei Levéltár. In: *Zalaegerszeg 7 Nap*, 2016. március 25. (4. évf. 11. sz.) 6. p., Pánczél Petra: Várostörténeti album készül. Családi dokumentumokat vár a levéltár. In: *Zalaegerszeg*, 2016. március 29. (24. évf. 10. sz.) 5. p.

A fenti módokon, vagy egyedi adakozásból levéltárunk birtokába került családi hagyatékok adták az apropóját annak, hogy a 2016-2017. években intézményünknek adományozott magániratokat bemutassuk a sajtó munkatársainak és a nagyközönségnek.⁶

A mintegy háromszáz évet felölelő kamara-kiállítás anyagát az utóbbi években a levéltárba került családi és személyi hagyatékokból válogattuk. A két vitrinben bemutatott, nyolc irategyüttesből kiemelt iratok, fényképek és tárgyak az egykori tulajdonosok leszármazottaitól kerültek a megyei levéltárba. Amint azt közülük többen is elmondták, fontosnak érezték, hogy családjuk története fennmaradjon a jövő számára.

A kiállítás legrégebbi darabja dr. Vajkai Aurél (1903–1987) etnográfusnak, a veszprémi Bakonyi Múzeum hajdani igazgatójának hagyatékából került elő. A hagyatéknál zalai vonatkozású darabjait lánya, Vajkai Zsófia ajándékozta a levéltárnak. Az irategyüttes túlnyomórészt a Keszthely környéki hegyközségekre és szőlőhegyekre, főként Cserszegrre vonatkozó dokumentumokat tartalmaz, így elsősorban az 1650 és 1888 közötti Balaton-felvidéki szőlőművelés történetéhez nyújt érdekes adatokat. A Vajkai-hagyatékából a kiállításon bemutatott legrégebbi irat szentgyörgyvölgyi báró Bakács Sándor keszthelyi főkapitány záloglevele volt, 1675. június 10-ei keltezéssel. Az előző évben keszthelyi főkapitánnyá kinevezett, később a Thököly-féle felkelésben is résztvevő Bakács az irat tanúsága szerint 44 tallér értékben készpénzt és bort vett nemes és vitézlő Cziberey István keszthelyi lakostól, melyért Siden (Zsid, mai Várvölgy) fekvő rétjét adta zálogul.

A budapesti születésű történész, nyelvész, egyetemi tanár, dr. Hangay Zoltán régi családi iratainak tanulmányozása közben bukkant érdekes, zalai vonatkozású dokumentumokra. Ezek tárgyát és témáját tovább tanulmányozva küldte el levéltárunknak három tételből álló ajándékát, melyek közül az egyik Deák Ferenc és Hertelendy Károly követbeszámolója az 1839/1840-es országgyűlésről. A kézirat érdekessége, hogy Deák három és fél órás követbeszámolójának helybeli kinyomtatását a cenzúra megtiltotta, mert a beszámoló az ellenzék programját és taktikai lépéseit is tartalmazta. Deák az elmondott beszédét fejből diktálta le a megyei írnoknak, majd azt kézírással sokszorosítva terjesztették.

⁶ Arany Gábor: Tények, tervek: kincsek, konferenciák, kiadványok. In: Zalai Hírlap, 2018. január 23. (74. évf. 19. sz.) 1., 3. p., Arany Gábor: Hagyatékok, értékek. Háromszáz esztendő történelmét ölelik fel a családi anyagok. In: Zalai Hírlap, 2018. január 24. (74. évf. 20. sz.) 11. p., Pánczél Petra: Családi ereklyék és virtuális tárlat. Sokszínű tudományos munka a levéltárban. In: Zalaegerszeg, 2018. január 30. (26. évf. 2. sz.) 5. p.

A másik érdekesség egy kézzel írt költemény, a *Zrínyi Péter* című ballada 1835-ből. Az 1832/1836-os országgyűlésen feltűnt országgyűlési ifjak Magyar Társaság néven irodalmi önképző kört alakítottak a pozsonyi evangélikus líceumban, ahol kapcsolatba kerültek a szatmári követtel, Kölcsey Ferencsel. Valószínű, hogy itt, egy beszédgyakorló bemutatón hangozott el három, veszélyesnek minősített politikai tartalmú mű. A legnagyobb riadalmat a *Zrínyi Péter* című vers okozta a kormányzati körökben: a bemutató után vizsgálat indult a társaságot vezető Greguss Mihály professzor ellen, aminek következtében a társaság működését is felfüggesztették egy időre.

A zalaegerszegi Darabos Gézané elsősorban testvéreivel és saját személyével kapcsolatos dokumentumokat ajándékozott a levéltárnak; bátyja, Farkas Zoltán második világháborús visszaemlékezése, tábori levelezőlapok, katonai fotók képezik a hagyaték egyik részét. Az átadott emlékek legérdekesebb része nővérének, Farkas Máriának a kendője, amit akkor viselt, amikor egy szovjet katona fejbe lőtte 1945 tavaszán. Az átvonuló szovjet hadsereg elől Bazsi lakossága a környező hegyi pincékbe menekült, ott kerestek menedéket a fiatal lányok, asszonyok is. Egy szovjet katona kiszemelte magának Farkas Máriát, magával kívánta vinni. A család igyekezett a fiatal lány segítségére sietni, mire a katona fejbe lőtte a kiszabadított lányt. A lány nem halt meg egyszerre; a családi emlékezet úgy tartja, hogy haldoklásában is segítette a fiatal lányokat, akiket a betegszobája mögé bújtattak. A körülmények miatt nem tarthattak neki tisztességes temetést, koporsó helyett ládába temették el, a szertartást vezető pap pedig lopva mondott imát a halott felett. Ugyanehhez a hagyatékhoz tartoznak azok a nyírfakéregre írt levelezőlapok, amelyeket az egyik katonáskodó testvér küldött haza az 1950-es években, ezeknek azonban kevésbé a tartalma, sokkal inkább az anyaga érdekes.

A kiállításon bemutattuk Lukács Józsefné zalaegerszegi lakos 2017-ben levéltárunknak ajándékozott dokumentumait is. Az 1908 és 1995 között keletkezett iratanyag az ajándékozó édesapja, Máté József tulajdonát képezte. A hagyaték egyik része a Máté család (Máté János és fia, Máté József kehidai lakosok) hivatalos és gazdálkodással összefüggő, valamint Máté József személyes (köztük katonáskodással kapcsolatos) irataiból áll. Másik részüket a kehidai közbirtokossági iratanyagok (erdőbirtokosság, legeltetési bizottság) képezik, mivel Máté József az úrbéres közbirtokosság legeltetési bizottságának elnöke volt. Máté József iratai alapján a 19-20. század fordulójától kezdve nyerhetünk pillantást egy zalai birtokos paraszti család gazdálkodásába, a katonáskodással kapcsolatos iratok alapján láthatjuk, hogyan szólt bele

a családfő katonai szolgálata a család életébe, illetve nyomon követhetjük az 1945 után a mezőgazdaságban bekövetkezett nagy horderejű változásokat.

Szintén a kiállításban kapott helyett dr. Dér Ferenc keszthelyi ügyvéd jogi egyetemi leckekönyve és ügyvédi igazolványa az 1960-as évekből. Dér Ferenc Letenyén született 1907-ben, majd Keszthelyen lett az ügyvédi munkaközösség vezetője, és jelentős szerepet játszott a város közéletében.

A zalaegerszegi Horváth Imréné ajándékozása révén kerültek intézményünkbe édesapja, Büki Sándor iratai, fényképei. Büki Sándor 1925-ben szerzett cipészsegédi bizonyítványt. Ennek, a Zalaegerszegi Ipartestület által kiadott segédlevélnek az érdekessége, hogy fejlécén Zalaegerszeg látképe látható. Horváth Imréné visszaemlékezéséből az is kiderül, hogy édesapját 1942-ben Závodszky István századába (a 17/III. zászlóalj géppuskás századába) osztották be és a Don-kanyarba vezényelték. Ugyanitt olvashatunk az 1956-os zalaegerszegi eseményekről és az azt követő bírósági eljárásról is. Büki Sándor átadott dokumentumai között szerepel II. osztályú altiszté váló kinevezési okmánya, MSZDP-MKP pártigazolványa, valamint több, a második világháború időszakából származó fényképe.

Intézményünk régi, jól ismert kutatója, Csath Béla vasokleveles bányamérnök levéltárunknak ajándékozott családi fotói Zalaegerszeg két világháború közötti életébe engednek bepillantást. Édesapját, Csath Ferenc pénzügyi fogalmazót 1932-ben helyezték Tapolcáról Zalaegerszegre, ahol 1945-ben már pénzügyi tanácsosként dolgozott. Csath Ferenc a fényképek tanúsága szerint a település politikai elitjéhez tartozott. A családi fotók többsége a harmincas-negyvenes években készült. Főként a Csath testvérek iskolai éveit mutatják be, de az óvodai csoportokról, iskolai színdarabokról, a Zala folyó partján fürdőző gyerekekről, vagy az épülő, felállványozott református templomról készített felvételek alapján bepillantást nyerhetünk a korabeli Zalaegerszeg társadalmi életébe is.

Az alapvetően időrendben összeállított kamara-kiállítást Zóka Gyula fényképei zárták. A neves zalaegerszegi fotográfus az 1970-es években a Zala Megyei Állami Építőipari Vállalatnál dolgozott, mint vállalati fotós. Feladata volt az építőipari cég munkásságának, eredményeinek és életének bemutatása. A fényképek körülbelül tíz évet ölelnek fel, azt az időszakot, mikor a kezdeti alacsony színvonal és döntően kézi munka után jelentősen emelkedett a vállalat termelése. A ZÁÉV egyeduralmodó lett a megye építőiparában, új lakásépítési technológiát vezettek be – a francia alagútzsalus technikát – amivel országos elismertséget szereztek. A csúcsidőszakban mintegy négyezer főt foglal-

koztató cég Zala megye mellett Veszprémben és Budapesten is építkezett. A bemutatott fotók között számos érdekességre bukkanhatunk: a zalaegerszegi kórházkápolnának az új SZTK építése miatti felrobbantása, a keszthelyi Festetics kastély felújítása, a bazitai Tv-torony építése, a zánkai úttörőtábor, vagy a zalaegerszegi, a mai Vizslaparki úti házak építése az új technikával. A kiemelt kivitelezési munkák bemutatása mellett számos propagandakép is született a vállalat életéről: május 1-jei felvonulások, Építők Napi koszorúzás, kommunista szombatok. Külön kiemelendő a zalaegerszegi Lenin-szobor avatása (1970), amelynek kapcsán fotómontázsok is készültek.⁷

A közkinccsé lett családi ereklyék című kamara-kiállítás bemutatásának nem titkolt szándéka az volt, hogy felhívjuk a figyelmet a magánszemélyeknél megbúvó értékes iratokra, hagyatékokra, valamint hangsúlyozni és tudatosítani próbáltuk azt, miszerint a zalai levéltár nem csupán biztosítja az irathagyatékok megőrzését az utókor számára, de egyúttal lehetővé is teszi a felajánlott és átvett dokumentumok tudományos és közművelődési célú hasznosítását, a nagyközönségnek való bemutatását.

Erős Krisztina

---

⁷ Pánczél Petra: Városképek a '70-es évekből. In: Zalaegerszeg, 2018. március 13. (26. évf. 8. sz.) 1., 3. p.

Lichtneckert András

1951–2017

A Veszprém Megyei Levéltár nyugalmazott főlevéltárosa

Lichtneckert András kollégánk 2011-ben történt nyugdíjba vonulását követően sem szakadt el a Veszprém Megyei Levéltártól. Már másnap beiratkozott a kutatószolgálaton, és immár kizárólag kutatási témáiban munkálkodó, rendszeresen visszatérő kutatónk maradt. A halálát megelőző héten is találkoztunk, így halálhíre mély döbbenettel töltött el. Személyében kiváló levéltárost és egyben professzionális kutatót veszítettünk.

Tapolcán született 1951-ben, családja révén gyermekkorát Badacsonytomajon töltötte. Középiskolába a veszprémi Lovassy László Gimnáziumba, az egykori piarista főgimnázium utódintézményébe járt, ott érettségizett 1969-ben. Sorkatonai szolgálatát követően kezdte meg egyetemi tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem történelem-orosz szakán, diplomáját 1976-ban szerezte meg. Egy évnyi kollégiumi tanárkodás után, 1977 nyarán lett a Veszprém Megyei Levéltár munkatársa. 1979–1982 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán levéltáros kiegészítő szakon tanult, majd a diplomaszerezést követően kinevezték a levéltár iratrendezést felügyelő osztályvezetőjévé, mely beosztásban 2002-ig dolgozott.

A levéltári iratállomány sokrétű nyilvántartása érdekében 1984-től levéltárunk bevezette a Kovács Béla Heves megyei levéltárigazgató, szakfelügyelő által kidolgozott, a levéltári szakzsargonban TSS-ként ismert tervezési és statisztikai segédletet. Ez az állagszinten felvett adatlap lehetővé tette a fondok és állagok terjedelmi, feldolgozottsági nyilvántartásán túl a gyarapodások, a rendezések, a szerkezetváltások következtében beállt változások vezetését és nyilvántartását. A TSS-lapok felfektetésében Lichtneckert András jelentős szerepet vállalt, majd a rendezések és segédletkészítések során keletkezett változások évről-évre történő átvezetését is ő végezte. Ezek a TSS-lapok – azóta már elektronikus formában – mai napig levéltári iratállományunk alapvető nyilvántartását képezik.

Frissen kinevezett osztályvezetőként végzett első nagyobb jelentőségű munkája a megyében található nevelési-oktatási intézmények mintegy három-

száz ifm-nyi frissen begyűjtött iratanyaga rendezésének irányítása volt. A jogutód intézményektől selejtezetlenül átvett, egyenként több fondba sorolandó iratanyag egységes szempontok szerint történő levéltári rendezésére ő dolgozta ki a rendezési utasítást.¹ Az éveken át folyó munka irányítása mellett, és majd azt követően is, a községektől és a földhivataloktól begyűjtött földnyilvántartási, illetve telekkönyvi iratok rendezésének megszervezése volt a feladata, amely megint csak elmélyült munkát és elméleti tudást kívánt. Ezen iratok selejtezésének és rendezésének szempontrendszerét, a fondok egységes belső szerkezetét szintén András dolgozta ki, majd éveken át irányította az iratrendezést végző kollégák munkáját. A rendszerváltást követően a bíróságoktól átvett iratanyag selejtezése és rendezése hasonlóan nagy elméleti és gyakorlati kihívást jelentett az intézmény és osztályvezetője számára.

A levéltári munka és a rendszerváltást követően újra fellendülő helytörténetírásba való bekapcsolódása, és különösen az a megfeszített munkatempó, amit magának diktált, egészsége rovására ment, és átmeneti pihenésre kényszerítette. A 2000-es évek elején levéltári rendezések irányításával kapcsolatos feladatait fokozatosan kollégái vették át.

Miközben a levéltár iratfeldolgozó munkáit irányította, maga is rendszeresen végzett rendezési munkát. Ő rendezte Veszprém város feudáliskori levéltárát, továbbá közös munkával Veszprém vármegye levéltárát.

Az intézmény belső feldolgozó munkája mellett természetesen egyéb levéltári területen is dolgozott. Levéltáros kollégáival együtt ő is folyamatosan végzett kutatószolgálati munkát, és pályafutása első két évtizedében gyűjtőterületi munkát is. 1979-ben – lengyel tudását hasznosítva – a Krakkói Állami Levéltárban Hungarika-kutatást végzett Krakkó város 17. századi iratanyagában.

Levéltárunk 2005-ben történt új épületbe költözését követően elsősorban forrásfeldolgozó és -kiadó munkát végzett, de továbbra is foglalkozott belső feldolgozással. Rendezte a Tihanyi Apátság gazdasági levéltárát, majd egy minta rendezési tervet állított össze a termelőszövetkezetek fondjainak rendezéséhez. Ez alapján több termelőszövetkezet iratanyagát rendezte, és ezt a mintát használják ma is kollégáink.

Lichtneckert András publikáló történész is volt. Levéltárossá válása, a történeti források közelsége tudatosította benne, hogy a jó történésszé váláshoz az egyetemi képzettség legfeljebb módszertani segítséget nyújt, és történész-

¹ Erről a munkáról a Levéltári Szemle hasábjain is beszámolt. Iskolai iratok a Veszprém Megyei Levéltárban. In: LSz 1986/1. 9–14.

ként csak az alapos forrásismeret révén lehet érvényes megállapításokat tenni. Ehhez, ahogyan fogalmazott, mindent újra kellett tanulnia, és ezt meg is tette. Hosszú levéltári pályafutása alatt óriási munkabírással dolgozott, és vált a levéltári anyag, különösen is Veszprém város 18–19. századi, valamint Veszprém vármegye levéltárának kitűnő ismerőjévé, amelyeket alapos paleográfiai és nyelvi tudás birtokában évtizedes következetes munkával tárt fel.

Balaton-felvidéki származása választott kutatási témáiban is meghatározó volt. Az 1980-as években a Veszprém megyei borvidékek, hegyközségek és szőlőhegyek történetével foglalkozott. Első önálló könyve is ebben a témában jelent meg 1990-ben. Az 1990-es évek második felében a Balaton-felvidék településtörténetének kutatásával foglalkozott, szerkesztésében jelentek meg Balatonfüred, Balatonalmádi, Berhida, Alsóörs és Csupak monográfiái.

Húsz évnyi kutatómunka gyümölcseként, 2007-ben jelentette meg Veszprém megye településeinek a Mária Terézia korabeli úrbéri kilenc kérdőpontra adott feleleteit, majd két évvel később az urbáriumokat, úrbéri és telepítési szerződéseket tartalmazó forráskiadványt. A magyar, latin és német nyelvű dokumentumok közzététele igen nagy szakmai kihívást jelentett, e forráscsoport alapvető fontosságú mind a helytörténet, mind a társadalomtörténet művelőinek.

2008-ban régi, kedves témájához visszatérve a balatonarácsi szőlőhegy történetéből írott értekezésével szerzett doktori (PhD) fokozatot.

A Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület tagjaként rendszeresen publikált a Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadásában megjelenő könyvsorozatban, valamint a Füredi História és a Balatonfüredi Napló című kiadványokban. Ezekben a tanulmányaiban és monográfiáiban – a szerteágazó alapkutatásainak köszönhetően – megírta a füredi fürdő eddig legalaposabban feltárt történetét, amely nem csupán korrigált néhány korábbi tévedést, és nem pusztán addig ismeretlen új adatokkal bővítette az ismereteket, hanem feltárta a fürdő nemzetközi kapcsolatait is. Eredményeinek köszönhetően ma pontosan meghatározható Balatonfüred helye az európai fürdőkultúrában.

Nagy terve volt Veszprém város 18–19. századi történetének megírása, utolsó éveit – egyéb kisebb témák mellett – e munkának szentelte.

Lichtneckert András alapos forrásismeretéhez rendkívüli munkabírárs társult, amely számunkra, egykori munkatársai számára példaértékű marad.

Jakab Réka

Kovácsné Éltes Éva

1962–2018

A Magyar Nemzeti Levéltár

Levéltártudományi Szakkönyvtára könyvtárosa

Kovácsné Éltes Éva 1962. április 28-án, Budapesten született. Édesapja, Éltes Gyula evangélikus lelkész volt, ezért lelkészi szolgálatának helye szerint 1967-től 1977-ig Kisapostagon, 1977-től Kővágóörsön élt két testvérével és szüleivel. Édesapja korán elhunyt, nem sokkal később pedig édesanyját és fiútestvérét veszítette el halálos közlekedési balesetben.

Középiskolai tanulmányait a veszprémi Kállai Éva Gimnáziumban végezte, itt érettségizett 1980-ban. Felsőfokú végzettségét Baján, az Eötvös József Tanítóképző Főiskolán szerezte könyvtár szakon, 1984-ben. Még ebben az évben elhelyezkedett az Országos Levéltár Központi Könyvtárában és élete végéig itt dolgozott könyvtárosként. Ebben az időben ő volt itt egyedül szakképzett könyvtáros. Nagy szorgalommal kezdett a könyvtári állomány feldolgozásához, a katalógus építéséhez. A katalóguscédulákat kezdetben az öreg, mechanikus, Continental írógépen írta, könyvenként átagosan 6 példányban. Hamarosan megérkezett azonban a Robotron elektromos írógép, amelyet nagy örömmel vett birtokba, hiszen ez már memóriával is rendelkezett, így a tárolt szöveget többször is kinyomtathatta. Szerette a pontos munkát, s örömet lelte abban, ha rendben volt a katalógusszekrény. Amikor visszajött a több éves gyermekgondozási szabadságáról, azt találta, hogy valaki időközben „rendbe rakta” a betűrendet, s kiemelte az „sz” betűt. Ez annyira felháborította, hogy éveken át sem tudta megbocsátani.

A Levéltári Könyvtárak Hálózata (1956–1992) működésében leginkább a fölőspéldány listák gépelésével és a dokumentumok csomagolásával vett részt. Ez a munka akkor még sok energiát igényelt, nem lévén számítógép és internet. A hálózat életében azt az évenkénti egy napot szerette a legjobban, amikor a Lovagteremben a vidéken dolgozó kollégákkal találkozhatott. Szakmai találkozó volt ez, az Országos Levéltár vezetőinek köszöntésével, fontos könyvtári kérdések megbeszélésével, előadásokkal és könyvtári, levéltári látogatásokkal.

Éva jól ismerte a könyvtár állományát és kiváló viszonyban volt a levéltáros kollégákkal. Olvasószolgálati munkája során ezt eredményesen hasznosította, miközben mindig segítőkész, figyelmes és udvarias volt. Kivette a részét a kiadványcsere munkálatokból is, leginkább partnerek számára kiadványok elküldésével. Az ő feladata volt az évenként több száz folyóiratkötés előkészítése, amit szintén a tőle megszokott akkurátus munkával végzett. Könnyű volt vele együtt dolgozni, hiszen jól alkalmazkodó és fegyelmezett volt.

A számítógépes rendszer, a Corvina IKR használatának bevezetése újabb lendületet adott munkájának. 2001-ben a katalogizáló modul, 2008-ban a beszerzési modul, 2009-ben a kölcsönzői modul elindításában egyaránt nagy szerepet vállalt. Kifejezetten szerette használni a rendszert, mert látta annak előnyeit. Leginkább azt kedvelte, hogy a könyvek adatait elég egyszer leírni, s az megjelenik minden helyen: a katalogizálásban, a beszerzésben és a kölcsönzésben. Könnyebbé vált a munkája a kölcsönzői nyilvántartás terén is, a vonalkód használatával pedig egy leolvasással rögzíthette a kölcsönzést vagy visszavételt. Az állományban való keresés is egyszerűsödött. 2010-től pedig megszűnt a fásasztó év végi kiegészítő leltározás, ugyanakkor a raktárszámok használata is könnyebbé vált.

2009-ben tanácsosi címet kapott 25 éves szakmai munkájának elismeréseként. Negyedszázadon át a könyvtári munka minden területén jó szakmai tudással, szorgalommal, precizitással és megbízhatóan vett részt. A levéltárhoz hűségesen ragaszkodott és erősen kötődött. Érdeklődése széleskörű volt, sok szépirodalmat és történelmi szakirodalmat is olvasott.

1989-ben ment férjhez, fiatal párként életüket a szüleitől kapott lakásban kezdték, később vidékre költöztek, családi házba. Három gyermeke született, akiket nagy odaadással és nehézségek közepette nevelt fel. Gyermekei, Ádám, Bálint és Zsóka evangélikus gimnáziumba jártak, s mindhárman végeztek felsőfokú tanulmányokat. Többnyire úgy alakult az élete, hogy ő volt a családfenntartó. Utolsó éveiben súlyos betegséggel küzdött, amiből türelemmel és optimizmussal sikerült meggyógyulnia. A betegségével folytatott küzdelem után váratlanul, tragikus hirtelenséggel ment el.

Konrád Aranka